

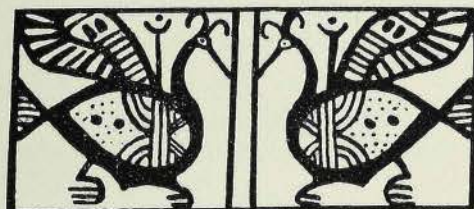

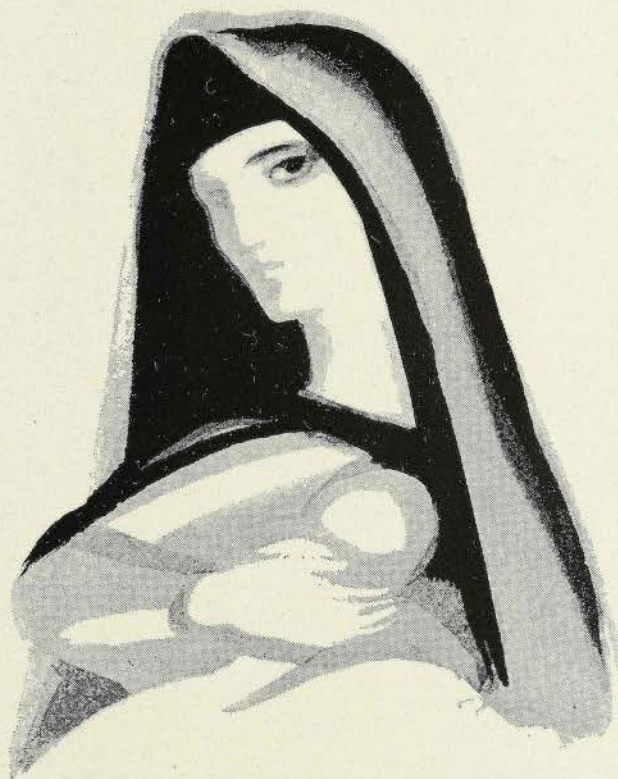
ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

ΦΡ. ΒΡΑΧΑΣ, JIMENEZ, Α. ΠΑΡΘΕΝΗΣ, ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΡΑΙΟΣ,
Π. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ, ΠΕΤΡΟΣ ΓΛΕΖΟΣ, Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗΣ,
Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ, ΑΡΟΛΛΙΝΑΙΡΕ, Π. ΧΙΔΙΡΟΓΛΟΥ, ΠΑΝΤΕΛΗΣ
ΚΑΚΟΛΗΣ, Κ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ, ΡΟΡΑ, Ρ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ,
ΝΑΣΟΣ ΦΛΟΓΑΣ, ΚΙΚΑ ΟΛΥΜΠΙΟΥ

Ἔτος Παιδαγωγικῆς

124

Σχέδιο Τ. Κάνθου

«Ἡ Πνευματικὴ Κύπρος» εὐχεται θερμῶς στους συνεργάτες,
συνδρομητὲς καὶ ἀναγνώστες εὐτυχισμένο καὶ δημιουργικὸ
τὸν καινούριο χρόνο.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ

Πνευματική 'Ομάδα : ΦΡΙΞΟΣ ΒΡΑΧΑΣ, Κ. ΜΟΝΤΗΣ, ΤΑΚΗΣ ΦΥΛΑΚΤΟΥ,
Α. ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗΣ, Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

Γραμματέας : ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΧΡΟΝΙΑ ΙΑ'

ΓΕΝΑΡΗΣ 1971

ΑΡ. 124

ΕΤΟΣ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ

Κλείνουν 150 κιόλας χρόνια από την Έπανάσταση του Εικοσιένα που θεμέλιωσε τον πολιτικό και πνευματικό βίο του νεότερου ελληνισμού. Κι' είναι αλήθεια πως ό σχετικός σταθμός, όσο συμβατικός και νά'ναι, προσφέρεται στον καθένα μας ξεχωριστά και σ' όλοκληρο το έθνος σαν σύνολο, σαν μιὰ πολύτιμη ευκαιρία αναπόλησης και περισυλλογής και συγχρόνως επανεκτίμησης κι' ανακατάταξης των διεκδικήσεων και των δυνάμεών μας γι' αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση του μέλλοντος. Άλλωστε, το ελληνικό άγχος ζωής κι' ή ανειρήνευτοι άγώνες μας για επιβίωση και διακίωση πολυ δύσκολα μās επιτρέπουν την πολυτέλεια του χρόνου και του ήρεμου στοχασμού για ψύχραιμη κατόπτευση τής πορείας και τής μοίρας μας. Ό βασανιστικός καθημερινός μόχθος του Έλληνα και του ελληνισμού, που μπορεί βέβαια να κρατά και τα μυστικά τής συνέχειάς μας, θαμπώνει την αντικειμενικοποίηση και των δεδομένων μας και των ευθυνών μας.

Μά τώρα ή επέτειος που είναι φυσικό να συγκινη και ν' αναμοχλεύη μέσα μας τις ρίζες μας και τους χυμούς μας, συνιστά ένα γεγονός που εκ των πραγμάτων δεν μπορεί, δεν μπορούσε να περάση απαρατήρητο. Κι' ή εϋστοχη έμπνευση και πρωτοβουλία στην κυρίως Ελλάδα κι' έδω να κηρυχθή το 1971 σαν Έτος Παλιγγενεσίας αποτελεί πραγματική εύλογία... Όμως, το θέμα τώρα είναι πως θ' άγκαλιάσωμε τή μεγάλη μνήμη και τί περιεχόμενο θα προσδώσωμε στις σχετικές εκδηλώσεις μας. Γιατί αν είναι να καταστευθοϋμε σε πανηγύρια κι' ανούσια λογοκοπία θάταν καλύτερα να μη δοκιμάζαμε καν την άναμέτρηση για να μη ρηχάνωμε περισσότερο το πνεϋμα του Νεοελληνισμού με τον κορεσμό των τυποποιημένων... έθνοσωτήριων συνταγών και άφορισμών. Άλλωστε, εκείνο που κυρίως μās χρειάζεται είναι να επιδιώξωμε βασική προσαρμογή των τρόπων προσέγγισης τής έθνικής μας ιστορίας για να μπορέσωμε να την καταστήσωμε πραγματική πηγή ισχύος κι' άσφαλέστερο κατά το δυνατό βάθρο διασταύρωσης των αξιών και των ιδεών μας με την αλήθεια των όποιων άλλων ανθρώπινων επιτεύξεων και προσπαθειών. Κι' ή Ελλάδα — τόπε κι' ό Σολωμός — είν' ή πρώτη για μās προϋπόθεση για ν' άποκτήσωμε την ικανότητα ν' άποδεχόμαστε σαν έθνικό κάθε ελληνικό.

Ό Νεοελληνισμός δεν είναι, φυσικά, αϋθύπαρκτη πραγματικότητα. Μέσα στα βάθη τής ψυχής και τής συνείδησης του ζωντανές και γόνιμες είναι πάντα οι άρχαιες καταβολές, ή ψηφιδωτή ιδιοτυπία του Βυζαντίου, οι πικρές έμπειρίες τής

Τουρκοκρατίας... Παρά ταῦτα, δὲν παύει νάναί μιὰ ἀνανεωμένη ἑλληνικὴ παρυσία μέσα σ' ἐντελῶς καινούργιες συνθήκες μὲ νέες ἀνάγκες ζωῆς καὶ διάφορες διεκδικήσεις καὶ προοπτικὲς. Οἱ πνευματικοὶ τοῦ πατέρους — ὅπως οἱ Κοραΐς, Φεραΐος, Σολωμός, Μακρυγιάννης, Παλαμᾶς, Βενιζέλος — εἶδαν σωστὰ τὴν καινούργια τοῦ μοίρα καὶ χάραξαν φωτεινοὺς τοὺς δρόμους τῆς πορείας του... Σ' ἐμᾶς ἀπομένει νὰ τοὺς βαδίσουμε γιὰ νὰ οἰκοδομήσουμε «μὲ στοχασμὸ καὶ μὲ ὄνειρο» τὸ μέλλον. Κι' ἡ Ἐπανάσταση μέσ' ἀπὸ τὴν ὁποία ἀναδύθηκε τὸ νεότερο ἑλληνικὸ κράτος κι' ὁ πολιτισμὸς τοῦ ἀποτελεῖ πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ τὴν ἀκένωτη πηγὴ πίστης κι' ἐμπνοῆς μας.

Ἄς σκύψουμε, λοιπόν, πάνω ἀπὸ τὴν ἱερὴ τῆς μνήμη μὲ ὄλη τὴν ἀπαιτούμενη ἔγνοια γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ συλλάβουμε τὸ νόημα τῆς ἀλήθειας τῆς πού εἶναι νόημα ἐλευθερίας, ἀνθρωπιάς κι' ἀξιοπρέπειας καὶ γιὰ νὰ ξεκαθαρίσουμε τίς ἀξίες τῆς ζωῆς μας ἀποκτώντας ἔτσι τὴν ἐθνικὴ αὐτογνωσία πού μᾶς χρειάζεται γιὰ νὰ προχωρήσουμε πρὸς πέρα. Γιατὶ στὴν τύχη δὲν εἶναι νοητὸ νὰ βαδίζουμε, καὶ προπαντὸς ἐδῶ στὴν Κύπρο ὅπου δὲν ἀρκεῖ πιά μονάχα ἡ παθητικὴ ἑλληνικότης. Ἄν θέλωμε νὰ κρατηθοῦμε δεμένοι μὲ τὸν ἐθνικὸ κορμὸ ὀφείλομε νὰ ἀναπτύξουμε εὐρύτερες ἐθνικὲς εὐθύνες πού μόνο μιὰ εὐαίσθητη καὶ πολυδύναμη νεοελληνικὴ συνείδηση μπορεῖ νὰ ὀπλίση καὶ νὰ κινήσει. Μιὰ συνείδηση πού ἐν πάσῃ περιπτώσει προϋποθέτει ὀρθὴ ἀγωγή καὶ καθορίζει γι' αὐτὸ τὸ Ἔτος Παλιγγενεσίας σὰν ἔτος ἐμπνευσμένης καὶ φωτισμένης ἐθνικῆς παιδείας.

ΦΡΙΞΟΣ ΒΡΑΧΑΣ

JUAN RAMON JIMENEZ

ΡΟΤΑ

Ἄλλοι κοιμοῦνται κάτω,
Ἄπάνου, ἄγρυπνοι μόνον
ἐγὼ κι ὁ τιμονιέρης.

Αὐτὸς, κοιτώντας τὴ θελόνα,
κύριος τῶν σωμάτων
πίσ' ἀπὸ κλειδωμένες πόρτες.
Ἐγὼ, μὲ τὴ ματιὰ μου στ' ἄπειρο,
τοὺς ἀνοιγμένους ὁδηγώντας
θησαυροὺς τῶν ψυχῶν.

ΣΕ ΞΕΦΥΛΛΙΣΑ

Σὲ ξεφύλλισα, σὰν ἓνα ρόδο
τὴν ψυχὴ σου νὰ ἰδῶ,
μὰ δὲν τὴν εἶδα.

Ἄλλα ὁμως τριγύρω
— ὀρίζοντες ἀπὸ στεριὲς καὶ θάλασσες —,
ὄλα, ἴσαμε τ' ἄπειρο,
πλημμύρισαν ἀπὸ ἓνα μῦρο
ἀσύνωρο κι ἀθάνατο.

ΕΓΩ ΔΕΝ ΕΙΜ' ΕΓΩ...

Ἐγὼ δὲν εἶμ' ἐγὼ.
Εἶμ' ἐκεῖνος,
πού πλάι μου θαδίζει χωρὶς νὰ τὸν θωρῶ
πού, κάποτε, τὸν ἐπισκέπτομαι
καὶ πού, κάποτε, τὸν ξεχνᾶω.
Αὐτὸς πού, ἥσυχος, σωμαίνει ὅταν μιλῶ,
αὐτὸς πού, πρᾶος, συγχωρεῖ ὅταν μισῶ,
αὐτὸς πού περιφέρεται ἐκεῖ ὅπου δὲ βρίσκομαι,
αὐτὸς πού ὀρθιος θὰ μείνει ὅταν πεθάνω.

Μετ.: ΑΓΓΕΛΟΣ ΠΑΡΘΕΝΗΣ

ΡΗΓΑ ΤΟΥ ΦΙΛΟΠΑΤΡΙΔΟΣ - ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ, ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ, ΙΣΟΤΙΜΙΑ, ΑΔΕΛΦΟΤΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ

«Ὁ σκοπὸς ὁποῦ ἀπ' ἀρχῆς κόσμου οἱ ἄνθρωποι ἐσυμμαζώχθησαν ἀπὸ τὰ δάση τὴν πρώτην φοράν, διὰ νὰ κατοικήσουν ὅλοι μαζί κτίζοντες χώρας καὶ πόλεις, εἶναι διὰ νὰ συμβοηθῶνται καὶ νὰ ζῶσιν εὐτυχισμένοι καὶ ὄχι νὰ συναντιρῶγωνται ἢ νὰ ρουφᾶ τὸ αἷμα τους ἕνας. Τότε ἔκαμαν βασιλέα διὰ νὰ ἀγρυπνῇ εἰς τὰ συμφέροντά των, διὰ νὰ εἶναι βέβαιοι εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν φυσικῶν δικαίων, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχει τὴν ἄδειαν νὰ τὰ ἀφαιρέσῃ κανένας ἐπὶ τῆς γῆς.

Αὐτὰ τὰ φυσικὰ δίκαια εἶναι πρῶτον νὰ εἴμεθα ὅλοι ἴσοι καὶ ὄχι ὁ ἕνας κατώτερος ἀπὸ τὸν ἄλλον — δεύτερον, νὰ εἴμεθα ἐλεύθεροι καὶ ὄχι ὁ ἕνας σκλάβος τοῦ ἄλλουνοῦ — τρίτον, νὰ εἴμεθα σίγουροι εἰς τὴν ζωὴν μας καὶ κανεὶς νὰ μὴ ἠμπορῇ νὰ μᾶς τὴν πάρη ἀδίκως καὶ κατὰ τὴν φαντασίαν — καὶ τέταρτον, τὰ κτήματα ὁποῦ ἔχουμεν κανένας νὰ μὴν ἠμπορῇ νὰ μᾶς ἐγγίξῃ, ἀλλ' εἶναι δικά μας καὶ τῶν κληρονόμων μας.

Ὅλοι οἱ συμπολίται ἠμποροῦν νὰ ἔμβουν εἰς ἀξίας καὶ δημόσια ὀφρῖκια. Τὰ ἐλεύθερα γένη δὲν γνωρίζουν καμμίαν ἀξίαν προτιμήσεως εἰς τὰς ἐκλογὰς των, παρὰ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν προκοπὴν ἡγουν κανένας ὅταν εἶναι ἀξίος καὶ προκομμένος, διὰ μιὰν δημοσίαν δούλευσιν ἠμπορεῖ νὰ τὴν ἀποκτήσῃ ἔξ ἐναντίας δέ, μὴ ὄντας ἀξίος δὲν πρέπει νὰ τοῦ δοθῇ, διότι μὴ ἠξεύροντας πῶς νὰ τὴν ἐκτελέσῃ προσκοῦει καὶ βλάπτει τὸ κοινόν, μὲ τὴν ἀμάθειαν καὶ τὴν ἀνεπιδεξιότητά του.

Ἡ ἐλευθερία εἶναι ἐκείνη ἡ δύναμις, ὁποῦ ἔχει ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ νὰ κάμῃ ὅλον ἐκεῖνο, ὁποῦ δὲν βλάπτει εἰς τὰ δίκαια τῶν γειτόνων του· αὐτὴ ἔχει ὡς θεμέλιον τὴν φύσιν, διότι φυσικὰ ἀγαπῶμεν νὰ εἴμεθα ἐλεύθεροι· ἔχει ὡς κανόνα τὴν δικαιοσύνην, διότι ἡ δικαία ἐλευθερία εἶναι καλὴ· ἔχει ὡς φύλακα τὸν νόμον, διότι αὐτὸς προσδιορίζει, ἕως ποῦ πρέπει νὰ εἴμεθα ἐλεύθεροι. Τὸ ἠθικὸν σύνορον τῆς ἐλευθερίας εἶναι τοῦτο τὸ ρητόν: Μὴν κάμῃς εἰς τὸν ἄλλον, ἐκεῖνο ὁποῦ δὲν θέλεις νὰ σὲ κάμουν.

Τὸ δίκαιον τοῦ νὰ φανερώνωμεν τὴν γνώμη μας καὶ τοὺς συλλογισμοὺς μας, τόσον μὲ τὴν τυπογραφίαν, ὅσον καὶ μὲ ἄλλον τρόπον· τὸ δίκαιον τοῦ νὰ συναθροίζομεθα εἰρηνικῶς, ἢ ἐλευθερία κάθε εἵδους θρησκείας, χριστιανισμοῦ, τουρκισμοῦ, ἰουδαϊσμοῦ, καὶ τὰ λοιπὰ, δὲν εἶναι ἐμποδισμένα εἰς τὴν παροῦσαν διοίκησιν ὅταν ἐμποδίζωνται αὐτὰ τὰ δίκαια, εἶναι φανερόν ὅτι προέρχεται τοῦτο ἀπὸ τυραννίαν ἢ πῶς εἶναι ἀκόμη ἐνθύμησις τοῦ ἔξοστρακισθέντος δεσποτισμοῦ, ὁποῦ ἀπεδιώξαμεν.

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΚΑΙ ΝΟΜΟΣ

Ἡ σιγουρότης, εἶναι ἐκείνη ἡ διαφέντευσις, ὁποῦ δίδεται ἀπὸ ὅλον τὸ ἔθνος

καὶ τὸν λαὸν εἰς κάθε ἄνθρωπον διὰ τὴν φύλαξιν τοῦ ὑποκειμένου του, τῶν δικαίων του καὶ τῶν ὑποστατικῶν του ἤγουν ὅταν βλάβη τινὰς ἕνα μόνον ἄνθρωπον ἢ πάρη ἀδίκως τίποτες ἀπὸ αὐτόν, ὅλος ὁ λαὸς πρέπει νὰ σηκωθῇ κατ' ἐπάνω ἐκείνου τοῦ δυνάστου καὶ νὰ τὸν ἀποδιώξῃ.

Ὁ νόμος ἔχει χρέος νὰ διαφεντεύῃ τὴν κοινὴν ἐλευθερίαν ὅλου τοῦ ἔθνους καὶ ἐκείνων τοῦ κάθε ἀνθρώπου, κατοικοῦ εἰς ταύτην τὴν αὐτοκρατορίαν, ἐναντίον τῆς καταθλίψεως καὶ τῆς δυναστείας τῶν διοικητῶν· ὅταν αὐτοὶ διοικοῦν καλῶς, νὰ τοὺς διαφεντεύῃ, εἰδὲ κακῶς, νὰ τοὺς ἀποβάλλῃ.

Κανένας ἄνθρωπος νὰ μὴ ἐγκαλῆται εἰς κριτήριον, νὰ μὴ φυλακῶνεται κατ' ἄλλον τρόπον, παρὰ καθὼς διορίζει ὁ νόμος, ἤγουν ὅταν πταίσι ὁ ἄνθρωπος καὶ ὄχι κατὰ τὴν φαντασίαν καὶ θέλησιν τοῦ κριτοῦ. Κάθε κάτοικος ὅμως ὅταν κραχθῇ εἰς τὴν κρίσιν ἢ κατὰ νόμους πιασθῇ ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτας τοῦ κριτηρίου, πρέπει νὰ ὑποταχθῇ εὐθὺς καὶ νὰ πηγαίῃ νὰ κριθῇ, διατὶ ἂν ἀντισταθῇ καὶ δὲν θέλει νὰ πηγαίῃ εἰς τὴν κρίσιν, γίνεται πταίστης καὶ ἀρκετὸν σφάλμα εἶναι, ὅταν ὁ νόμος κράξῃ κανέναν ἄνθρωπον καὶ ἐκεῖνος ἀντιστέκεται μὲ τὸ κακὸν καὶ δὲν ὑπακούει νὰ πηγαίῃ, ὄντας σίγουρος ὅτι δὲν παιδεύεται, ὅταν εἶναι ἀθῶος.

Κάθε δυναστικὸν ἐπιχείρημα ὅπου ἤθελαν κάμῃ ἐναντίον ἑνὸς ἀνθρώπου ὅπου δὲν ἔπταισε καὶ χωρὶς προσταγὴν τοῦ νόμου θέλουν νὰ τὸν καταδικάσουν, ἐκεῖνο φαίνεται νὰ εἶναι μόνον ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ κριτοῦ καὶ ἔργον τυραννικόν. Ὁ ἄνθρωπος λοιπὸν τὸν ὁποῖον θέλουν νὰ δυναστεύσουν μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον, ἔχει δίκαιον καὶ ἄδειαν νὰ ἀντισταθῇ ἐξ ὅλης του τῆς δυνάμεως, νὰ τὸ ἀποβάλῃ μὲ βίαν καὶ νὰ μὴ ὑποταχθῇ.

Ἐκεῖνοι ὅπου ἐκδίδουν προσταγὰς ἢ ὅπου ἤθελε ταῖς ὑπογράφουν, ἢ ὅπου ἤθελε ταῖς ἐκτελέσουν ἢ ὅπου ἤθελε θάλουν ἄλλους νὰ ταῖς τελειώσουν, λέγοντές ταις πὼς εἶναι πράγματι ἀναγκαῖαι, χωρὶς νὰ ἔχῃ τὴν εἶδησιν ἢ διοικήσεις, εἶναι πταῖσται καὶ ἔχουν νὰ τιμωροῦνται αὐστηρῶς.

Κάθε ἄνθρωπος, ὅπου φαίνεται πὼς εἶναι ἀθῶος, ἂν τὸν συκοφαντήσουν πὼς ἔπταισεν ἐν ὄσῳ νὰ θεβαιωθῇ πὼς εἶναι πταίστης, πὼς εἶναι ἀνάγκη νὰ πιασθῇ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ κριτηρίου, κάθε αὐστηρότης, κάθε δέσιμον, ὕβριςμοί, δαρμοί, ὅπου δὲν εἶναι ἀναγκαῖοι, διὰ τὴν κατακράτησιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, ἐν ὄσῳ νὰ κριθῇ, νὰ εἶναι ἐμποδισμένα καὶ μόνον ἀφοῦ ἀποδειχθῇ πταίστης, τότε νὰ γίνεται ἀρχὴ τῆς τιμωρίας εἰς τὸ ὑποκειμένον του καθὼς διαλαμβάνει ὁ νόμος.

Κανένας ἄνθρωπος νὰ μὴ κρίνεται καὶ νὰ μὴ τιμωρῆται ἄλλῶς παρὰ ἀφοῦ εἰπῇ ὅλα τὰ δικαιολογητικά του καὶ ἀφοῦ κατὰ τοὺς νόμους κραχθῇ εἰς τὴν κρίσιν καὶ τιμωρεῖται τότε μόνον ὅταν εἶναι ἕνας νόμος καμωμένος, πρωτοῦ νὰ κάμῃ ἐκεῖνος τὸ πταῖσμα. Ὁ νόμος δὲ ὅπου ἤθελεν τιμωρῆσῃ ἐγκλήματα ὅπερ ἔγιναν εἰς τὸν καιρὸν ὅπου αὐτὸς δὲν εἶχε συσταθῇ λέγεται τυραννία· καὶ τὸ νὰ τιμωρῆσῃ ἕνας νέος νόμος παλαιὰ ἐγκλήματα λέγεται ἀνομία.

Τὸ δίκαιον τοῦ νὰ ἐξουσιάζῃ καθ' ἕνα εἰρηνικῶς τὰ δίκαια τοῦ ἀνθρώπου τὰ ὑποστατικά του, εἶναι ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἀνήκει εἰς κάθε κάτοικον ἤγου νὰ τὰ χαίρεται, νὰ τὰ μεταχειρίζεται κατὰ τὴν θέλησίν του, νὰ ἀπολαμβάνῃ τὰ εἰσοδήματα του, τὸν καρπὸν τῆς τέχνης του, τῆς ἐργασίας του, τῆς φιλοπονίας του, χωρὶς

να ἠμπορέση ποτὲ καντὶς νὰ τὸν πάρῃ στανικῶς (μὲ τὸ στανιό) μήτε ἓνα λεπτόν.

Κάθε δόσιμον ἔχει νὰ γίνεταί μόνον διὰ τὸ δημόσιον ὄφελος καὶ ὄχι δι' ἄρπαγὰς τῶ ἐνοι καὶ ἄλλω. Ὅλοι οἱ ἐγκάτοικοι ἔχουν τὸ δίκαιον νὰ συντρέξουν εἰς τὸ ρίψιμον τοῦ τευτερίου, νὰ ἀγρυπνοῦν εἰς τὸ σύνταγμα τῶν δοσιμάτων καὶ νὰ παίρνουν λογαριασμὸν ἀπ' ἐκεῖνον ὁποῦ τὰ ἐσύναξε.

Ὅλοι χωρὶς ἐξαιρέσειν ἔχουν χρέος νὰ ἠξεύρουν γράμματα, ἡ πατρις ἔχει νὰ καταστήσῃ σχολεῖα εἰς ὅλα τὰ χωρία διὰ τὰ ἀρσενικὰ καὶ θηλικὰ παιδιὰ. Ἐκ τῶν γραμμάτων γεννᾶται ἡ προκοπή μὲ τὴν ὁποίαν λάμπουν τὰ ἐλεύθερα ἔθνη· νὰ ἐξηγῶνται οἱ παλαιοὶ ἱστορικοὶ συγγραφεῖς...

Ἡ κοινὴ ἐπιβεβαίωσις καὶ σιγουρότης κάθε πολίτου συνίσταται εἰς τὴν ἐνεργεῖαν ὅλων τῶν πολιτῶν. Ἦγουν νὰ στοχαζώμεθα πῶς ὅταν πάθῃ ἓνας τίποτες κακόν, ἐγγίζονται ὅλοι καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ θεβαιώσωμεν εἰς τὸν καθ' ἓνα τὴν μεταχειρίσειν καὶ τὴν προφύλαξιν τῶν δικαίων του. Αὐτὴ ἡ σιγουρότης θεμελιώνεται ἐπάνω εἰς τὴν αὐτεξουσιότητα τοῦ ἔθνους, ἦγουν ὅλο τὸ ἔθνος ἀδικεῖται, ὅταν ἀδικῆται ἓνας μόνος πολίτης.

Αὐτὴ ἡ ἐξουσιότης δὲν ἔχει τὸ κῦρος, ἀν τὰ σύνορα τῶν δημοσίων ὀφρικήων δὲν εἶναι προσδιωρισμένα ἀπὸ τὸν νόμον καὶ ἀν δὲν εἶναι ἀποφασισμένον ρητῶς τὸ νὰ δώσουν λογαριασμὸν ὅλοι οἱ ἀξιωματικοί.

Ἡ αὐτοκρατορία εἶναι θεμελιωμένη εἰς τὸν λαόν, αὐτὴ εἶναι μία, ἀδιαίρετος, ἀπροσδιόριστος καὶ ἀναφαίρετος. Ἦγουν ὁ λαὸς μόνον ἠμπορεῖ νὰ προστάξῃ καὶ ὄχι ἓνα μέρος ἀνθρώπων καὶ μία πόλις καὶ ἠμπορεῖ νὰ προστάξῃ δι' ὅλα χωρὶς κανένα ἐμπόδιον.

Κανένα μέρος τοῦ λαοῦ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἐνεργήσῃ τὴν δύναμιν ὅλου τοῦ ἔθνους κάθε μέρος ὅμως τοῦ αὐτοκράτορος λαοῦ συναγόμενον ἔχει δίκαιον νὰ εἰπῇ τὸ θέλημα του μὲ μίαν σωστὴν ἐλευθερίαν.

Κάθε ἀνθρώπος ὁποῦ ἠθέληεν ἀρπάσῃ τὴν αὐτοκρατορίαν καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἔθνους εὐθὺς νὰ φυλακόνεταί ἀπὸ τοὺς ἐλευθέρους ἀνδρας, νὰ κρίνεταί καὶ κατὰ τὸν νόμον νὰ παιδεύεταί.

Ἐνα ἔθνος ἔχει τὸ δικαίωμα πάντοτε νὰ μετασχηματίσῃ καὶ νὰ μεταλλάξῃ τὴν νομοθεσίαν του· μιᾶς γενεᾶς πρόσωπα δὲν ἠμποροῦν νὰ καθυποτάξουν εἰς τοὺς νόμους τῶν τὰ πρόσωπα ὁποῦ ἠθέλον γεννηθῆ κατόπιν τους.

Κάθε πολίτης ἔχει ἴσον δικαίωμα μὲ τοὺς ἄλλους, νὰ συντρέξῃ νὰ κατασταθῇ ἓνας νόμος, ἢ νὰ ὀνοματίσῃ τοὺς ἀξιωματικούς, βουλευτὰς καὶ ἐπιτρόπους τοῦ ἔθνους.

Τὰ ὀφρῖμα τῆς πατρίδος εἶναι καθ' αὐτὸ πρὸς καιρόν, ὅσον θέλει καὶ κρίνει εὐλόγον ἢ διοικήσις· αὐτὰ δὲν πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς ξεχωριστὰ τιμαί, μήτε ὡς ἀνταμοιβαί, ἀλλ' ὡς χρεὴ ἀπαραίτητα τῶν πολιτῶν καὶ εἰς τὸ νὰ δουλεύσουν τὴν πατρίδα των.

Τὰ ἐγκλήματα τῶν ἐπιτρόπων τοῦ ἔθνους καὶ τῶν ἀξιωματικῶν, ποτὲ δὲν ἔχουν νὰ μείνουν ἀτιμώρητα. Κανένας δὲν ἔχει τὸ δίκαιον νὰ φαντάζεται τὸν ἑαυτὸν του ἀπαραβίαστον περισσότερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Ἦγουν ὅταν σφάλῃ μεγάλος ἢ μικρὸς, ὁ νόμος τὸν παιδεύει ἀφεύκτως κατὰ τὸ σφάλμα του ἃς εἶναι καὶ ὁ πρῶτος ἀξιωματικὸς.

Τὸ δίκαιον τοῦ νὰ δίδῃ ὁ κάθε πολίτης ἔγγραφον ἀναφορὰν καὶ νὰ προσκλαίεται διὰ καμμίαν ἐνόχλησιν, ὅπου τοῦ γίνεται πρὸς ἐκείνους, ὅπου ἔχουν τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἔθνους εἰς τὸ χέρι τους, δὲν ἔχει νὰ ἐμποδίζεται κατ' οὐδένα τρόπον, μήτε νὰ τὸν εἰποῦν πὼς δὲν εἶναι καιρὸς ἢ τόπος, ἀλλ' ὅποιαν ὥραν καὶ νὰ πηγαίῃ ὁ παραπονούμενος πολίτης νὰ εἶναι δεκτὴ ἡ ἀναφορὰ του.

Τὸ νὰ ἀντιστέκεται κάθε πολίτης ὅταν τὸν καταθλίβουν καὶ τὸν ἀδικοῦν, εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν ἄνω ρηθέντων δικαίων του· διότι κανένας δὲν ἀντιστέκεται ὅταν ἠξεύρη πὼς θὲ νὰ λάβῃ τὸ δίκαιόν του μὲ τὴν συνδρομὴν τοῦ νόμου.

Ὅταν ἓνας μόνος κάτοικος τοῦ βασιλείου τούτου ἀδικηθῇ, ἀδικεῖται ὅλον τὸ βασίλειον· καὶ πάλιν τὸ βασίλειον ὅταν ἀδικεῖται ἢ πολεμεῖται, ἀδικεῖται ἢ πολεμεῖται κάθε πολίτης. Διὰ τοῦτο δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς νὰ εἰπῇ ὅτι ἡ τάδε χώρα πολεμεῖται, δὲν μὲ μέλει, διότι ἐγὼ ἡσυχάζω εἰς τὴν ἰδικήν μου· ἀλλ' ἐγὼ πολεμοῦμαι ὅταν ἡ τάδε χώρα πάσχη, ὡς μέλος τοῦ ὅλου ὅπου εἶμαι...»

ΔΤΟ ΚΑΛΛΙΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΠΕΥΚΟΣ

Πεῦκος	Π	Πεῦκος	
Πεῦκος	Ε	Πεῦκος	
Πεῦκος	Τ	Πεῦκος	
Πεῦκος	Κ	Πεῦκος	
	Ο		
	Σ		

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΗ

X			Θ
O	A		A
	Λ P		N
	E	=	ΘΑΝΑΤΟΣ
	Λ P		T
O	A		O
X			Σ

Η ΧΑΛΑΣΜΕΝΗ

(Ἀ φ ἡ γ η μ α)

Σ τ ῆ μ ῆ μ ῆ τ οῦ φίλου Ν. Β.

Ἦταν, θυμᾶμαι, τὸ καλοκαίρι ἐκεῖνο ἀπὸ τὰ πῶς ζεστά πῆς Ἀθήνας. Φλόγιζε τὴν πολιτεία ὅλη τὴν ἡμέρα ἕνας πυρακτωμένος ἥλιος καὶ στοὺς δρόμους ἀνάλωνε ἢ ἄσφαλτος, τόσο, πού, παίζοντας, κολλούσαμε πεντάρες ἀπάνω της. Ἐμεῖς, συνειθισμένοι νὰ μένουμε ὅλο τὸ χρόνο στὴν Ἀθήνα, ὑπομέναμε τὴ ζέστη καρτερικά, περιμέναμε νὰ θραυδιάσει γιὰ νὰ κυκλοφορήσουμε, ν' ἀνηφορήσουμε πρὸς τὸ Ζάππειο ἢ πὸ πολὺ-πολὺ νὰ πᾶμε καμιὰ Κυριακὴ τὸ ἀπόγευμα μὲ τὸ «Θηρίο» — ἔτσι τὸν ἔλεγαν τὸν ἀτμοκίνητο σιδηροδρομᾶκο — στὴν Κηφισιὰ νὰ δροσιστοῦμε λίγο κάτω ἀπὸ τὰ πλατάνια της ἢ κοντὰ στὰ γάργαρα νερὰ τοῦ Κεφαλαρισῷ.

Ἐκεῖνο, λοιπόν, πὸ καλοκαίρι κι ὁ Νίκος ὁ Ναυέρης, συμμαθητὴς καὶ φίλος καὶ γείτονας, πού κάθε χρονιά παραθέριζε μὲ τὴν οἰκογένειά του στὴν Αἴγινα — εἶχαν ἐκεῖ ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σπίτι στὴ μικρὴ πολιτεία καὶ μερικά κτήματα στὴν ἔξοχὴ — ὑποχρεώθηκε νὰ μείνει κι' ἐκεῖνος στὴν Ἀθήνα: Ἐπρεπε νὰ κάμει ιδιαίτερα μαθήματα — τὰ «φροντιστήρια» ἦταν τότε ἄγνωστα — γιὰτὶ ὁ λαμπρὸς μας, ἀλλὰ καὶ αὐστηρὸς γυμνασιάρχης τὸν εἶχε ἀφίσει μεταξιστατόν στὰ Ἑλληνικά. Κι' ὅπως ἐγὼ δὲν εἶχα δουλειὰ καὶ ἤμουν καὶ κάπως δυνατὸς σ' αὐτὰ, τὸν παραστήκα συχνὰ στὴν κοπιαστικὴ μελέτη, πού τοῦ φόρτωνε, πολὺ εὐσυνείδητος, ἀλλὰ καὶ σχολαστικὸς, ἕνας γερο-συνταξιῶχος καθηγητὴς, πού εἶχε ἀναλάβει νὰ τὸν «προστοιμάσει» γιὰ τὴν ἐπανεξέταση τοῦ Σεπτεμβρίου.

Ὅταν, λοιπόν, κατάκοπος ἀπὸ τὸ διάβασμα κι' ἀπὸ τὴ ζέστη, ἀναθυμῶνταν ὁ Νίκος ὁ Ναυέρης τὰ περασμένα καλοκαίρια του στὴν Αἴγινα, εἶχε πάντα νὰ μοῦ πεῖ ἕνα νοσταλγικὸ λόγιο, νὰ μοῦ διηγηθῆι μιὰ συγκινημένη ἀναπόληση, νὰ μοῦ κάμει μιὰ ζωντανὴ περιγραφή, ἰδίως ἀπὸ τὴν ὀλότελα ἔξοχική, στὸ κτῆμα τῆς γιαιῶς του. ζωὴ του:

«Ἄχ, νὰ εἶμαστε πῶρα, καυμένε Παῦλο, στὴν Αἴγινα, νὰ πᾶμε σ' ἀμπέλι τῆς γιαιῶς μου, νὰ κόψουμε μόνοι μας σταφύλια καὶ νὰ τὰ πλύνουμε, νὰ τὰ δροσίσουμε στὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ καὶ νὰ τὰ φάμε μὲ ψωμὶ σταρένο! Ἄχ, νὰ εἶμαστε τώρα στὴ Χαλασμένη!

Παρακολουθοῦσα μὲ συμπάθεια τὶς ἀναπολήσεις τοῦ καλοῦ μου φίλου, ὅπως κι' ἐγὼ λαχταροῦσα λίγη ἔξοχὴ. Μὰ ἐκεῖνὴ ἡ «Χαλασμένη» πολὺ μὲ ἐνοχλοῦσε: Τί εἶδους ὠραία ἔξοχὴ μπορούσε νὰ εἶναι ἕνας τόπος μὲ τόσο κακοσημαδο ὄνομα, τί χάση μπορούσε κανεὶς νὰ βρεῖ σ' ἕνα χωριουδάκι, πού κάτι ἄσχημο, κάτι ἀνάποδο θὰ τὸ χαρακτήριζε, γιὰ νὰ τὸ ὀνοματίσουν χαλασμένο;

Ὅμως δὲν ἤθελα νὰ κακοκαρδίσω τὸν καλὸ μου φίλο, κι' ἔτσι ποτὲ δὲν τὸν ἐρώτησα, γιὰτὶ ἀποκαλοῦσαν «χαλασμένη» μιὰ ἔξοχική περιφέρεια τῆς Αἴγινας, πού εἶχε τόσες ὀμορφιές. Δὲν τὸν ἐρώτησα κι' ὅταν στὸ τέλος πιά τοῦ καλοκαιριοῦ, μετὰ τὴν ἐπιτυχία του στὴν ἐπανεξέταση, μοῦ πρόσφερε, στὴν ὥρα τῆς μεγάλης χαρᾶς του, ἀπροσδόκητα μιὰ παραμυθῆνια γιὰ μένα προσφορά:

— Ἐρχεσαι νὰ πᾶμε μιὰ βδομάδα στὴν Αἴγινα; Θὰ μείνουμε στὸ σπίτι τῆς γιαιῶς, στὴ Χαλασμένη!

Ἔτσι δὲν ἔμαθα ἀκόμη, γιὰτὶ ὀνομάστηκε «Χαλασμένη» ὁ ἀληθινὰ συμπαθητικὸς ἐκεῖνος ἔξοχικὸς συνοικισμὸς τῆς Αἴγινας. Καὶ τώρα εἶναι ἀργὰ πιά γιὰ νὰ ρωτήσω τουλάχιστον τὸν καλὸ μου φίλο: Δὲν εἶναι πολὺς καιρὸς, πού διαβάζοντας τυχαία στὴν ἐφημερίδα τὸ ἀγγελτήριο τοῦ θανάτου του, πρόφτασα νὰ τὸν ξαναδῶ, ὕστερα ἀπὸ πολλὰ-πολλὰ χρόνια χωρισμοῦ, τὴν ὥρα, πού τὸν κατέβαζαν στὸν τάφο, πρόωρα γερασμένον, σχεδὸν ἀγνώριστον, ἐδῶ στὸ χῶμα τῆς Ἀπτικῆς, ὅπου ξαναγύρισε γιὰ νὰ πεθάνει, ὕστερα ἀπὸ μακρὸν ξενητεμὸ σὲ κάποια χῶρα τῆς Ἀφρικῆς.

✱

Ὡς τόσο πραγματοποιήσαμε τότε τὸ ταξίδι στὴ Χαλασμένη μὲ τὸν ἀξέχαστο μου φίλο. Ἦταν ἡ πρώτη φορὰ, πού ἀπομακρυνόμενον κάπως ἀπὸ τὴν Ἀθήνα καὶ τὰ κοντινὰ περὶχωρὰ της. Τὸ ταξίδι, λοιπόν, μὲ τὸ βαροράκι τῆς γραμμῆς — τί δροσερὸς, πόσο χαϊδευτικὸς ἦταν ὁ ἑλαφρὸς ἐναντιὸς μας ἐκεῖνος θαλασσινὸς ἀνεμος — ἡ ἄφιξή μας στὸ γραφικὸ λιμάνι τῆς Αἴγινας μὲ τὴν ὠραία προκυμαία καὶ πῆς νησιώτικες βίβες τῶν παραθεριστῶν καὶ ὕστερα ἡ ἀ-

πόληξή μας στο χαριτωμένο πραγματικά έξοχικό σπιτάκι της γιαγιάς του φίλου μου, το περιζωσμένο μ' ένα μικρό άμπέλι και με δυο-τρεις συκιές, μου εκαμαν βαθειά έντύπωση.

Ήταν δειλινό πιά, όταν φτάσαμε στη Χαλασιμένη. Και ή αγαθή γιαγιά του καλού μου φίλου μās υποδέχτηκε με μητρική στοργή. "Ω! τί όμορφιά και πόση γλύκα είχε εκείνο το πρώτο λιτό μας δείπνο στη μικρή, άπάνεμη βεραντούλα του σπιτιού, που τή σκίαζε μιά πυκνόφυλλη κληματαριά και πή φώτιζε στο ήσυχο βράδυ μιά πετρελαϊόλαμπρα!

Φυσικά την άλλη μέρα πρωί-πρωί ή πρώτη μας δουλειά ήταν να βγούμε, να γυρίσουμε τ' άμπέλι. Ήταν πιά τεγγημένο, όμως έδω κι' εκεί, κάτω από τὰ σχεδόν ξερά φύλλα τών κλημάτων κρέμονταν μερικά «κουδουνάκια» — ώριμα σχεδόν σταφιδιασμένα μικρά, αλλά πυκνά ροσμπάκια σταφυλιών — που με παιδική χαρά τὰ ανακαλύπταμε και τὰ κόβαμε.

Ήταν ή πρώτη φορά στη ζωή μου, που έκοβα σταφύλι με τὸ ίδιο μου τὸ χέρι, που αισθανόμουν την άφια μωρωδιά τής γής και τών καρπών της την ώρα τής συγκομιδής, που έννοιωθα άπαλή και ξεστή την άφή τών φύλλων και κυρίως, που γευόμουν τραχύ, ξεστό, λίγο πασπαλισμένο με άχνη από καθαρίο χόμα τὸ σταφύλι. Μάστια ή γιαγιά του Νίκου Νανέρη μās μάλωνε, προβάλλοντας στην ήσκιωμένη πόρτα του σπιτιού:

—Μή, μή! Μήν τὰ πρώτε άπλυτα!

"Α, μὰ είχαν — ήταν όλοφάνερο — άλλη γεύση, άλλη γλύκα εκείνα τὰ ώριμα «κουδούνια» τής Χαλασιμένης. Ήταν διαφορετικά από τὰ «σαββατιανά», άκόμη κι' από τὰ «ροζακιά», που διαλαούσαν και πουλούσαν στους δρόμους τής Αθήνας, μεταφερμένα με πὰ γαϊδουράκια, οί πλανόδιοι πωλητές άπ' τὰ χωριά τής Αττικής. Κι' έμειναν στη μνήμη άσύγκριτα. Άσύγκριτα έως την ώρα, που για πρώτη πάλι φορά τρύγισα σταφύλια σ' ένα άλλο τόπο.

**

Ήμουν πιά φοιτητής, όταν πρωτοπήγα στην πατρίδα τών γονιών μου. Είναι τώρα περασμένος κοντά μισός αιώνας από τότε. Τὸ δυνατό όρεινό νησιώτικο χωριό με τὰ μαμαρένια σπίτια και τις μαμαρένιες στράτες, ήταν πότε τρανό κεφαλόχωρι με τρεις χιλιάδες κατοίκους και παραπάνω. Έσφυζε από ζωή και λεβεντιά.

"Όλη την ημέρα στους στενούς δρομάκους του άχολογούσε τὸ τραγοῦδι πών κοριτσιών, ως δούλευαν στον άργαλειό και στις άλλες σπιτικές δουλειές. Και τὸ δειλινό τὰ καφενεία και ή πλάτσα (1) γέμιζαν από τούς άντρες, που όλη σχεδόν την ημέρα δοσμένοι στη δουλειά τής έξοχής, στά κτήματα και στά όρυχεία του συντριγλιού, συγκεντρώνονταν εκεί να κουβεντιάσουν, ν' άστειευτούν, να κλείσουν συμφωνίες, να ξεκουραστούν. "Όλος ό τόπος, οί δυο βαθειές γύρω λαγκαδιές, τὰ ψηλά βουνά, τὰ σπίτια, οί δρόμοι, τὰ ζωντανά, οί άνθρωποι, όλα, φαίνονταν άρρενωπά, νεανικά, γερά.

Σπάθηκε για μένα, θυμάμαι, κάπως τραχειά ή πρώτη εκείνη έπαφή με τὸ γενέθλιο τόπο τών γονιών μου. Ένοιωθα λίγο σαν ξένος, σαν άδύναμος και άπραγος κοντά στα άλλα παλληκάρια του χωριού, άκόμη κοντά και στους λίγους «σπουδασμένους», που κι' αυτοί διατηρούσαν άρκετά τή βουνίσια λεβεντιά κι' ευκινησία. Και χρειάστηκαν κάμποσα χρόνια, για να δεθώ κι' έγώ με την πατρίδα μου. Είναι τώρα πιά πατρίδα μου τὸ όρεινό νησιώτικο χωριό μου, μοναχική καταφυγή τών άναμνήσεων και τών όνείρων μου, ξεστή γωνιά τής γής, που λαχταρώ τὸ χόμα της και τὰ βουνά της και τις ρεματιές της, τὰ νερά της και τούς καρπούς και τ' άλλα προϊόντα της.

"Όμως αν χρειάστηκε χρόνος άρκετός για να γνωρίσω και ν' αγαπήσω την πατρίδα μου, από τὸ πρώτο πρωινό, που άνηφορίζοντας προς κάποιον ξάγναντο, είδα σε όλη τή βαθειά τή λαγκαδιά τ' άμέτρητα άμπέλια της, στάθηκα έκθαμβος. Και φυσικά, θυμήθηκα άμέσως με συμπάθεια, αλλά και με κάποιον οίκτο τὰ φτωχικά άμπελάκια τής Χαλασιμένης. Έδω τ' άμπέλια θαλερά, πράσινα, πυκνά, άλλου πλατειά, άλλου στενά, κατηφόριζαν κλιμακωτά προς όλη τή λαγκαδιά, άνηφορίζαν προς τις κορφές, λες και κατακτούσαν όλη τή βουνίσια γή τή λίγη, ριζωναν στις πέτρες της, ανταπόδιδαν καλοπροαίρετα τὸ μόχθο τών ανθρώπων, που την πλάταιναν αυτὴ πὴ γή τή λίγη και τή συγκατούσαν με τούς καλοχτιομένους πέτρινους άναβαθμούς. «Χαλιά» τις ονομάζουν αυτὲς τις χωμάτινες λουρίδες, που μέσα στους αιώνες μισοφτιαγμένες άπ' τή φύση στις πλαγιές τών βουνών πὴς λαγκαδιάς, τις στέριωσαν και τις πλά-

(1) πλατειά.

τιναν με τις ξερολιθές οι ἀμπελοργοί και οι γεωργοί του τόπου μεν. Κι' ήταν πραγματικά ώραια πράσινα χαλιά, στρωμένα στα σκαλοπάτια των βουνών μας.

Όταν ή θερμή συγγενική φιλοξενία μου πρόσφερε κοντά σε τόσα άλλα και την έκδρομή στο ἀμπέλι και ή ἐγκάρδια προτροπή: «κόψε δά και μόνος σου κανένα σταφυλάκι» μου ἔδωσε τὸ θάρρος νά κηκλοφορήσω ἀνάμεσα στα πυκνά φυλλώματα, μη ἀποφασίζοντας νά θίξω κανέναν ἀπ' αὐτούς τοὺς θησαυρούς, πού σε μεγάλα πυγνόρογα, κρουστά, τσαμπιά κρέμονταν, βαρείς, ἀπό τὰ κλήματα κι' ἀκουμπούσαν σχεδόν στή γῆ ἢ θρονιάζονταν, θαρρείς, ἐπάνω στα μισοτορικά ὑποστηρίγματα, πού ὁ νοικοκύρης εἶχε τοποθετήσει κάτωθι τους, θυμήθηκα πάλι τὴν πρώτη ἐκείνη γνωριμιά μου με τὸ ἰσόπεδο τρυγμένο ἀμπελάκι τῆς Χαλασμένης.

✱

Τώρα και στο χωριό τ' ἀμπέλια ξαμπελίζουνται σιγά-σιγά, οἱ ἄνθρωποι πὰ ἐγκαταλείπουν στο ἔλεος του Θεοῦ και ξενητεύονται. Και τ' ἀμπέλια ὅλα και φθίνουν, ὅλο και λιγοστεύουν στίς πλαγιές. Ὁ τόπος χερσώνεται. Κιτρινασμένα κούτσουρα, χωράφια χέρσα με γκρεμισμένους τράφους γίνονται σιγά-σιγά τ' ἀμπέλια μας πὰ καρπερά. Οἱ ἄνθρωποι δὲν θέλουν και τὸ κρασί, οἱ λίγοι πού ἔμειναν προτιμοῦν νά πίνουν μύρα στίς γιορτές, στα πανηγύρια.

Δὲν εἶναι πολὺς καιρός, πού χάρηκα τὸν τρυγητό — πόσες φορές ἀκόμη θά τὸν χαρῶ;— σ' ἓνα μεγάλο ἀμπέλι του χωριοῦ μας, ἀπὸ τὰ λίγα, πού ἀτόμειναν. Εὐθύμα τρυγοῦσαν οἱ νοικοκυραῖοι, βοηθημένοι ἀπὸ φίλους και τὰ σταφυλία, ὄρεμα, μεγάλα τσαμπιά, πυκνά, κουβαλιώνταν ἀπὸ τοὺς ἄντρες στο πατητήρι. Ὁ μουστος, ἀνυπόμονος, πρὶν καν ἀρχίσει τὸ πάτημα, ἀρχίζει νά κυλᾷ μόνος ρόδιнос, πηχτός, γλυκός

πρὸς τὸ «πολύμ» (2). Οἱ ἀγειομέλισσες τρυγούριζαν τὸ πατητήρι βουίζοντας. Τὴν ἄλλη μέρα οἱ «πατητάδες» πάτησαν πὰ σταφυλία, ὁ μουστος κουβαλήθηκε στο χωριό μέσα στα μεγάλα ἀσκιά, γέμισε τὰ πιθάκια, θά γίνει, με τὴ βοήθεια του Θεοῦ, τὸ θαυμάσιο κρασί του τόπου μου τὸ ἡμνημένο ἀπὸ τὰ ἀρχαία χρόνια. Στα μονοπάτια, καθὼς τὰ φορτωμένα μουλάρια ἀνηφόριζαν πρὸς τὸ χωριό, οἱ λίγοι διαβατικοί, πού συναπαντιόντουσαν με τοὺς ἀγωγιάτες και τοὺς νοικοκυραίους εἶχονταν καλόκαρδα:

—Και του χρόνου!.. Νά καλοκρασιάσετε!..

Και ή εὐχή γίνονταν δεκτή με θερμή ἀποδοχή, γιατί καμμιά φορά ὁ μουστος ἀγειεύει μες στα πιθάκια, δὲν γίνεται κρασί, παρὰ ξυδιάζει κι' ὁ κόπος κι' ή χαρὰ χάνονται με παράπονο.

Ὅμως ὅλο και πὺο λίγοι εἶναι τώρα πὰ στὸν τόπο μου κι' ἐκείνοι πού τρυγοῦν κι' ἐκείνοι πού εἶχονταν. Θαρθεῖ μιὰ μέρα — πικρὰ τὸ προφητεῦει ὁ πονεμένος στίχος τῆς ποιήτριας — πού ὄχι μόνο π' ἀμπέλια, παρὰ και ὅλο τὸ ζωντανό, τὸ ἄλκιμο ἄλλοτε χωριό, θά νεκρωθεῖ και θά χαθεῖ, χωράφι στο χωράφι, λιθάρι στο λιθάρι θά τὸ σύρει τὸ νερό στίς ρεματιές και θά τὸ πνίξει μες στή θάλασσα.

Ὅπως τὸ συλλογίζομαι αὐτό, θυμοῦμαι πάλι με πικρὴ τώρα μελαγχολία τὸ παλιὸ ἐκείνο ἀμπελάκι τῆς Χαλασμένης. Και ἀμέσως κοντὰ σ' αὐτὸ τὴν τρυφερὴ γιαγιά του καλοῦ μου φίλου, του Νίκου του Νανέρη, πού, ποιὸς ξαίρει, πόσες δεκαετίες τώρα κοιμάται τὸν ἀξυπνητο στο χῶμα τῆς Αἴγινας. Και τελικά θυμοῦμαι τὸν καλὸ μου φίλο, ὅπως τὸν εἶδα νά καταβαίνει στο ἄγονο, στο φρυγμένο χῶμα τῆς Ἀτικῆς, γερασμένος πρόωρα, γιὰ νά κοιμηθεῖ κι' αὐτὸς τὸν ὕπνο τὸν αἰώνιο.

ΠΕΤΡΟΣ ΓΛΕΖΟΣ

(2) τὸ μέρος τῆς λινοῦ, ὅπου ἀπολήγει ὁ μουστος.

ΤΟ ΕΠΙΘΕΤΟ ΚΑΙ ΤΟ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ

Σ' ένα μελέτημα με τὸν τίτλο «Ἡ ἔννοια τοῦ desperado στὴ ζωὴ καὶ στὴ λογοτεχνία», δημοσιευμένο σὲ κυπριακὸ περιοδικό, βρίσκουμε, ἀνάμεσα σ' ἄλλα καὶ τὴν ἀκόλουθη δήλωση (ἢ ἀναφορά εἶναι στὸν Νίτσε): «...τὸ καλύτερο ποιοτικὰ μυαλό ἀπὸ τότε ποὺ φάνηκε ὁ κόσμος...»

Στάθηκα ἀρκετὴ ὥρα στὴ φράση, προσπαθώντας νὰ παρακολουθήσω τὴ λειτουργία τῆς σκέψης τοῦ ὑπεύθυνου γιὰ τὴ διατύπωση. Οἱ πρῶτες, προφανεῖς, ἀπαρίες. Πῶς ἔγινε ἡ σύγκριση; Πῶς μπόρεσε ὁ συγγραφέας νὰ καταλήξει στὴν ἀπόλυτη διαπίστωση; Γνωρίζει καλὰ ὅλα τὰ μυαλά, ἀπὸ τότε ποὺ φάνηκε ὁ κόσμος; Κι ὅλα τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα νὰ εἶχε διεξέλθει τοῦτο δὲ θὰ ἦταν ἀρκετό. Θάπρεπε νὰ προστεθοῦν οἱ ἐπιστήμονες καὶ διανοητές, νὰ ζυγιστῇ καὶ τὸ δικό τους μυαλό καὶ μετὰ νὰ γίνῃ ἡ σύγκριση καὶ ἡ κρίση (καὶ ἀφήνουμε φυσικὰ κατὰ μέρος τοὺς λογοτέχνες, καλλιτέχνες, πολιτικούς, στρατιωτικούς καὶ τοὺς ἄλλους). Πῶς λοιπὸν λειτούργησε τὸ μυαλό τοῦ συγγραφέα γιὰ νὰ βάλῃ στὸ χαρτὶ μιὰ δήλωση ποὺ δὲν τόλμησαν νὰ διατυπώσουν κι ἐκεῖνοι οἱ μεγάλοι μελετητὲς ποὺ συνέθεσαν ἱστορίες τῆς φιλοσοφίας ἢ τῆς ἐπιστήμης ἢ τοῦ πολιτισμοῦ; Ἄπ' ὅτι γνωρίζω, οἱ Ἀμερικανοὶ μελετητὲς τοῦ δείκτη νοημοσύνης (I.Q.), οἱ μόνου ποὺ ἀρέσκονται στὸ μάταιο παιγνίδι τῶν συγκριτικῶν μετρήσεων καὶ γιὰ τὸ παρελθόν, κατέληξαν κάποτε (ἢ διαδικασία ἐξακολουθεῖ νὰ μὴν εἶναι ἀπόλυτα σαφὴς) πῶς τὸ μεγαλύτερο δείκτη εὐφύας, κοντὰ στὰ 200 (μέσος ὅρος 100) εἶχε ὁ Ἄγγλος φιλόσοφος Τζῶν Στιούαρτ Μίλλ (γιὰ τοὺς πιὸ πρὶν τὰ δεδομένα φάνηκαν ἀνεπαρκῆ γιὰ ὁποιοδήποτε «ἔγκυρο» ὑπολογισμό).

Γιὰ νὰ γίνῃ ἡ δήλωση — καὶ νὰ δημοσιευτῇ — πῶς «τὸ καλύτερο ποιοτικὰ μυαλό ἀπὸ τότε ποὺ φάνηκε ὁ κόσμος» εἶναι ὁ Νίτσε (ἢ κι ὁποιοσδήποτε) δὲ χρειάζεται μόνο μεγάλη τόλμη (γιὰ γνώσεις ποὺ εἶναι ἀδύνατο νὰ ὑπάρχουν σ' ἓνα ἄτομο δὲ γίνεται λόγος), προϋποτίθεται καὶ ἡ πεποίθηση ὑποσυνειδητῆ ἔστω ὅτι μέσα στὰ δεδομένα τοῦ τόπου εἶναι δυνατὸ νὸ διατυπωθῇ μιὰ τέτοια σκέψη.

Ἄναφέρομαι φυσικὰ στὴν ἀπουσία τῆς κριτικῆς καὶ στὴν ἔλλιψη διαλόγου ποὺ ἀρνητικὰ βασιλεύουν μέσα στὰ γενικώτερα πλαίσια ποὺ καλύπτουν τὸν καθόλου πολιτικὸ καὶ πνευματικὸ θίο τοῦ νησιοῦ μας.

Ἄφορμὴ γιὰ νὰ μετακινηθοῦμε στὸ θεμελιῶδες αὐτὸ θέμα ἀπετέλεσε ἡ φράση ἐνὸς desperado (γιατὶ — κι αὐτὸ πιά σὰν βοήθημα στὸ κείμενο ποὺ περιελάμβανε τὴν ἄποψη — μόνο ἓνας desperado τῆς κριτικῆς θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ τολμήσῃ τὴν ἀπροσδόκητη αὐτὴ γνώμη). Φυσικὰ πολλὰ κατὰ καιροὺς λέγονται γιὰ τοὺς μεγαλύτερους ποιητὲς τοῦ καιροῦ μας ἢ αὐτοὺς ποὺ ἐπέδρασαν περισσότερο στοὺς τομείς τους κι ἂν, συχνά, ὑποπτεύεται κανεὶς τὴν ἀναρμοδιότητα τῆς πηγῆς γιὰ μιὰ τέτοια ἀπόλυτη κρίση (κι ἂν ὑποπτεύεται κι ὅλας τὴν τέτοια κρίση καθ' ἑαυτήν) — ὅμως μπορεῖ κανεὶς νὰ παρακολουθήσῃ ὡς ἓνα σημεῖο τῆ λειτουργικῆς διαδικασίας ποὺ καρπὸ ἔχει παρόμοια ἄποψη. Ὅταν ὅμως ξεπεραστῇ κάθε ὄριο καὶ γίνεται λόγος γιὰ τὸ «καλύτερο ποιοτικὰ μυαλό ἀπὸ τότε ποὺ φάνηκε ὁ κόσμος» (κι αὐτὰ τὰ μυαλά ποὺ δὲν ἄφησαν ἴχνη χαμένα στὴν προϊστορία τοῦ κόσμου ἂνκαι ποιοτικὰ ἦσαν γερά; Πῶς τὰ ζυγίζουμε;), τότε εἶναι ἡ ὥρα ποὺ κανεὶς κάμνει γενικώτερες πιά σκέψεις πάνω στὰ ἀξιολογικὰ πλαίσια μέσα στὰ ὁποῖα κινεῖται ὁ τόπος καὶ στρέφεται κριτικὰ στὸ περιβάλλον γιὰ νὰ δῇ τί εἴδους οἰκοδόμημα τὸν καλύπτει. Κι ἔτσι μιὰ — ἢ τελευταία, ἢ πιὸ ἀκραία ἀφορμὴ γιὰ νὰ ξαναδοῦμε τὴν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα μέσα στὴν ὁποῖα κινούμαστε (ἢ καὶ παραμένουμε στάσιμοι).

Ὁ διάβολος φαίνεται προκατειλημμένος μάρτυς, ἀλλὰ τὰ ὅσα λέγει στὸν Ἴβαν Καραμάζωφ ἀποτελοῦν καλὴ σύνδεση ἀπὸ τὴν ἀφορμὴ, «γιὰ τὸ καλύτερο ποιοτικὰ μυστὰ ἀπὸ τότε ποὺ φάνηκε ὁ κόσμος», στὸ κύριο σῶμα αὐτῆς τῆς δομικῆς· «πήγαινε ν' ἀποδοκιμάσης γιατί χωρὶς ἀποδοκιμασίες δὲ θάχουμε κριτικὴ καὶ τί περιοδικὸ θᾶναι αὐτὸ ποῦ δὲ θάχη κριτικὴ; χωρὶς κριτικὴς θάχουμε ἕνα ὡσαννά. Ἄλλὰ γιὰ τὴ ζωὴ εἶναι λίγο τὸ ὡσαννά, πρέπει αὐτὸ τὸ ὡσαννά νὰ περάσῃ ἀπὸ τὴν κάμινον τῶν ἀμφιβολιῶν...»

Θὰ κάναμε καλὰ στὸν τόπο μας, στὸ δικό μας «περιοδικό», ν' ἀκολουθήσουμε τὴ συμβουλή, γιατί οἱ βασικὲς ἐλλείψεις στὸν κοινωνικὸ καὶ πνευματικὸ χῶρο ὅπου κινούμαστε δὲν εἶναι τὰ ὡσαννά...

Ἡ ἀπουσία τῆς κριτικῆς καὶ ἡ ἔλλειψη διαλόγου εἶναι οἱ δυὸ παράγοντες ποὺ περισσότερο καὶ μετὰ πολὺ ἐκτεταμένους ἐπιδράσεις χαρακτηρίζουν τὸ καθόλου βίον τοῦ τόπου. Ἡ ἀναφορὰ δὲν εἶναι μόνο στὴ λογοτεχνία. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πῶς συστηματικὴ καὶ μεθοδικὴ ἀντιμετώπιση τῆς λογοτεχνικῆς παραγωγῆς τοῦ τόπου σ' ἕνα μεγάλο βαθμὸ ἐλλεῖπει. Αὐτὸ ὅμως εἶναι τὸ λιγώτερο. Κάποια παρακολούθηση γίνεται, σὲ μορφή, κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος, σημειωματογραφίας. Ὅμως ἡ λογοτεχνικὴ μας παραγωγή εἶναι περιορισμένη μέσα σὲ ἀριθμοὺς ποὺ νὰ μὴν εἶναι ἀπαγορευτικοὶ γιὰ τὴν ἀτομικὴ ἐπιλογή. Θέλω νὰ πῶ, στὶς μεγάλες χῶρες ἢ κριτικὴ τῆς λογοτεχνίας κοσκινίζει κι ὅλας, ἀφήνει νὰ περάσουν στὸ προσκῆνιον ἀπὸ τὶς χιλιάδες τῶν καινούριων τόμων ποὺ μᾶς δίνει κάθε χρονιά λίγες δεκάδες καὶ καθοδηγεῖ τὸν ἀναγνώστη στὴν ἐπιλογή. Παρενέργεια, μετὰ πολλὰ ἀρνητικὰ στοιχεῖα, τῆς λειτουργίας αὐτῆς τῆς κριτικῆς εἶναι φαινόμενο νὰ διαβάζονται συχνὰ, καὶ περισσότερο, οἱ κριτικὲς γιὰ τὰ βιβλία ἀντὶ τὰ ἴδια τὰ βιβλία καὶ νὰ δημιουργοῦνται καλὰ πληροφορημένοι ἀναγνώστες ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν σχετικὰ μετὰ τὶς νέες ἐκδόσεις ἀλλὰ λίγοι πραγματικοὶ ἀναγνώστες τῶν βιβλίων νὰ βρίσκονται. Κι ἀκόμα, ἀναπόφευκτες παραλείψεις, εἴτε γιατί πρόκειται γιὰ πρῶτο βιβλίον εἴτε γιατί πρόκειται γιὰ μικρὸ ἐκδοτικὸ οἶκο ἢ γιὰ τὶς φυσικὲς ἀνθρώπινες ἀδυναμίες τῶν κριτικῶν ποὺ παραμερίζουν ἀπὸ τὸ προσκῆνιον ἢ δὲν ἀφήνουν νὰ θγοῦν στὸ προσκῆνιον βιβλία μετὰ ἀναμφισβήτητῃ ἀξία. Ἄλλὰ τὰ τέτοια βιβλία ἔχουν τὴ δύναμη ἀπὸ μόνον τοὺς νὰ ἐπιβιώσουν. Ἡ πρώτη παρενέργεια, τῆς δημιουργίας ἀναγνωστῶν κριτικῶν παρὰ βιβλίων, εἶναι ἀνησυχητικὴ.

Στὸ νησί μας δὲν ἔχουμε τέτοιο πρόβλημα. Δυὸ δωδεκάδες βιβλία μᾶς φέρνει ἡ κάθε χρονιά κι ἀπ' αὐτὰ μερικὰ εἶναι λιγοςέλιδες ποιητικὲς συλλογές. Τὸ ἄτομον κατ' ἀκολουθίαν δὲν ἔχει ἀπόλυτη ἀνάγκη τῆς κριτικῆς σὰν μεσάζοντος μετὰ αὐτοῦ καὶ τῶν ἐκδοτικῶν οἴκων. Μπορεῖ, ἂν ἐνδιαφέρεται, νὰ ἔχη ἄμεση γνῶση ὁ ἴδιος τῆς πορείας τῆς λογοτεχνίας τοῦ τόπου· φτάνει νὰ διαθέσῃ μερικὲς λίρες καὶ μερικὲς βραδύες κάθε χρόνο.

Δὲν θέλω νὰ πῶ φυσικὰ ὅτι ἡ λογοτεχνικὴ κριτικὴ εἶναι ἄχρηστη στὸν τόπο μας. Κάθε ἄλλο. Ἡ ἔλλειψη τῆς σὰν συνθετικῆς ἀντιμετώπισεως τῶν κειμένων τοῦ λόγου εἶναι αἰσθητὴ (ἔλλειψη συσχετισμοῦ μετὰ πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ ὑπόβαθρον, γενικώτερον κλίμα), καὶ μέσα στὸ κενὸ τῆς ἀπουσίας τῆς εἰσχωροῦν μηδαμινότητες ποὺ εἶναι δυνατό νὰ παραπλανοῦν γιὰ μεγαλύτερο διάστημα ἀπὸ ὅσο θὰ ἐδικαιο-λογεῖτο σὲ τόπον ποῦ δὲ θὰ τοῦ ἔλειπον τὰ κριτικὰ θεμέλια.

Ὅμως, πραγματικὰ ἀνεπίτρεπτη εἶναι ἡ ἀπουσία τῆς κριτικῆς τοῦ συνόλου πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου. Καὶ γιὰ νὰ συνεχίσω μετὰ τὸ παράδειγμα τῆς λογοτεχνίας, δὲν εἶναι τόσο ἡ κριτικὴ τῆς λογοτεχνίας ποὺ μᾶς λείπει ὅσο ἡ λογοτεχνία — κριτικὴ. Καί, προχωρώντας, οἰκονομικὴ, κοινωνιολογικὴ, πολιτικὴ, γενικώτερα πνευματικὴ κριτικὴ — ἡ δημιουργία — κριτικὴ. Κι αὕτη ἡ ἀπουσία ἐπιτρέπει τὴ συγκρότηση ἑνὸς συστήματος ἀξιών ποῦ ἀπειλεῖ αὐτὸ καὶ μόνο νὰ ὑπονομεύσῃ τὰ θεμέλια τοῦ τόπου γιὰ πολλὰς γενεάς.

Ἡ λογοτεχνία ἴσως καὶ νᾶναι ἡ λιγώτερο ὑπεύθυνη γιὰ τὴ χαλαρὴ ἀτμόσφαιρα ποὺ κυριαρχεῖ. Ὑπάρχουν λογοτεχνικὰ κείμενα στὸν τόπο ποὺ ἀντιπαράτιθενται μὲ τὸν κοινωνικὸ περίγυρο, χωρὶς φόβο μὰ μὲ πάθος. Μὰ καὶ τὰ κείμενα ὅπου κανεὶς θρῖσκει ψήγματα κριτικῆς θεωρήσεως δὲν ἔχουν ἀντίκρουσμα στὸν καθόλου βίον, γιὰ τὴ λογοτεχνικὴ παραγωγὴ ἀποτελεῖ στὸν τόπο μας ἔργο καὶ ἀπασχόληση καὶ ἐνδιαφέρον τῶν ἰδίων ἀνθρώπων, μὲ τὴν τεράστια πλειοψηφία τοῦ λαοῦ νὰ ἀπέχη ἀπ' ὅλα τὰ στάδια τῆς λειτουργικῆς λογοτεχνίας, κι ἀπὸ τὸ ἔσχατο χρονο-λογικὰ, τὴν ἀνάγνωση.

Ὅμως, καὶ πέραν ἀπὸ τὸ γεγονός τῆς γιὰ ὁποιοσδήποτε λόγους ἀπομονώσεως τῶν λογοτεχνῶν, ἡ ἴδια ἡ στάση τῶν λογοτεχνῶν δὲν εἶναι κριτικὴ ἔναντι τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Ἡ ἀδιαφορία λογαριάζεται ὡς δεδαμένη καὶ τὸ εἶδωλο τοῦ «παράσιτου» λογοτέχνη — ποὺ εἶτε γιὰ τὴ σπρώχνεται ἀπὸ περιεργες φιλοδοξίες εἶτε γιὰ τὴ διαθέτει ἰσχυρὰ ἀπωθημένα εἶτε χρήματα γιὰ νὰ πετάξῃ ἐκδίδει ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν βιβλία ποὺ κανεὶς δὲ διαβάζει κι οἱ γνωστοὶ ἢ τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας πιέζονται ν' ἀγοράσουν γιὰ νὰ τὰ καταχωριάσουν εὐθὺς καὶ κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο σ' ἀπρόσιτους χώρους — τέτοιο εἶναι τὸ εἶδωλο ποὺ ἀπέκτησε διαστάσεις στερεοτυπίας.

Τὸ θέμα «λογοτέχνης» τοποθετεῖται σὲ πλαίσιο ἀπόλυτα ἐσωτερικὸ, στὰ ἄδυνα τοῦ ὁποίου μόνο οἱ ἐλάχιστοι μνημένοι ὄχι δικαιῶνται ἀλλὰ ἐπιθυμοῦν ἢ ἐνδιαφέρονται νὰ εἰσχωρήσουν. Κι οἱ διάφορες «αἱρέσεις» ποὺ ἔχουν ἐμφυλοχωρήσει δημιουργοῦν τὰ δικά τους ἀπρόσιτα ἄδυνα, τέσσερα λογοτεχνικὰ περιοδικὰ στὸ νησί ποὺ διαβάζονται ἢ ἀγοράζονται ἀπὸ τὸν ἴδιο κύκλο ἀνθρώπων καὶ δὲν ἀποτελοῦν μὲ τὴν ἐμφάνισή τους γεγονὸς παρὰ μόνο γιὰ ὄσους δημοσιεύουν ἐκάστοτε κείμενα σ' αὐτά. Ὁ λογοτέχνης ποὺ ἔχει αὐτὸ —, κι ἀπὸ τὴν κοινωνία, ἀπομονωθῆ καὶ δὲν τὴν ὑποχρεώνει νὰ τὸν προσέξῃ γιὰ τὴ μεθοδικὰ, συστηματικὰ, συνεχῶς κι ἀνελέητα δὲν τὴν κρίνει κι ἔτσι τῆς ἐπιτρέπει νὰ τὸν ἀγνοῇ.

Ἀλλὰ, γιὰ νὰ ξεφύγουμε ἀπὸ τὴ λογοτεχνία, τὸ θέμα δὲν περιορίζεται στὸν τομέα τῆς τέχνης καὶ τῶν καλλιτεχνῶν. Καλύπτει ὅλους τοὺς τομεῖς τοῦ κοινωνικοῦ βίου. Ἡ πολιτικὴ κριτικὴ εἶναι κατὰ κανὸνα προσωπικὴ, ἢ οἰκονομικὴ κριτικὴ ἀπουσιάζει, ἢ κριτικὴ τῶν μέσων μαζικῆς ἐπικοινωνίας ἀνύπαρκτη, ἢ κριτικὴ τῶν κοινωνικῶν φαινομένων ἐλλείπει, ἢ κριτικὴ στάση ἔναντι τῶν ἀξιών ποὺ ἐπικρατοῦν δὲν ὑπάρχει. Ἐχομε — λ.χ. στὶς ἐφημερίδες κριτικὴ τοῦ κινηματογράφου κι ὄχι τοῦ ραδιοφώνου ἢ τῆς τηλεοράσεως, ἐνῶ εἶναι φανερὸ πὼς τὴν ξένην πρὸς τὸν τόπο (ποὺ ὁ ἴδιος δὲν διαθέτει) βιομηχανία τοῦ κινηματογράφου δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἐπηρεάσουμε, ἐνῶ ἡ συμβουλὴ μας θὰ ἦταν ὅπωςδήποτε οὐσιαστικὴ ἂν κρίναμε τὴ ραδιοφωνία ποὺ δρᾷ καταλυτικὰ, ἐκκινώντας ἀπὸ τὴν πολιτεία μας, μέσα στὰ πλαίσια τῆς καθημερινῆς ζωῆς μας. Ὁ τύπος ἐπιδίδεται μόνο στὴν πολιτικὴ κριτικὴ (κι αὕτη τοποθετημένη συνήθως σὲ δεδομένα προσωπικῶν σχέσεων) ἐνῶ οἱ εἰδικοί ποὺ θὰ κρίνουν τὴν οἰκονομία καὶ τὰ καθόλου κοινωνικὰ φαινόμενα δὲν ὑπάρχουν.

Ὅχι πὼς δὲν ἀκούονται μεμψίμοιρες φωνές καὶ δὲ θλέπουν τὸ φῶς ἐπικρίσεις. Σὰν λαὸς προτιμοῦμε κατὰ τὸν Θουκυδίδη νὰ διατυπώνουμε ἢ νὰ ἀκούουμε τὸν ψόγο παρὰ τὸν ἔπαινο. Ὅμως αὕτη ἡ προτίμηση δὲν ξεπερνᾷ κανονικὰ τὸ ἐπίπεδο τοῦ κοινοτομοῦ, τῶν φημῶν, τοῦ ἀστήρικτου μὲ μιὰ λέξη. Κι ἂν ὑπάρχη στοιχεῖο ἀντιφατικὸ μὲ τὴν ἔννοια τῆς κριτικῆς, αὐτὸ εἶναι τὸ στοιχεῖο τοῦ ἀστήρικτου.

Ἡ κριτικὴ ποὺ μᾶς λείπει εἶναι ἡ οἰκοδομημένη κριτικὴ, ἢ κριτικὴ ποὺ ἔχει στηρίγματα τὴ γνώση, τὴ μελέτη, τὴν πλατεῖα ἀντίληψη, τὴν ἐνημερότητα, τὴν ἀπροκάλυπτη ἐνόραση. Μᾶς περισσεύει μὲ μιὰ λέξη ἢ κριτικὴ τῶν ἐπιθέτων καὶ δὲν ἔχομε τὴν κριτικὴ τοῦ οὐσιαστικοῦ.

Πολύ πιθανό τὸ εὐκόλο τοῦ ἐγχειρήματος νὰ ἐξηγηθῆ, κι ἂν δὲν δικαιολογηθῆ, τὸ φαινόμενο. Ἡ ἀνυπαρξία φυσικὰ τῆς κριτικῆς εἶναι δύσκολο νὰ ταξινομηθῆ στὰ αἷτια ἢ στὰ ἀποτελέσματα — γιὰτὶ ἀνήκει καὶ στὰ δυὸ συγχρόνως. Τὸ γεγονός εἶναι πὼς διαθάζουμε ἄρθρα καὶ κριτικά σημειώματα κι ἐνῶ συναντοῦμε μιὰ σειρά ἀπὸ ἐπίθετα γυρεούμαι μάταια οὐσιαστικά. Συναθίσαμε στοὺς χαρακτηρισμοὺς καὶ δὲν εἴμαστε ἕτοιμοι γιὰ τὰ τεκμήρια. Μιλούσαμε γιὰ ὠραία ἢ ἄσκημα βιβλία καὶ τοὺς μεγάλους ἢ μεγαλύτερους λογοτέχνες ἢ ζωγράφους γιὰ τὴ λαμπρὰ ἢ καταστρεπτικὴ οἰκονομικὴ πολιτικὴ τὰ καλὰ ἢ κακὰ προγράμματα, τὴν ἔθνοσωτήρια ἢ προοδευτικὴ ἀπόφαση — καὶ σ' ὄλες τὶς περιπτώσεις ἀγνοοῦμε τὶς ἔννοιες καὶ τοὺς ὅρους καὶ δίνουμε ἔμφαση στὸ ἐπίθετο. Ἡ ἐνέργεια (στὰ πλαίσια τῆς πολιτικῆς) τὸ ἔργο τέχνης (στὰ πλαίσια τῆς αἰσθητικῆς) ἢ πράξη (στὰ πλαίσια τῆς ἠθικῆς) παραμένουν οἱ τριτεῦοντες παράγοντες σ' ἓνα σχῆματοῦ ὑποστηρίζεται (ὅσο πιὰ κι ἂν ὑποστηρίζεται) ἀπὸ χωρὶς ὑπόβαθρο γνώμες πού τὶς περισσότερες φορές δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ μονολεκτικὲς στὴν οὐσία τους χαρακτηρισμολογικὲς διατυπώσεις· χαρακτηρίζουμε λ.χ. μὲ ποικίλα ἐπίθετα ἓνα ἔργο ἢ μιὰ πράξη κι ἀγνοοῦμε ἐντελῶς στὰ σχόλιά μας τὸ γεγονός πὼς ὁ τραπεζίτης Ρότσιλντ ἔμεινε γιὰ μιὰ μέρα στὴν Κύπρο καὶ τὸ μόνο πρόσωπο πού συνάντησε ἦταν ὁ ἠγούμενος Κύκκου. Ἡ ἐξαντλοῦμε τὸ λεξικὸ γυρεύοντας ἐπίθετα ἱκανὰ νὰ ἀποδώσουν τὰ αἰσθήματά μας γιὰ μιὰ προσωπικότητα τῆς πολιτικῆς ζωῆς κι ὅταν ὁ δευτέρως τῆ τάξει στὸν τόπο διατυπώνει τὴν ἄποψη ὅτι μόνον ἄτομα μὲ μεγάλα εἰσοδήματα θὰ πρέπει νὰ ἀναμιγνύονται στὴν πολιτικὴ δὲν τῆν κρινουμε καθόλου.

Εἶναι δυνατό νὰ ὑπάρχη διάλογος, ὅταν ὄχι τὰ οὐσιαστικά ἀλλὰ τὰ ἐπίθετα ἐπικρατοῦν; Βάση διαλόγου τὰ ἐπίθετα δὲν εἶναι δυνατό νὰ ἀποτελέσουν, δὲν ἔχουν ραχοκοκκαλιά, τὸ θεμέλιο τοὺς λείπει. Ὁ λόγος καὶ ὁ ἀντίλογος, ἀπαραίτητα γιὰ μιὰ κοινωνία πού πορεύεται καὶ δὲ βηματίζει σημειωτῶ ἢ ὀπισθοχωρεῖ ἢ θυθίζεται σὲ τέλμα, δὲ νοοῦνται ὅταν ἀπὸ τὴ μιὰ ἀκούεται μιὰ κραυγὴ ἀπὸ τὸ ἓνα ἄκρο τῆς κλίμακας ποιότητων κι ἀπὸ τὴν ἄλλη διαφορετικὴ, ἀπὸ τὸ ἀντίθετο ἄκρο ποιότητων.

Ὁ κριτικὸς λόγος καταλήγει μέσα ἀπὸ τὴ στοχαστικὴ θεώρηση τῶν κειμένων, τῶν ἀποφάσεων, τῶν πράξεων καὶ ἐνεργειῶν στὴν προβολὴ ἀξιῶν καὶ προϋποθέτει τὴ δυνατότητα ἀντιλόγου, ἀπὸ τὴ στιγμή κι ὅλας πού ἐκφράζεται. Στὸν κριτικὸ λόγο εἶναι ἐνδιάθετος ὁ ἀντίλογος. Ἀλλὰ γιὰ τὸ διάλογο προϋποτίθεται τὸ κενὸ ἔδαφος, τὸ τεράστιο ἄπλωμα τῶν ἐνοιῶν, πάνω στὸ ὁποῖο πραγματοποιεῖται συνεχῶς ἢ διαλεκτικὴ κίνηση, ἢ ἔλλογη διαμάχη, ἢ δημιουργικὴ ἔνταση. Ἀλλως πῶς, στὴν ἐρημιὰ τῶν ἐπιθέτων πού αἰωροῦνται στὸ κενό, χωρὶς τὴ δυνατότητα τοῦ ἀντιλόγου κι ἀρα τοῦ λόγου, μιὰ ἀσφυκτικὴ ἀτμόσφαιρα διαθρέχει τὰ φαινόμενα τοῦ πνευματικοῦ, κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου κι ἀνατρέπει χωρὶς ἔλλογη διαδοχὴ τὸ οἰκοδόμημα τῶν ἀξιῶν. Σ' ἓνα τέτοιο κενό εἶναι δυνατό νὰ λέγονται καὶ νὰ πράττονται τὰ πάντα. Ἡ ἔλλειψη κριτικῆς ἐπιτρέπει τὴ συναλλαγὴ, τὴν ἀτιμωρησίαν, τὴν ἐπικράτηση τῶν φελλῶν, τὴ διαφθορὰ τῶν ἡγετῶν σ' ὅλους τοὺς τομεῖς, τὴν πλήρη ἐπιπολαιότητα, τὴν ἀμορφωσιά. Δὲν ὑπάρχει ὁ φόβος τῆς θασάνου, κι ἔτσι θασαλεύει, δίχως τὴν ἀνάγκη καὶ τὴν ὑποχρέωση τῆς ἐπαληθεύσεως, τὸ ἐπίθετο, ἐνῶ τὸ οὐσιαστικὸ περιμένει τὴν ὥρα του, πού κάθε στιγμή πού περνᾷ ἀπομακρύνεται ὀλοένα καὶ περισσότερο.

ΤΑ ΓΕΝΕΘΛΙΑ

Ἐφέτος πίστευε πὼς θὰ τῆς εὐχηθοῦν γιὰ τὰ γενέθλιά της. Δεκαεπτά χρόνια ὄνειρευόταν μιὰ αὐθόρμητη εὐχή ἀπὸ τὰ στενά ἀγαπητά της πρόσωπα. Ἐφέτος ὅμως διάβασε τὸ ὠροσκόπιό της σ' ἓνα ἐβδομαδιαῖο περιοδικὸ κι' εἶχε τὴ διαβεβαίωση πὼς κάτι μεγάλο θὰ τῆς συμβῆ.

Ἐύπνησε τὸ πρωτὶ ὁ ἄντρας της.

—Ποῦ διάβολο εἶναι τὰ μαῦρα μου παπούτσια; φωνάζει.

Πάγωσε αὐτή. Τοῦ τὰ βρῆκε. Κλώτσησε ἐκεῖνος τὶς παντοῦφλες.

Ἐύπνησε τὸ πρῶτο ἀγόρι. Πρώτη του κουβέντα, τὸ «καλημέρα», ἦταν μιὰ βλαστημιά, γιατί ἀνοίξανε τὰ πατζούρια καὶ μπῆκε ξαφνικά τὸ φῶς στὸ ὑπνοδωμάτιο.

Ἐύπνησε ὁ δεύτερος γυῖος. Μουρμούριζε πὼς τὸν πείραζε ἡ μύτη του. Δὲν θὰ φάη, λέγει, γιατί διαίσετε νὰ πάη στὸ σχολεῖο.

—Ἐχουμε ἔρανο κι' εἶμαι ὁ ὑπεύθυνος, δικαιολογεῖται.

Χτύπησε τὸ τηλέφωνο.

Ἄνασανε, γιατί θάρρεψε πὼς ἡ ἀδερφή της ἀπὸ τὴν πλαϊνὴ πόλη θυμήθηκε τὰ γενέθλιά της κι' ἔτσι πρωτὶ-πρωτὶ τὴν πῆρε γιὰ εὐχές.

—Ἐμπρός; Ἐσὺ εἶσαι; ρωτᾷ.

—Ἐκεῖ γραφεῖο ταξί; ἀπαντᾷ.

—Ὁχι, λάθος κάνετε.

Ἄναστέναξε.

Πέρασαν δυὸ ὥρες δίχως σημασία. Ξαφνικά χτυπᾷ ἡ πόρτα.

—Ὁ ταχυδρόμος, συλλογίζεται. Θᾶχω εὐχές ἀπ' τὴ μητέρα ἢ τὴ νονά.

Πραγματικά ἦταν ὁ ταχυδρόμος. Τὸ πρῶτο γράμμα ἐρχόταν ἀπ' τὸ Σίτνεϋ. Ἐγραφε ἡ μάνα της πολλὰ καὶ διάφορα. Καὶ στὸ τέλος εἶχε καὶ θερμότητες εὐχές γιὰ τὰ γενέθλια τοῦ ἄντρα της — τᾶξε δέκα μέρες πρὶο μπροστά. Ἄνοιγει μὲ λαχτάρα τὸ δεύτερο γράμμα, πού ἐρχόταν ἀπ' τὴν Ἀθήνα. Ἦταν πιά σίγουρη πὼς τῆς γράφει εὐχές ἡ νονά της, πού παραθέρριζε ἐκεῖ. Διαβάζει: σύντομες κουβέντες, παραγγελίες κλπ. καὶ στὸ τέλος μιὰ παράκληση νὰ τὴ δικαιολογήσει πού δὲ μπόρεσε νὰ στείλῃ εὐχετήριο τηλεγράφημα στὰ γενέθλια τοῦ ἄντρα της.

Δὲ μπόρεσε πιά νὰ κλάψῃ.

Ἡ πόρτα ξαναχτυπᾷ. Σκεφτόταν ἂν θάρρεπε νὰ ρωτήσῃ ποιὸς εἶναι. Στὸ δεῦτερο χτύπημα σηκώθηκε ἀπὸ τὴν καρέκλα, ἔτσι σὰν ἀπὸ συνήθεια.

—Ὁ ταχυδρόμος;

—Ἐκανα λάθος, πού δὲν σᾶς ἔδωσα κι' αὐτὸ τὸ γράμμα.

Τὸ πῆρε. Χωρὶς νὰ κοιτάξῃ ἀποστολέα τὸ πέταξε πέρα στὸ ψάδινο τραπεζάκι. Καὶ κἀθησε ξανά στὴν καρέκλα. Δὲ μπορούσε κἂν νὰ συλλογιστῇ.

Ἄλλὰ ξαφνικά χτυπᾷ πάλιν ἡ πόρτα.

—Στὸ διάβολο!

—Τηλεγράφημα, παρακαλῶ.

Τινάχτηκε ἀπάνω.

Πῆρε τὸ τηλεγράφημα καὶ τὸ ἀνοίξε μὲ ἀγωνία. Θᾶταν οἱ εὐχές ἀπὸ τὴ

νονά ἢ τὴ μάνα. Καὶ μάθαινε πὼς ὁ πατέρας τῆς, πὸν ζοῦσε στὴ Βηρυτό, πέθανε χθὲς τὸ θράδυ. Δὲ μπόρεσε νὰ κλάψῃ. Κάθισε δίπλα στὸ ψάθινο τραπεζάκι. Ἄποθεσε τὸ τηλεγράφημα κοντὰ στὸ γράμμα, πὸν δὲν ἄνοιξε.

—Τὸ γράμμα.

Ἄπο ἓνα σπρώξιμο τοῦ ἔνστικτου ἄνοιξε τὸ γράμμα.

«Βηρυτὸς 13 Ὀκτωβρίου 1969

Ἀγαπημένη μου κορούλα,

Μπορεῖ ὅλοι σας νὰ μὲ ξεχάσετε. Ἐγὼ ὅμως θυμᾶμαι τὰ γενέθλιά σου καὶ σοῦ εὐχομαι κάθε εὐτυχία.

Μὲ φιλιὰ
ὁ πατέρας σου.»

Ἐγειρε τὸ κεφάλι τῆς στὸ τραπεζάκι κ' ἔκλαιψε πικρά...

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

G. APOLLINAIRE

ΑΝΘΟΚΡΑΜΒΗ (1917)

Νέε ἄνθρωπε
τῶν εἴκοσι
πὸν τέτοια φοβερὰ εἶδες πράγματα
γι' αὐτοὺς τοὺς ὄρμους τῆς παιδικότητάς σου τί στοχάζεσαι
Ἐσὺ Ἐσὺ
πὸν τὸν
θάνατο
εἶδες
φάτσα
μὲ
φάτσα
πὸ πολλὸ
ἀπὸ ἑκατὸν
φορὲς
καὶ δὲν ξέρεις
Τὴν ἀφοβία σου γνωστοποίησε τί εἶναι
σ' αὐτοὺς πὸν θᾶρθουν ἢ ζωὴ
μετ' ἀπὸ ἔσένα.

Ξέρεις
τὴν ἀντρεία καὶ τὴν ἀπάτη

Μετ. ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΤΟΥΡΚΙΚΕΣ ΜΙΝΙΑΤΟΥΡΕΣ

Πριν από κάθε λόγο για τις τουρκικές μινιατούρες πρέπει να μη λησμονηθῆ ἡ βασική ἀρχή, ὅτι ἡ θρησκεία τοῦ Ἰσλάμ δὲν εὐνοεῖ πτὴν ζωγραφικὴ καὶ ὅτι τὴν ἀποκλείει ἀπὸ τὸν χῶρο τῆς δραστηριότητάς της. Οἱ πρὸ σπουδαῖοι λόγοι τῆς ἀδιαφορίας καὶ τῆς ἀντίθεσης τοῦ Ἰσλάμ πρὸς τὴν ζωγραφικὴ ἀναφέρονται στὶς ἀκόλουθες περιπτώσεις:

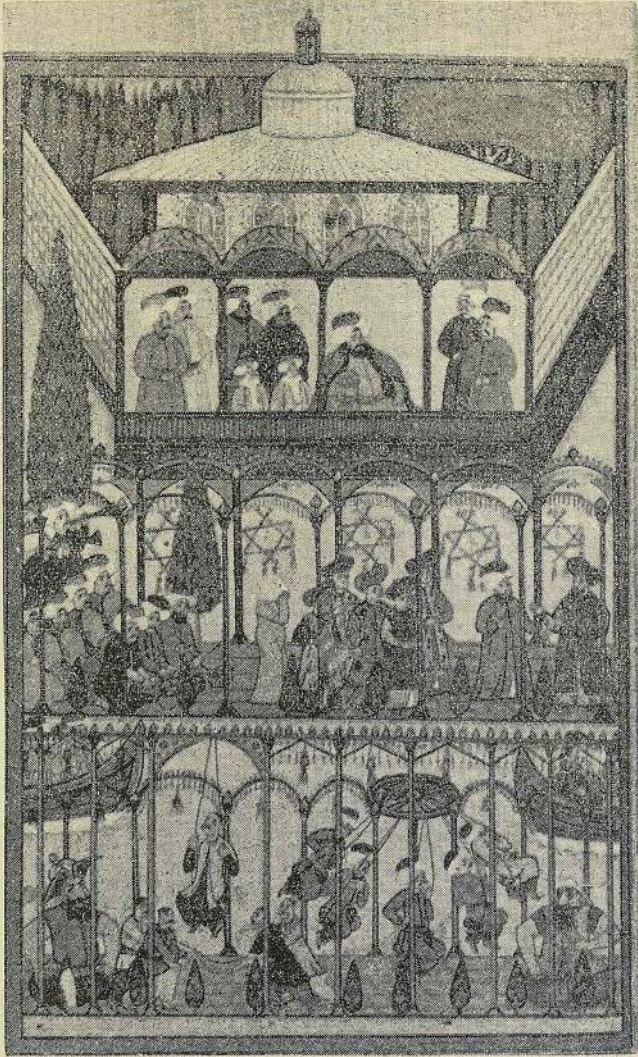
Ὁ πιστὸς Μωαμεθανὸς ἀποδέχεται τὴν ἰδέα, ὅτι ἡ ζωγραφὴ καὶ ἡ ἀπεικόνιση προσώπων

εἰδικώτερα θὰ μπορούσε νὰ ὀδηγήσει στὴν λατρεία τῶν εἰκόνων καὶ τὴν εἰδωλολατρεία. Ἡ ἀνθρώπινη ἐνέργεια γιὰ πτὴν ἀπεικόνιση περικλείει κάτι τὸ δημιουργικὸ καὶ ἔρχεται γι' αὐτὸ τὸν λόγο σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴν δημιουργικὴ ἰδιότητα τοῦ Θεοῦ καὶ προκαλεῖ πεδίων δημιουργικοῦ ἀνταγωνισμοῦ μεταξὺ τοῦ ἀνθρώπινου πλάσματος καὶ τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ κατὰ κάποιον

πρόπο. Ὑπάρχει ἀκόμη καὶ ἡ πίστη, ὅτι ἡ ζωγραφισμένη εἰκόνα ἔχει μέσα της μαγικὲς δυνάμεις καὶ σὰν τέτοια εἶναι ἀνεπιθύμητη. Αὐτοὶ εἶναι οἱ πιὸ βασικοὶ λόγοι ποὺ συνετέλεσαν, ὥστε νὰ μὴν ἀπεικονίζεται κανένα πρόσωπο σὲ δημόσιους χώρους, ὅπως στὰ τεμένη, παλάτια, προσκυνητάρια ἁγίων καθὼς καὶ στὰ θρησκευτικὰ χειρόγραφα.

Παρ' ὅλ' αὐτὰ δὲν ἔλειψαν μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου Μωαμεθανοὶ ἰδιῶτες καὶ θεολόγοι

μὲ τὴν τάση νὰ ζωγραφίσουν καὶ ἀπεικονίσουν σκηνὲς καὶ ἀνθρώπινα πρόσωπα σὲ ἰδιωτικοὺς χώρους, τοίχους, ἀντικείμενα καὶ χειρόγραφα. Ἡ δραστηριότητα αὕτη ἐκδηλώθηκε σὲ πολλὲς φάσεις ποὺ δείχνουν μάλιστα καὶ τὶς ξένες ἐπιδράσεις πᾶνω στὴν τέχνη τῆς ζωγραφικῆς. Μιὰ ἀπ' αὐτὲς δείχνει π.χ. τὴν Σελτζουκικὴ τέχνη σὲ μινιατούρες ποὺ ζωγράφησε ἓνας Τούρκος ἀστρολόγος, ὁ Νασή Ἀτιν Ἀσσίβασή, τὸ ἔτος 1271 στὸ Ἀκσαράι τῆς Ἀνατολῆς καὶ

ἀφιέρωσε στὸν Σουλτάνο τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τὸ σχετικὸ χειρόγραφο βρίσκεται στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῶν Παρισίων καί, ὅπως ἰσχυρίζονται οἱ εἰδικοί, παρατηροῦνται ἰσχυρὲς ἐπιδράσεις τῆς βυζαντινῆς τέχνης.

Εἶναι φυσικὰ ἀδύνατο νὰ παρακολουθήσουμε ὅλες ἐκεῖνες τὶς φάσεις στὸν στενὸ τοῦτο χῶρο. Θὰ ἀρκεσθοῦμε σὲ μιὰ ἀπ' αὐτές, τὴν τελευταία, ποὺ συνδέεται μὲ τὸ ἄμεσο ἱστορικὸ παρελθόν: Πρόκειται γιὰ τὴν τελικὴ δημιουργικὴ φάση τῆς τουρκικῆς ζωγραφικῆς τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ μὲ ἐκπρόσωπο τὸν καλλιτέχνη Λεβνὴ ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη.

Τὰ πολλὰ σὲ ἀριθμὸ ἔργα του βρίσκονται σήμερα στὸ Μουσεῖο τοῦ Τόπκαπου-Σεράι. Ἄρκετὰ ἀπ' αὐτὰ ἀποτελοῦνται ἀπὸ μνιαιοῦρες ποὺ ἀπεικονίζουν ἕνα ξεχωριστὸ πρόσωπο σὲ χαρακτηριστικὴ στάση καὶ μὲ ἐπιβλητικὴ στολὴ. Ἄλλὰ καὶ ἀπεικονίσεις μὲ περισσότερα ἀπὸ ἕνα πρόσωπα ὑπάρχουν στὶς μνιαιοῦρες που, ὅπως αὐτὴ τοῦ ἐντολοδόχου του, τοῦ Σουλτάνου Ἄχμετ Γ' (1703—1730), ποὺ βρίσκεται ζωγραφισμένος μ' ἕνα πρίγκηπα κοντὰ στὸν θρόνο του. Οἱ μνιαιοῦρες τοῦ Λεβνὴ δείχνουν κάποια ἐπίδραση τῆς περσικῆς καὶ τῆς δυτικῆς πέχνης, ὅμως στὸ σύνολό τους εἶναι γνήσια τουρκικὰ δημιουργήματα ποὺ δὲν ἀκολουθοῦν τὴν αὐστηρὴ γραμμὴ πῆς παράδοσης. Χρῶματα, ἐκφραστικὲς στάσεις, πολυτελῆ ἐνδύματα, γυναῖκες - καλλιτέχνιδες δίδουν ξεχωριστὴ εἰκόνα στὸ ἔργο του καὶ τὸ καθιστοῦν σὰν τὸ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὸ τῆς διακοσμητικῆς τουρκικῆς τέχνης. Τὴν δύναμη τῆς τέχνης του ἐκδηλώνει ὁ Λεβνὴ σ' ἕνα ἰδιαίτερο ἔργο, ὅπου ὁ ποιητὴς Βεχλὴ περιγράφει τὴν 15θήμερη παράλαση γιὰ τὴν ἐορτὴ τῆς περιτομῆς τῶν πεσσάρων γυνῶν τοῦ Σουλτάνου Ἄχμετ Γ' τὸ ἔτος 1720 (σῶζεται στὴν Βιβλιοθήκη τοῦ Τόπκαπου-Σεράι). Τὸ ἔργο αὐτὸ ἐντυπωσιάζει τὸν κριτικὸ μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ἰδιαίτερης τέχνης. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ παίξει στὴν ζωγραφικὴ του ὑποδεέστερο ρόλο, ἐνῶ ἡ ἀπεικόνιση τῶν προσώπων εἶναι ρεαλιστικὴ καὶ ἀποδίδει μὲ ἀκρίβεια καὶ πολλὰς λεπτομέρειες τὶς διάφορες στάσεις τῶν εὐθύμων ποὺ μετέχουν στὴν παρέλαση. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἀκόμη ἡ κατάργηση τῆς διαχωριστικῆς ζώνης μεταξὺ κοινοῦ πλήθους, τῆς Αἰλῆς τοῦ παλατιοῦ καὶ τοῦ τοπιῶν ποὺ βρίσκεται στὸ βάθος τῆς εἰκόνας.

Μὲ βάση τὰ παραπάνω μπορεῖ κανεὶς νὰ συμπεράνει, ὅτι ἡ τουρκικὴ ζωγραφικὴ ἀρέσκειται στὴν περιγραφή, ἀναφέρεται σὲ σύγχρονα γεγονότα καὶ εἶναι ἐκφραστικὴ μὲ εἴθιμες καὶ ἐπιβλητικὲς ἐορτές. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ εἶναι πιὸ πολὺ αἰσθητὸ ἀκόμη, εἶναι ἡ ὀλοκληρωτικὴ ἀπουσία τοῦ ἔρωτα. Καμμιά ἀκάλυπτη γυναῖκα δὲν ἀπαντᾶται στὴν τουρκικὴ ζωγραφικὴ τέχνη. Ἄντ' αὐτοῦ κυριαρχοῦν οἱ ὁμάδες μὲ ἀκίνητους ἄνδρες, συγκεντρωμένους γύρω ἀπὸ ἕνα Σουλτάνο. Μὲ ὅλα τους τὰ παραπάνω γνωρίσματα καὶ μὲ σχετικὲς ἐπιδράσεις τῆς δυτικῆς τέχνης οἱ τουρκικὲς μνιαιοῦρες ξεχωρίζουν αἰσθητὰ σὰν καλλιτεχνικὴ παραγωγή μῆσα στὸν ἰσλαμικὸ χῶρο.

ΠΑΥΛΟΣ ΧΙΔΙΡΟΓΛΟΥ

ΔΥΟ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΜΟΛΟΗΜΑΝ

Ἐπρωτανταμωθήκαμεν
στοῦ φεγγαρκού τὸν δεῖπνον
τζ' ἔτο' ἄξιππα τζ' ἀνόρπισα
πριν πάρουμεν χαπάριν
δίξως καμιὰν ἐζήησιν
χωρίς καμιὰν κουβένταν
δεῖπνος ἐγένετον γιὰ μᾶς
τζ' ἐθῶρεν τὸ φεγγάριν.

ΚΑΡΚΙΑ ΚΡΟΥΖΜΕΝΗ

Ἐχω τὴν γῆν συρτοηλιάν
διμμένην μὲ μιὰν τρίχαν
πκισσμένην μὲς τὸ δίχτυν τῆς
σὰν τὸν ἀνεφαντάρην
τζιαί καρτερῶ νᾶρτ' ἢ αὐκὴ
τὶς ὥρες νὰ ζυπνήσῃ.

ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΚΑΚΟΛΗΣ

ΑΝΤΩΝΗΣ ΣΑΜΑΡΑΚΗΣ

ΜΙΑ ΑΝΗΣΥΧΗ ΣΥΓΝΕΙΔΗΣΗ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ

(Μελέτη)

Α'

“Αν προσπαθούσαμε να δώσουμε έναν όρισμό για το έργο του Άντωνη Σαμαράκη, νομίζω πως δε θα βρίσκαμε πιο κατάλληλο από τον όρισμό ότι ο Άντωνης Σαμαράκης είναι μια άνησυχη συνείδηση της εποχής μας. Μπορούμε να τον φανταστούμε να στέκεται στην κορυφή της παγκόσμιας συνείδησης κι από το ύψος της να απενίξει δλόκληρο τον κόσμο, σε μια άγωνιώδη προσπάθεια να τον αγαλιάσει, να συλλάβη τον παλμό του και να σχηματίσει μια συνολική άποψη γι’ αυτόν.

Πρόκειται βέβαια για τον μεταπολεμικό κόσμο, όπως διαμορφώνεται ύστερα από το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Και η συνολική άποψη που σχηματίζει γι’ αυτόν ο Σαμαράκης, είναι μια εφιαλτική εικόνα ενός παράλογου κόσμου. ‘Ο κόσμος αυτός δεν είναι «κόσμος», δεν είναι μια αρμονική σύνθεση των διαφόρων στοιχείων του, ή όποια ξεκινώντας από έναν κινητήριο ρυθμό να κατευθύνει τον κόσμο προς το σκοπό της υπέρθεσής του, δηλαδή πην ανθρώπινη επίβίωση. ‘Ο σημερινός κόσμος βρίσκεται σ’ ένα στάδιο άποσύνθεσης, και αιλία αυτής της άποσύνθεσης είναι η διαστροφή ενός έσωτερικού κέντρου το όποιο προηγουμένως, πριν από τη διαστροφή, είχε τις δυνατότητες να συγκρατή τα στοιχεία του κόσμου σε μια ένότητα και να την κατευθύνει προς το σκοπό της.

‘Η άποσύνθεση του σημερινού κόσμου εκφράζεται έξωτερικά με διάφορες μορφές, από τις όποιες οι πιο σοβαρές είναι ο πόλεμος και η πείνα. Πρώτα ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος ο όποιος, σά μια βόμβα κρυμμένη στο κέντρο του κόσμου, τον ανάτιναξε στα στοιχεία που τον άποτελούσαν. Είναι μετά οι τοπικοί πόλεμοι που διεξάγονται σε διάφορα σημεία του κόσμου συνεχώς, και η έχει συμφωνηθή, πριν να σταματήσει ο ένας να αρχίζει ο άλλος, σά να πρόκειται για κάτι άπαραίτητο για την ύπαρξη του ανθρώπου, που πρέπει πάση θυσία να διατηρηθή και να διαιωισθή. Είναι ακόμα ο διχάσμος του κόσμου σε διάφορα στρατόπεδα τα όποια άντιμάχονται θανάσιμα άναμεταξύ τους, και έξ αιτίας αυτής της διαμάχης άντιμετωπίζει ο κόσμος, άφ’ ενός μόν έναν ψυχρό πόλεμο που διευρύνει το χάσμα άνάμεσα στους άνθρώπους, άφ’ έτέρου δε την άπειλη ενός τρίτου παγκοσμίου πολέμου ο όποιος φοβερίζει ότι άν γίνη, θα είναι ίσως και ο τελευταίος, χάρη στους έξοπλισμούς που με τόσο πάθος έχει έτοιμάσει ο άνθρωπος για την αυτοκαταστροφή του. ‘Η πείνα έξ άλλου είναι για τον άνθρωπο μια μάστιγα έξ ίσου επικίνδυνη με τη μάστιγα του πολέμου και άπειλει με έξαφάνιση ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού της γης.

‘Ο πόλεμος και η πείνα είναι οι δυο χάινουσες πληγές στο σώμα του σημερινού κόσμου από τις όποιες ρέει το ανθρώπινο αίμα άνατάταυστα. Κι άν ήταν να είναι η άπόλεια μόνο το αίμα, αυτό δε θα ήταν και τόσο άπελπιστικό, δεδομένου ότι το αίμα που χάνεται άναπληρώνεται συνεχώς, άναβρύζοντας από την άστείρευτη πηγή της ζωής. Το κακό είναι ότι αυτές οι δυο πληγές έχουν όλέθριο άντίκτυπο στην ψυχή του ανθρώπου. ‘Όσο περισσότερο αίμα χύνεται, τόσο περισσότερο μαραινεται η ανθρώπινη ψυχή, με κίνδυνο να άπονεκρωθή έντελως, όποτε θα πάψη να ύφισαται και η ζωή. ‘Ο ίδιος ο Σαμαράκης, στο μυθιστόρημά του «Σήμα κινδύνου», καθορίζει ως έξής τον άντίκτυπο που έχουν στην ψυχή του ανθρώπου ο πόλεμος και η πείνα: «Σ’ έναν κόσμο γεμάτο φόβους, οι δυο αυτοί φόβοι, ο φόβος του πολέμου και ο φόβος της πείνας, έδωσαν άνησυχία στη συνείδησή μου. Γιατί, πάνω από τις ύλικές συνέπειες που έχουν, ήταν και κάτι άλλο που δεν μπορούσα να το δεχτώ: πως για να γλιτώσουμε από τον πόλεμο, και για να γλιτώσουμε από την πείνα, πνίγουμε τη συνείδησή μας, τη συνθλίβουμε, η ανθρώπινη αξιοπρέπεια τσακίζεται, τσαλακώνεται. Δεχόμαστε να μās κυβερνούν

τά συμφέροντα, τὰ διάφορα τράστ. Καί παράλληλα δεχόμαστε νά μᾶς καλουπώνουν τή ζωή, νά τή βάξουν σέ σχήματα, πού παραπάνω ἀπό οὐτοπιστικά καί τυραννικά, εἶναι γελοία. Πού κάνουν τόν ἄνθρωπο στό πέλος ἓνα γελοῖο δίποδο ζῶο... Καί προπαντός αὐτοί οἱ δύο βασικοί φόβοι, ὁ φόβος τοῦ πολέμου καί ὁ φόβος τῆς πείνας, τελικό ἀποτέλεσμα ἔχουν νά προδίδουν τήν ἐλευθερία, τήν ἀνάγκη γιά ἐλευθερία πού μᾶς εἶναι ἔμφυτη. Καί σιγά-σιγά, θάρθουν οἱ κατοπινές γενιές πού δέ θά αἰσθάνονται τίποτε στή λέξη «ἐλευθερία». Γιατί θά νεκρωθῆ τὸ ἔνστικτο τῆς ἐλευθερίας μέ τή διαρκῆ ὑποταγή στό φόβο τοῦ πολέμου καί στό φόβο τῆς πείνας. Θά νεκρωθῆ ἡ δίρα τῆς ἐλευθερίας. Οἱ γενιές πού θάρθουν κάποτε δέ θάρχουν τὸ αἰσθητήριο τῆς ἐλευθερίας. Αὐτό θά εἶναι ἡ ὑπέρτατη ποινή. Ἡ ὀριστική, ἡ τελεσίδικη, ἡ ἀμετάκλητη κύρωση: ἓνας κόσμος πού ἡ ἔννοια ἐλευθερία θά τοῦ εἶναι ξένη.»

Αὕτη περίπου εἶναι ἡ συνολική ἀποψη πού σχηματίζει ὁ Σαμαράκης γιά τὸ μεταπολεμικό κόσμο, ἀτενίζοντάς τον ἀπό τὸ ὕψος τῆς παγκόσμιας συνειδησης. «Πανόραμα» τὸ ὀνομάζει ὁ ἴδιος: «Ἦταν σάν τότε πού ἤμουν παιδί καί πῆγαινα μέ δύο δεκάρες νά δῶ τὸ «Πανόραμα» Ἐβαζό τὸ μάτι μου καί ἔβλεπα τὸ «Πανόραμα». Ναί, ἦταν σὰ νά εἶχα δεῖ ἄξαφνα τὸ «Πανόραμα» τοῦ κόσμου μας.» Ἐνα πανόραμα παράλογο καί ἐφιαλτικό.

B'

Ὁ Σαμαράκης ὅμως δὲν εἶναι ἓνας ἀπλὸς θεατῆς αὐτοῦ τοῦ κόσμου, πού τὸν ἀτενίζει ἀπὸ ἓνα σημεῖο πού βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμο. Ζεῖ μέσα σ' αὐτὸν καί συμμετέχει στήν ἀποσύνθεσή του. Καί ἐπειδὴ εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς λίγους ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς μας πού ἔχουν συνείδηση αὐτοῦ τοῦ ἐφιαλτικῆ, συναισθάνεται βαρῶς τὴν εὐθύνη πού ἔχει καί ὁ ἴδιος γι' αὐτὸ τὸν κόσμο. «Εἶχα, λέγει, τὴν εὐθύνη μου, τὴ δική μου εὐθύνη, τὴν ἀτομική μου εὐθύνη γιά τὸ «Πανόραμα» τοῦ κόσμου μας. Ὁ καθένας μας ἔχει τὴν εὐθύνη του, τὸ δικό του κομμάτι εὐθύνης». Δέ σταματᾷ ὅμως ἐδῶ ἡ συναίσθησις τῆς εὐθύνης τοῦ Σαμαράκη. Δὲν αἰσθάνεται μόνον ὑπεύθυνος γιά τὸ ἐφιαλτικό πανόραμα τοῦ κόσμου. Ἀκριβῶς ἀπὸ αὕτη τὴν πρώτη εὐθύνη, ξεκινᾷ μιὰ δευτέρα εὐθύνη, ἡ ὑποχρέωσις νά εἰσηγηθῆ καί τοὺς τρόπους, ἀν ὑπάρχουν, μέ τοὺς ὁποίους εἶναι δυνατὸ νά ἀπαλλαγῆ ὁ κόσμος ἀπὸ τὸν ἐφιαλτικόν.

Ὅσο ἀπελπισμένοι εἶναι ὁ Σαμαράκης γιά τὸ παρὸν τοῦ κόσμου καὶ ὅσο ἀπαισιόδοξος φαίνεται γιά τὸ μέλλον του, ἀν συνεχισθῆ ἡ ἴδια κατάστασις, ἄλλο τόσο εἶναι αισιόδοξος ὅτι ὁ κόσμος μας ἔχει τὶς δυνατότητες νά σωθῆ καί νά ξαναβρῆ τὸν κανονικὸν του ρυθμὸν, φτάνει μόνον νά ἐφαρμοσθῆ ἡ κατάλληλη μέθοδος πρὸς αὕτη τὴν διάσωσις. Κι εἶναι νά θαυμάζῃ κανεὶς πῶς εἶναι δυνατὸ μέσα σπὸν ἴδιο ἄνθρωπο νά ὑπάρχῃ ταυτοχρόνως τόσο ἀπελπισία καί τόσο πάθος αισιοδοξίας.

Κατ' ἀρχὴν πρέπει νά διαγνωσθοῦν τὰ αἷτια τοῦ κακοῦ. Ὁ πόλεμος καί ἡ πείνα δὲν εἶναι τὰ αἷτια, ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα μιᾶς βαθύτερης αἰτίας. Καί ἡ αἷτια αὕτη εἶναι κατὰ τὸν Σαμαράκη «ἡ παρέκκλισις ἀπὸ τὸ αὐθόρητο, τὸ ἀπροσδόκητο, τὸ ἀληθινὸ τῆς ζωῆς. Ἡ παρέκκλισις ἀπὸ τὴν ἐλευθερία, πού εἶναι ἡ μοναδική, ἡ βασικὴ ἀξία». Εἶναι δύσκολο νά καθορισθῆ μέ σαφήνεια τί ἀκριβῶς ἔννοει ὁ Σαμαράκης ὅταν λέῃ «παρέκκλισις ἀπὸ τὸ αὐθόρητο τῆς ζωῆς». Ἴσως, τὸ αὐθόρητο αὐτό, νά εἶναι ἡ πρώτη καί βασικώτερη ὁρμὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁρμὴ γιά τὴν ἐπιβίωσίν του, ἀπὸ τὴν ὁποία πηγάζουν ὅλες οἱ ἄλλες ὁρμῆς καί γενικά ὁ ψυχικὸς κόσμος. Ὅσο ἡ ὁρμὴ αὕτη γιά ἐπιβίωσις εἶναι ἀγνή καί κινεῖται μέσα στὰ ὄριά της, ὁ ἄνθρωπος ἐξασφαλίζει καί τὴν ἐπιβίωσίν του καί τὴν εὐτυχία του. Ὅταν ὅμως ἡ ὁρμὴ αὕτη διαστρέφεται καί μεταβάλλεται σὲ ὁρμὴ γιά κυριαρχία, σ' ἓνα ἀκόρεστο πάθος γιά θησαύρισμα τῶν ἀγαθῶν χάριν τοῦ θησαυρίσματος, σ' ἓνα πάθος ὑπεροχῆς χάριν τῆς ὑπεροχῆς, τότε ὁ ἄνθρωπος ὄχι μόνον δὲν ἐξασφαλίζει τὴν ἐπιβίωσίν του, ἀλλὰ περιορίζει τὶς δυνατότητές της. Διότι ἀπὸ τὴν διαστροφή αὕτης τῆς ὁρμῆς πηγάζουν ὅλες οἱ ἄλλες, οἱ ὁποῖες μεταφράζονται σὲ πόλεμον, σὲ πείναν, σὲ τυραννίαν κ.λ.π.

Ἄν πρόκειται λοιπὸν νά σωθῆ αὐτὸς ὁ κόσμος, ὁ μόνος τρόπος εἶναι νά ἐξαγισθῆ αὐτὸ τὸ διαστρεβλωμένο κέντρο, νά ξαναβρῆ ὁ ἄνθρωπος τὴ φυσικὴν του ἀθωότητα, τὴν αὐθόρητην

καλωσύνη του, τῆ φυσικῆ ἐλευθερία του, κι ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα νὰ θέσῃ σὺν αἴτημα ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του τὴν ἀγάπη γιὰ τὸ διπλανό του. Αὐτὴ ἡ ἀγάπη δὲν εἶναι μιὰ πολυτέλεια στὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ μόνη ἐλπίδα ποὺ ἔχει ὁ ἄνθρωπος. Ἀγαπώντας τὸ διπλανό μας, δὲ βοηθοῦμε μόνο τὸ διπλανό μας, ἀλλὰ πολὺ περισσότερο βοηθοῦμε τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό μας καὶ ταυτοχρόνως διπλασιάζουμε τὶς δυνατότητες ἐπιβιώσεώς μας. Ἐνῶ ὅσο περισσότερο κυριαρχοῦμε στὸ διπλανό μας, γιὰ νὰ ἔχουμε ἑμεῖς μεγαλύτερο κέρδος, τόσο λιγοστεύουν οἱ δυνατότητες καὶ σοὺς διὸ μας. Ἔτσι, ἐν αὐτὸ τὸ χαλασμένο κέντρο ξαναβρῆ τῆ φυσικῆ του ἀγνότητα, τότε θὰ ἀποκτήσῃ πάλι τὶς μαγνητικὲς του ἰκανότητες καὶ θὰ μπορέσῃ νὰ ξανασυνθέσῃ τὰ σκορπισμένα στοιχεῖα τοῦ κόσμου σὲ μιὰ βιώσιμη ἀρμονικὴ σύνθεση. Ἀσφαλῶς θὰ εἶναι δύσκολο νὰ τὰ ξανασυνθέσῃ ὅλα, διότι ἐν τῷ μεταξὺ πολλὰ θὰ ἔχουν χαθῆ. Εἶναι ἀρκετὸ ὅμως νὰ συντεθοῦν μερικὰ, ἔστω καὶ ἓνα, καὶ τότε ἀπ' αὐτὸ τὸ ἓνα, τὸ ἀρχικὸ κύτταρο, ὁ κόσμος θὰ αὐτοσυμπληρωθῆ.

Γ'

Ἡ Σαμαράκης δὲν ἔχει αὐταπάτες ὅτι εἶναι δυνατό νὰ φτάσῃ ὁ κόσμος σ' αὐτὸ τὸ σκοπὸ ἀμέσως καὶ χωρὶς προσπάθεια. Χρειάζεται μιὰ ὀρθὴ διαδικασία κι ἓνας ἡρωϊκὸς ἀγὼνας ὁ ὁποῖος θὰ περάσῃ ἀπὸ πολλὲς φάσεις.

Πρέπει πρῶτα-πρῶτα νὰ πιστέψῃ ὁ ἄνθρωπος ὅτι εἶναι δυνατό νὰ σωθῆ αὐτὸς ὁ κόσμος. Μπορεῖ αὐτὴ τῆ στιγμῆ νὰ βρισκεται στὸ πιὸ ἐφιαλτικὸ ἀδιέξοδο. Μπορεῖ νὰ μὴν ξέρῃ ἂν ὑπάρχῃ διέξοδος καὶ ποῖα θὰ εἶναι αὐτὴ ἡ διέξοδος. Δὲν ἔχει ὅμως τὸ δικαίωμα νὰ ἀρνηθῆ τῆ ζωῆ. Ὅφειλε νὰ περυσμένη πιστεύοντας ὅτι ὑπάρχῃ διέξοδος κι ὅτι κάποτε, ἀργὰ ἢ γρήγορα, θὰ βρεθῆ. Εἶναι πολὺ εὐχολο γιὰ ἓνα σημερινὸ ἄνθρωπο νὰ ἀπελπισθῆ. Εἶναι ὅμως τρομερὰ δύσκολο, μέσα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀπελπισία του, νὰ διατηρήσῃ ζωντανὸ ἓνα ρωμαλεὸ ἡρωϊσμό. Αὐτὸ τὸν ἡρωϊσμό, ὅπως ξεληθᾶ μέσα ἀπὸ τὴν πιὸ μεγάλη ἀπελπισία, τὸν παρουσιάζει ὁ Σαμαράκης σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ διηγήματά του, πιὸ ἔντονα ὅμως στὸ διήγημά του «Ἀρνοῦμαι», ἀπὸ πῆν ὁμώνυμη συλλογῆ. Ὁ ἥρωας τοῦ διηγήματος αὐτοῦ, ἓνας μεταπολεμικὸς ἄνθρωπος ἀπελπισμένος γιὰ τὸν παραλογοισμὸ τοῦ σημερινοῦ κόσμου, μὴ βλέποντας καμμιά διέξοδο, ἀποφασίζει νὰ θέσῃ τέμα στὴ ζωῆ του. Τῆ στιγμῆ ὅμως ποὺ εἶναι ἔτοιμος νὰ ριχτῆ στὸ ποτάμι, βλέπει λίγο πὸ πέρα ἓναν ἄλλο ἄνθρωπο νὰ πέφτῃ στὸ ποτάμι καὶ νὰ κινδυνεύῃ νὰ πνιγῆ. Ρίχνεται τότε κι αὐτὸς στὸ ποτάμι, ὄχι γιὰ νὰ αὐτοκτονήσῃ, ἀλλὰ γιὰ νὰ σώσῃ τὸν ἄλλο, καὶ τὸν σώζει. Βγαίνοντας ὅμως ἀπὸ τὸ ποτάμι ἔχει ξαναβρῆ μιὰ θεβαιότητα: «Ὅσο ὑπάρχουν δυὸ ἄνθρωποι, λέγει, ἓνας ἄνθρωπος καὶ ἓνας ἄλλος ἄνθρωπος... αὐτοὶ οἱ δυὸ ἄνθρωποι εἶναι μιὰ θεβαιότητα...» Καὶ συνεχίζει πιὸ κάτω: «Τὸ πρῶτο εἶναι νὰ σταθῶ ἐναντίον τοῦ θανάτου. Νὰ σταθῶ καὶ νὰ πάω κόντρα... Νὰ παλαίψω. Τὸ πρῶτο εἶναι νὰ πῶ ΑΡΝΟΤΜΑΙ σ' αὐτὸν ἐδῶ τὸν παράλογο κόσμο, ἀλλὰ καὶ μαζὶ νὰ πῶ ΑΡΝΟΤΜΑΙ στὸ θάνατο, στὴν ὑποταγή... στὴ φυγῆ... στὴ λιποταξία... νὰ πῶ ΑΡΝΟΤΜΑΙ στὴν ἄρνηση τῆς ζωῆς...»

Γιὰ νὰ φτάσῃ ὅμως ὁ ἄνθρωπος σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο τοῦ ἡρωϊσμοῦ, πρέπει προηγουμένως νὰ δοκιμάσῃ τὴν ἀπελπισία σ' ὅλο της τὸ ἀβυσσαλεὸ βάθος. Ἐνας ἄνθρωπος τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα ποὺ εἶναι εὐτυχημένος κι εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν ἐποχὴ μας, δὲν μπορεῖ νὰ ἔχῃ ἓναν τέτοιο ἡρωϊσμό. Γιὰ νὰ φτάσῃ σ' αὐτὸ τὸν ἡρωϊσμό, πρέπει προηγουμένως νὰ διαπιστώσῃ τὸν παραλογοισμὸ τοῦ σημερινοῦ κόσμου καὶ τοὺς κινδύνους ποὺ τὸν ἀπειλοῦν καὶ ν' ἀρχίσῃ νὰ ἀνησυχῆ γιὰ τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον τοῦ κόσμου. Νὰ κάμῃ ἐπιτέλους μιὰ προσπάθεια, νὰ μὴν ἀφήσῃ τὸν ἀφηγιασμένον κόσμο νὰ τὸν σέρνῃ πίσω ἀπὸ τὸ χωρὶς ἀνάβαση ὄραμα τοῦ πρὸς τὸ χάος, ἀλλὰ νὰ ἀνεβῆ σ' αὐτὸ τὸ ὄραμα, νὰ πάρῃ αὐτὸς τὰ ἥνια καὶ νὰ τὸν χαλιναγωγῆσῃ. Δὲν εἶναι δυνατό ὁ κόσμος νὰ χάνεται κι ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶναι ἥσυχος, μακάριος, μὲ τὴ ψευδαίσθησι ὅτι ὅλα πηγαίνουν καλά. «Ἦταν στὸ αἷμα μου ἡ ἀνησυχία, λέγει ὁ Σαμαράκης στὸ μυθιστόρημά του «Σῆμα κινδύνου». Καὶ περισσότερο ἀνήσυχος ἤμουν γιατί δὲν εἶναι πολλοὶ οἱ πράγματι ἀνήσυχτοι ἄνθρωποι στὸν καιρὸ μας. Ἐνας ἄνθρωπος τοῦ 1959 ποὺ δὲν εἶναι

άνησυχος, είναι παρά φύσιν. Είναι σά να βγαίνει ένας από κλίβανο άτσαλάκωτος, χωρίς σταγόνα ιδρώτα, ήρεμος, γαλήνιος. Είναι παρά φύσιν οί γαλήνιοι, οί μακάριοι άνθρωποι στον καιρό μας». Στο ίδιο μυθιστόρημα ό ήρωας, ένας άνησυχος άνθρωπος του καιρού μας, προσπαθεί να μεταδώση την άνησυχία του και στους άλλους, τους παρά φύσιν γαλήνιους ανθρώπους μιάς μικρής και φιλήσυχης πόλης. Και τή μετάδοση αυτής τής άνησυχίας τήν παρουσιάζει άλληγορικά ό Σαμαράκης ως έξής: Στην αρχή ό ήρωας ρίχνει πέτρες στα τζάμια των κέντρων άναψυχής μέσα στα όποια βρίσκονται οί γαλήνιοι άνθρωποι, και ή μικρή πόλη άναστατώνεται, διότι έχει τήν έντύπωση ότι ό άγνωστος πού ρίχνει τις πέτρες είναι ένας «δράκος», δηλαδή ένας επικίνδυνα άνώμαλος τύπος. Και πρós τó τέλος του μυθιστορήματος, ό άνήσυχος ήρωας, βλέποντας τήν άνυπόφορη μακαριότητα των έπιβατών ενός τραίνου, χτυπά τó σήμα κινδύνου για να τους κάμη κι αυτούς να άνησυχήσουν. "Άγια ονομάζει ό Σαμαράκης τήν άνησυχία και ή σημασία πού τής δίνει για τή σωτηρία πού κόσμου είναι τεράστια: «Δέν ξέρω, λέει, διέξοδο, δέν ξέρω έλπίδα, ή μόνη έλπίδα για διέξοδο είναι ή άνησυχία, ή άνησυχία, έφ' όσον έχω άνησυχία έλπίζω, έφ' όσον είμαι άνήσυχος έλπίζω, όσο υπάρχουν άνήσυχοι άνθρωποι στον κόσμο μας, όσο υπάρχει άνησυχία στον κόσμο μας, υπάρχει έλπίδα, ναι, υπάρχει έλπίδα όσο υπάρχει άνησυχία.» Και συνεχίζει: «Όσο καίει ή φωτιά τής άνησυχίας σέ ανθρώπινες καρδιές υπάρχει έλπίδα, αλλά δέν είναι πολλοί οί πράγματι άνήσυχοι άνθρωποι στον καιρό μας, έδω είναι ό κίνδυνος, έδω είναι ό μέγας κίνδυνος, να σθήσει σιγά-σιγά ή άνησυχία στις καρδιές των ανθρώπων, αυτός είναι ό ούσιαστικώς κίνδυνος, οί άνθρωποι στο βάθος, οί άνθρωποι στον κόσμο μας είναι χωρίς άνησυχία... και ό κίνδυνος ύπ' αριθμόν 1 είναι να σθήσει στις καρδιές των ανθρώπων ή άνησυχία, να σθήσει ή 'Άγία 'Ανησυχία...»

Ή 'Άγία 'Ανησυχία θά άφυπνίση τή συνείδηση του ανθρώπου, τή συνείδηση με τή διπλή τής έννοια, δηλαδή τή γνώση, τή συνειδητοποίηση του παραλογισμού πής έποχής μας καθώς και τή συναίσθηση τής ήθικής ευθύνης πού έχει ό άνθρωπος γι' αυτό τον παραλογισμό και τήν υποχρέωσή του να προσπαθήση να άπαλλάξη τον κόσμο από τον παραλογισμό. Ή συνείδηση του σημερινού ανθρώπου είναι διεστραμμένη, κυρίως διότι έχει προσαρμοστή στον εφιάλτη πού λέγεται σύγχρονος κόσμος. Πρέπει λοιπόν ό σημερινός άνθρωπος να άφυπνίση τή συνείδησή του, να τήν άλλοιώση, να τήν έξαγνίση, να τής άνοίξη τά μάτια για να δη καθαρά τί συμβαίνει στον κόσμο και τί πρέπει να γίνη για να σωθί αυτός ό κόσμος. Αυτή ή άφύπνιση πής συνείδησης, ή άλλοίωση και ή κάθαρσή της, από τή γοστική και τήν ήθική της άποψη, είναι τó κυριαρχικό μοτίβο σ' όλα σχεδόν τά έργα του Σαμαράκη. Οί ήρωές του είτε είναι άνθρωποι άνήσυχοι του καιρού μας είτε άνθρωποι πού ήταν προηγουμένως ήσυχοι, προσαρμοσμένοι στον καιρό μας, και κάποτε, με άφορμή κάποιο περιστατικό, άφυπνίζονται, επαναστατούν και άλλοιώνουν τή συνείδησή τους. Στο διήγημα πού έχει τον τίτλο «Ή εφεύρεση», ήρωας είναι ένας έπιστήμονας προσαρμοσμένος στα δεδομένα τής έποχής μας, ό όποιος, ύστερα από πολλά χρόνια και πολλές θυσίες, βρήκε μιά νέα εφεύρεση, να βράζουν τά αυγά σε έλάχιστα δευτερόλεπτα. Περιμένοντας να φτάση ή ώρα να άνακοινώση σ' ένα έπιστημονικό συνέδριο τήν εφεύρεσή του κι έτσι να τή θέση σε εφαρμογή, περνά από έναν παιδικό κήπο. Έκει όμως, ανάμεσα στο άγνό φυσικό περιβάλλον, ανάμεσα στην άθωότητα των παιδιών πού παίζουν, και στη σκέψη και μόνο ότι ή φαινομενικά άθωα εφεύρεσή του θά μπορούσε να χρησιμοποιηθί όχι για τó βράσιμο των αυγών, αλλά για τó βράσιμο και τήν ομαδική έξόντωση, μέσα σε λίγα δευτερόλεπτα, των ανθρώπων, αισθάνεται τή συνείδησή του να άφυπνίζεται, να επαναστατή, να άλλοιώνεται, να γίνεται άγνή σαν τά παιδιά πού παίζουν γύρω του, γι' αυτό γίνεται κι αυτός παιδί, παίρνει τó πολύτιμο χαρτί με τον τύπο τής εφεύρεσης, τó διπλώνει, κάνει μιά χάριτη βαρκούλα και τή ρίχνει στη μικρή λίμνη, γύρω από τήν όποια παίζουν τά παιδιά.

Σέ ένα άλλο διήγημα πού έχει τον τίτλο «Τό δέντρο», ό ήρωας, ένας άνθρωπος πού ύποφέρει από μοναξιά, αισθάνεται ξαφνικά τή ζωή του να γεμίζει με νόημα, όταν βρίσκη τυχαία ένα δενδρύλλιο πού έπεσε από κάποιο αυτοκίνητο μέσα στο δρόμο. Τό παίρνει και τó φυτεύει στην αυλή του, κι εκείνο μεγαλώνοντας, μεγαλώνει μέσα του και τή λαχτάρα για ζωή. Κάποτε όμως, εκεί πού δέν τó περιμένει, πυχάινει να δη στον κινηματογράφο έπίκαιρα κι άκούει

τή φωνή του ἀφηγητῆ νά λέη: «Τὸν περασμένο μήνα, τὸν Αὐγουστο πού μᾶς πέρασε, 6 Αὐγούστου 1945, ἡμέρα Δευτέρα, ἡ Χιροσίμα ἔπαψε νά ὑπάρχει... Σὲ δευτερόλεπτα μέσα ἡ Χιροσίμα ἔπαψε νά ὑπάρχει... Δὲν ὑπάρχει τώρα κανεὶς στὴ Χιροσίμα... κανεὶς καὶ τίποτα!... Δὲν ἔμεινε τίποτα στὴ Χιροσίμα!... Ἡ Χιροσίμα δὲν ἔχει τώρα τίποτα... τίποτα!... Οὔτε ἓνα δέντρο δὲν ἔχει ἡ Χιροσίμα... οὔτε ἓνα δέντρο!...» Μάταια ὁ ἥρωας τοῦ διηγήματος προσπαθεῖ νά συγκρατήσῃ τὴν ἐπανάσταση τῆς συνειδήσεώς του μπροστὰ σ' αὐτὰ πού βλέπει καὶ ἀκούει. Μάταια προσπαθεῖ νά πείσῃ τὸν ἑαυτὸς του ὅτι, μπορεῖ ἡ Χιροσίμα νά μὴν ἔξῃ οὔτε ἓνα δέντρο, αὐτὸς ὅμως ἔχει ἓνα δέντρο καὶ ὅτι μπορεῖ νά ζήσει εὐτυχισμένος κοντὰ σ' αὐτὸ τὸ δέντρο. Τελικὰ ἀναγκάζεται νά παραδεχτῆ ὅτι δὲν ἔχει αὐτὸς πὸ δικαίωμα νά εἶναι εὐτυχισμένος κοντὰ στοῦ δέντρο του, τὴ στιγμή πού ἡ Χιροσίμα δὲν ἔχει οὔτε ἓνα δέντρο. Γι' αὐτὰ τρέχει ἀπὸ σπῆτι του καὶ χωρὶς κανένα δισταγμὸ ξεριζώνει τὸ δέντρο του.

Δ'

Αὐτὰ τὰ τρία στάδια, δηλαδὴ ἡ ἡρωϊκὴ κατάφαση τῆς ζωῆς, ἡ Ἁγία Ἀνησυχία καὶ ἡ κάθαρση τῆς συνειδήσεως, ἀποτελοῦν, θὰ μπορούσε νά πῆ κανεὶς, τὴν ἄμυνα τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στὸν ἐφιαλτικὸ κόσμον. Κι ὅταν παύχῃ ὁ ἄνθρωπος σ' αὐτὰ τὰ τρία στάδια, ἢ καὶ παράλληλα μὲ αὐτά, θὰ προχωρήσῃ στὴν ἀντεπίθεση, γιὰ νά καθορίσῃ ποιὲς εἶναι οἱ βασικὲς ἀξίες τῆς ζωῆς, τίς ὁποῖες πρέπει νά τοποθετήσῃ στοῦ κέντρο τοῦ κόσμου, γιὰ νά μπορέσῃ αὐτὸς ὁ κόσμος νά ξαναβρῆ τὴν ἐνότητά του καὶ νά ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀνθρώπινη ἐπιβίωσή του.

Ὅπως ἀναφέρθηκε καὶ προηγουμένως, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖο πιστεῖν ὁ Σαμαράκης ὅτι πρέπει νά τοποθετηθῆ στοῦ κέντρο τοῦ κόσμου καὶ νά ξαναρχίσῃ τὴ λειτουργία του, εἶναι τὸ αὐθόρμητο τῆς ζωῆς, μ' ὅλες πῆς φυσικὲς ιδιότητές του, τὴν ἀγνότητα, τὴν ὁμορφιὰ καὶ τὴν ἐλευθερία. Καὶ τὸ παρουσιάζει αὐτὸ τὸ αὐθόρμητο ὁ Σαμαράκης στοῦ διηγήματός του «Ὁδὸς Σταδίου, παραμονὴ Πρωτοχρονιάς». Στὸν πιὸ πολυσύχναστο δρόμο τῆς Ἀθήνας, καὶ τὴν ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία ὑπάρχει ἡ μεγαλύτερη κίνηση στοῦ δρόμου καὶ ἡ μεγαλύτερη χαρὰ στὶς καρδιὲς τῶν ἀνθρώπων, ἓνα ἄλογο, χωρὶς ἀναβάτη, καὶ χωρὶς νά ξέρῃ κανεὶς πῶς βρέθηκε, διασχίζει καλπάζοντας τὸ δρόμο, τρέχοντας ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους καὶ στὰ ὀχήματα. Ἄν οἱ ἄνθρωποι πού βρισκονται μέσα σ' αὐτὸ τὸ δρόμο καὶ παρακολουθοῦν τὸ ἄλογο πού τρέχει, αἰσθανθοῦν μέσα τους νά ξυπνᾶ πὸ αὐθόρμητο, ἡ φυσικὴ ἀγνότητά τους, καὶ δοῦν τὸ ἄλογο «σάν ὄραμα ἔσσηκωμένο ἀπὸ τὰ παιδικὰ χρόνια», ὅπως λέγει ὁ Σαμαράκης, τότε μὴ ἀρχέγονη ἐλευθερία θὰ ἀναστηθῆ μέσα τους πού θὰ τοὺς λυτρώσῃ ἀπόλυτα. Ἄν ὅμως αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι μείνουν ἀδιάφοροι καὶ δὲ νοιώσουν τίποτα νά ἀφυπνίζεται μέσα τους, ἂν γιουχαῖσουν τὸ ἄλογο, καὶ ἂν οἱ αὐτοκινητιστὲς ἐνοχληθοῦν καὶ ἀρχίσουν νά παύουν τὰ κλάξον τῶν αὐτοκινήτων τους, καὶ ἂν βρεθοῦν μερικοὶ νά εἰδοποιήσουν τὴν ἀστυνομία νά ἐρθῆ νά συλλάβῃ τὸ ἄλογο, αὐτὸ θὰ σημαίη, κατὰ τὸν Σαμαράκη, «ὅτι ἡ ζωὴ μας εἶναι μὲν καλὰ οργανωμένη καὶ περιχαρῶμενη μὲ νόμους, ἀλλὰ μὴ ζωὴ πνιγμένη στὰ καυσάερια καὶ στὴν πολλὴ λογικὴ», χωρὶς τὸ αὐθόρμητο, τὸ ἀληθινὸ τῆς ζωῆς.

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος κερδίσῃ αὐτὸ τὸ αὐθόρμητο, καὶ ὅταν τὸ ἐξαγνίσῃ ἀπ' ὅλες τίς διαστροφές πού ἔχει ὑποστῆ, τότε θὰ θέσῃ στοῦ κέντρο τοῦ κόσμου σάν αἴτημα ἀπαράιτητο γιὰ τὴν ἐπιβίωσή του, τὴν ἀγάπη γιὰ τὸ συνάνθρωπό του, πῆ συμπόνοια, τὴν κατανόηση καὶ τὴ βοήθεια, πέρα ἀπὸ κάθε δισταγμὸ καὶ κάθε προκατάληψη, τὴν ἀγάπη σ' ὅλο τὸ ἀγνὸ τῆς βάθους. Τὸ μεγαλύτερο ἐμπόδιο γιὰ τὴν πραγμάτωση αὐτῆς τῆς ἀξίας εἶναι ὁ ἀνθρώπινος ἐγωϊσμός. Ἄν ξεπεράσουμε αὐτὸ τὸν ἐγωϊσμό, τότε ἡ ἀγάπη θὰ ἀναβροῦσῃ ἀπὸ μὴ πηγὴ πού βρισκῆται στοῦ βάθος τῆς ψυχῆς μας, καὶ θὰ ἀναβροῦσῃ μὲ τέτοια δύναμη, πού θὰ ἀποροῦμε πῶς ἦταν δυνατό νά ὑπῆρχε μέσα μας τόσος πλοῦτος πού ἔμενε χωρὶς ἔκφραση καὶ ἀξιοποίηση. Στὸ διηγήμα πού ἔχει τὸν τίτλο «Ἡ μάνα», μὴ μάνα πληροφορεῖται ὅτι ἔγινε ἔκρηξη σὲ μὴ ὑπόγεια στοὰ ἐνὸς μεταλλείου πού ἐργαζόταν ὁ μοναχογιὸς τῆς, ὁ Γιάννης. Τρέχει ἐκεῖ καὶ μαθαίνει ὅτι μεταξὺ ἄλλων δέκα νεκρῶν ἓνας εἶναι καὶ ὁ γιὸς τῆς. Διαπιστώνει ἀκόμα ὅτι ἀπὸ τοὺς δέκα νεκροῦς, μόνο τοὺς τέσσερις μπόρεσαν νά ἀνεβάσουν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ἔξῃ ἔμειναν

θαμμένοι για πάντα στα σπλάχνα τῆς γῆς. Πηγαίνει στο νεκροτομείο με τὴν ἐλπίδα ὅτι ὁ γιός της θὰ εἶναι τουλάχιστον ἕνας ἀπὸ τοὺς τέσσερις. Κανείς δὲν μπορεῖ νὰ κατηγορήσει αὐτὴ τὴ μάνα γιὰ πὸν ἐγωϊσμό της, τὸν τόσο ἀνθρώπινο ἄλλωστε, πὸν τὴν κάνει νὰ βλέπει μόνο τὸ δικὸ της πόνο. Ὁ ἐγωϊσμός ὅμως ὑπάρχει καὶ τὴν ἐμποδίζει νὰ νοιώσει ὅποιοδήποτε πόνο γιὰ τοὺς ἄλλους ἐννιά νεκροὺς. Κι ὅταν μέσα στο νεκροτομείο, ξεσκεπάζοντας ἕνα ἕνα τὰ τέσσερα πτώματα, διαπιστώνει ὅτι ὁ δικὸς της γιός δὲ βρίσκεται οὔτε σ' αὐτοὺς τοὺς τέσσερις, ὁ πόνος της ἀγγίζει, ἀλλὰ καὶ ξεπερνᾷ τὰ ὅρια τοῦ παραλογισμοῦ. Μπροστὰ στο ἀπόλυτο κενὸ πὸν ἀνοίγεται μπροστὰ της, νοιώθει κάτι νὰ σπάξει μέσα της, κάτι ἀφάνταστα συγκλονιστικὸ νὰ ξεπηδᾷ ἀπὸ τὰ σπλάχνα της καὶ νὰ τὴν πλημμυρῶζει, καὶ νὰ μὴν τὴν ἀφήνει νὰ φύγει ἀπὸ τὴν αἴθουσα τοῦ νεκροτομείου, ἀλλὰ νὰ μένει ἐκεῖ, μόνη ἀνάμεσα στοὺς πέσσερις ἄγνωστους της νεκροὺς. Καὶ ὅταν ὁμοῦν μέσα στὴν αἴθουσα οἱ δημοσιογράφοι καὶ τὴ βρῆσκουν μόνη μαζί με τοὺς τέσσερις καὶ τὴ ρωτοῦν ποιὰ εἶναι, ἀπαντᾷ, σὰ νὰ ἀπορῆ γιατί τῆς κάμνουν αὐτὴ τὴν ἐρώτηση:

«Ἐγώ; Ἡ μάνα τους».

«Καλὰ, παιδιά σου εἶναι ὅλοι τους; Καὶ οἱ τέσσερις;»

«Παιδιά μου».

Οἱ δημοσιογράφοι γράφανε, γράφανε: «Πρωτοφανὴς τραγωδία. Μῆτηρ ἀπόλεσε καὶ τὰ τέσσερα παιδιά της».

«Τὰ ὀνόματά τους;» εἶπε ἕνας.

Μάζεψε τὸ σάλι της, πῆγε στὸν πρῶτο ἀπὸ τοὺς τέσσερις καὶ τὸν κοίταξε καλὰ στὰ μάτια:

«Ὁ Γιάννης μου», εἶπε.

«Ὁ ἄλλος;»

Πῆγε στο δεύτερο καὶ τοῦ χοῖδεψε τὸ μέτωπο:

«Ὁ Γιάννης μου», εἶπε.

Ἔστερα στὸν τρίτο καὶ τοῦ σήκωσε τὸ δεξιὸ χέρι πὸν εἶχε γλιστρήσει:

«Ὁ Γιάννης μου», εἶπε.

Καὶ στὸν τέταρτο πῆγε καὶ τοῦ ἔστοωσε τὰ μαλλιά πὸν τοῦ εἶχανε πέσει χαμηλά, στὰ μάτια:

«Ὁ Γιάννης μου».

Τὴν πραγματικὴ τῆς ἀπόλυτης ἀγάπης, ὄχι ἀπλῶς στὴ συναισθηματικὴ της μορφή, ἀλλὰ στὴν πρακτικὴ, ὅπως πρέπει νὰ ἐκδηλώνεται σὰν κατανόηση καὶ σὰ βοήθεια πρὸς τὸν πάσχοντα, τὴν ἐμποδίζει πολλὲς φορὲς ἢ πολλὴ λογικὴ, οἱ συμβατικὲς ἀντιλήψεις καὶ προκαταλήψεις, με ἀποτέλεσμα νὰ δίνουμε μεγαλύτερη σημασία στὴν ἴδια τὴν προκατάληψη παρὰ στὸν πάσχοντα συνάνθρωπό μας. Στὸ διήγημα «Ἡ Σάρξ», ἕνας ἱερέας καλεῖται νὰ κοινωνήσῃ ἕνα φτωχὸ γέροντα ὁ ὁποῖος βρίσκεται στίς τελευταῖες του στιγμές, ἐπειδὴ ἔμεινε νηστικός γιὰ πολλὲς μέρες. Πῆρε τὸ δισκοπότηρο καὶ πλησίασε στο ἄστρομα τοῦ ἐτοιμοθάνατου. Ἔβαλε μετὰληψη στὴ λαβίδα καὶ μισάνοιξε τὸ στόμα του γιὰ νὰ πῆ «Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς...», ἀλλὰ πρὶν νὰ προλάβῃ νὰ μιλήσῃ...

«Δός μου!» εἶπε ὁ ἄνθρωπος προτοῦ καταπεί καλὰ καλὰ.

Ὁ ἱερέας τὸν κοίταξε κατάπληκτος.

«Δός μου!» ξανάπε ὁ ἐτοιμοθάνατος, καὶ περίμενε, με πὸ στόμα μισάνοιχτο.

Ὁ ἱερέας, πὸν ἦταν ἔτοιμος νὰ πεί γιὰ τὴν αἰωνιότητα, ἔνοιωθε μιὰ σύγχυση μέσα του.

«Δός μου!»

Κάτι ξέσπασε τότε μες στο στήθος τοῦ ἱερέα, μιὰ στοργή, μιὰ τρυφερότητα, σὰν πατέρα ἔνοιωθε πὸν ταῖζει τὸ παιδί του πὸν πεινάει. Ἄρχισε νὰ δίνει τὴ μιὰ κουταλιά ἕστερα ἀπὸ τὴν ἄλλη.

Τὰ μάτια τοῦ ἐτοιμοθάνατου ἦταν ἀλλιῶτικα τώρα, καὶ

«Θεέ μου», εἶπε.

Ἄν λοιπὸν αὐτὴ ἡ ἀγάπη, ἔτσι ὅπως τὴν ἐννοεῖ καὶ τὴν παρουσιάζει ὁ Σαμαράκης, μαζί

μὲ τὸ αὐθόρμητο, ἀξίες ποὺ κατὰ βάθος ταυτίζονται, ἂν λειτουργήσουν σὰν πρὸ μοναδικὸ καὶ ἀναλλοίωτο κέντρο τοῦ κόσμου, τότε ὁ κόσμος θὰ ἐξαγνισθῇ καὶ θὰ σωθῇ.

Ε'

Ἄλλὰ καὶ ἂν ἀκόμα τίποτα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ εἰσηγεῖται ὁ Σαμαράκης δὲν ἐφαρμοσθῇ, δηλαδή ἂν δὲν πιστέψῃ ὁ ἄνθρωπος ὅτι εἶναι δυνατὸ νὰ σωθῇ ὁ κόσμος, ἂν δὲν ἀρχίσῃ νὰ ἀνησυχῇ, ἂν δὲν ἐξαγνίσῃ τὴ συνείδησή του, καὶ ἂν δὲν ἐφαρμόσῃ τὴν ἀγάπην καὶ τὸ αὐθόρμητο· ἂν ἐξακολουθήσῃ ὁ κόσμος βασιζόμενος σ' ἓνα διεστραμμένον κέντρο νὰ ἀποσυντίθεται, ἂν ἡ πείνα, ὁ πόλεμος, ἡ καταπίεση καὶ ἡ παραμόρφωση τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς ἐξακολουθήσουν νὰ υφίστανται, καὶ τότε ἀκόμα ὁ Σαμαράκης δὲ χάνει τὴν ἐλπίδα του. Ἀπεναντίας πιστεύει ὅτι ὅσο πρὸ θάναυση εἶναι ἡ βία ποὺ καταπιέζει τὸ αὐθόρμητο ἔνστικτο τοῦ ἀνθρώπου, ὅσο πρὸ γρήγορα θὰ ἐπαναστατήσῃ ἀπὸ μόνου του αὐτὸ τὸ ἔνστικτο, θὰ ἀνατρέψῃ ὅλη τὴν ἀποθησαυρισμένη βία καὶ θὰ φανερωθῇ ξανά νεανικὸ, ρωμαλέο, γιὰ νὰ θέσῃ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν σὲ νέα βάση, σὲ κινούμενον ρυθμὸ τὴν κίνηση τοῦ κόσμου πρὸς τὸ σκοπὸ τῆς ὑπάρξεώς του.

Αὐτὴ τὴν τελευταία καὶ μεγαλύτερη ἐλπίδα τὴ ζωντανεύει ὁ Σαμαράκης στὸ τελευταῖο του μυθιστόρημα, «Τὸ λάθος». Σ' αὐτὸ τὸ μυθιστόρημα τίθενται ἀντιμέτωποι δύο θανάσιμοι ἀντίπαλοι. Ὁ ἓνας εἶναι ἐκπρόσωπος τοῦ καθεστῶτος καὶ ὁ ἄλλος ἐχθρὸς τοῦ καθεστῶτος. Ὁ δεύτερος συλλαμβάνεται σὰν ἵπποτος, ἐπειδὴ ὅμως δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα ποὺ νὰ ἀποδεικνύουν τὴν ἐνοχίαν του, τὸ καθεστῶς ἀποφασίζει νὰ ἐφαρμόσῃ ἓνα πέλειο, ὅπως νομίζει, σχέδιο, γιὰ νὰ ἀναγκάσῃ τὸν ἵπποτο νὰ ὁμολογήσῃ. Ἀνατίθεται σ' ἓναν πράκτορα νὰ μεταφέρῃ τὸν ἵπποτο ἀπὸ τὴν ἐπαρχιακὴ πόλιν, στὴν ὁποία συνελήφθη, στὴν πρωτεύουσα, γιὰ νὰ ἀνακριθῇ ἐκεῖ. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς διαδρομῆς, ὁ πράκτορας θὰ δείχνῃ μιὰ μετρημένη ἐγκαρδιότητα στὸν ἵπποτο, θὰ δημιουργήσῃ μιὰ συγκρατημένη φιλικὴ ἀτμόσφαιρα, ἡ ὁποία νὰ θερμάνῃ τὴν ψυχροσύνησιν τοῦ ἵπποτου, νὰ ἀνεβάσῃ τὴν ψυχικὴ θερμοκρασία του, ὥστε, ὅταν θὰ φτάσουν στὴν πρωτεύουσα νὰ πέσῃ ἀπότομα ἀπὸ τὴ θερμοκρασία τῆς φιλικῆς ἀτμόσφαιρας στὸ ψυχρὸς μιᾶς ἀμείλιχτης ἀνάκρισης, νὰ διαρραγῇ (σὰ σωλήνας ποὺ ὑποβάλλεται σὲ διαδοχικὰ ἀπότομας μεταβολὰς θερμοκρασίας) καὶ νὰ ὁμολογήσῃ. Τὸ σχέδιο αὐτὸ ἐφαρμόζεται μὲ μεγάλη ἐπιτυχία καὶ δημιουργεῖται πράγματι μιὰ φιλικὴ ἀτμόσφαιρα, (ἂν καὶ κανεὶς δὲν ξέρῃ, οὔτε οἱ ἴδιοι, ποῦ σταματᾷ ἡ προεπίσημη καὶ ποῦ ἀρχίζει ἡ εἰλικρίνεια), μέσα στὴν ὁποία κινούνται οἱ δύο θανάσιμοι ἀντίπαλοι. Σὲ μιὰ κρίσιμη ὅμως στιγμή, ἀπὸ μιὰ ἀπροσεξία τοῦ πράκτορα, ὁ ἵπποτος βρῖσκει μιὰ εὐκαιρία καὶ τρέχει νὰ γλυτώσῃ, ἀλλὰ ὁ ἀντίπαλός του πελικά τὸν ἀκινετοποιεῖ μὲ τὸ πιστόλι του σὲ τέτοια θέση, ποὺ ἂν προχωρήσῃ, θὰ γκρεμισθῇ ἀπὸ τὸ ὕψος ἐνὸς πολυώροφου ξενοδοχείου. Ἐκεῖνη ἀκριβῶς τὴ στιγμή, ἀπὸ μιὰ ἀσημαντὴ λεπτομέρεια, ἡ πρὶν ψεύτικη φιλικὴ διάθεση ποὺ ἔδειξε ὁ πράκτορας στὸν ἵπποτο, γίνεται ἀληθινή, παίρνει σάρκα καὶ ὀστά καὶ λέγει στὸν ἵπποτο νὰ φύγῃ, πρὶν νὰ ξερθῇ ἓνας δεύτερος πράκτορας ποὺ τοὺς παρακολουθοῦσε ἀπὸ κοντὰ σ' ὅλο πρὸ διάστημα τῆς διαδρομῆς. Πρὶν προλάβῃ ὁ ἵπποτος νὰ σκεφθῇ ἂν πρέπει νὰ φύγῃ ἢ ὄχι, ἔρχεται ὁ δεύτερος πράκτορας καὶ πυροβολεῖ τὸ συνάδελφό του, ὅταν τὸν ἀκούῃ νὰ προτρέπῃ τὸν ἵπποτο νὰ φύγῃ. Τότε ὁ ἵπποτος χάνει κάθε διάθεση νὰ γλυτώσῃ, αἰσθάνεται μέσα του καὶ αὐτὸς νὰ παίρνῃ σάρκα καὶ ὀστά ἢ πρὶν ψεύτικη φιλικὴ ἀτμόσφαιρα, καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐπιστρέψῃ κοντὰ στὸν πληγωμένον φίλον του, ἀγνοώντας τίς σφαῖρας τοῦ ἐχθροῦ του.

Αὐτὸ εἶναι τὸ «λάθος» ποὺ ὑπαινίσσεται καὶ ὁ τίτλος τοῦ μυθιστορήματος. Ὅτι δηλαδή ἡ βία μπορεῖ νὰ τὰ ὑπολογίσῃ ὅλα προκειμένου νὰ καταπνίξῃ κάθε ἐλευθερία καὶ κάθε τι τὸ ἀνθρώπινο μέσα στὴν ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου. Κάνει ὅμως ἓνα βασικὸ λάθος. Δὲν ὑπολογίζει ὅτι τὸ ἔνστικτο τοῦ ἀνθρώπου εἶναι φύσει ἀγαθὸ καὶ πᾶς ὀπιδήποτε καὶ νὰ συμβῇ, αὐτὸ τὸ ἔνστικτο θὰ ἐπαναστατήσῃ ἐκεῖ ποὺ κανεὶς δὲν τὸ περιμένει, γιὰ νὰ ἀποτινάξῃ κάθε μορφὴ βίας καὶ νὰ λυτρώσῃ τὸν ἄνθρωπο.

ΣΕΡΒΟΚΡΟΑΤΙΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ

VASKO POPA

ΤΟ ΜΙΚΡΟ ΚΟΥΤΙ

Το μικρό κουτί θγάζει τὰ πρῶτα δόντια
Καὶ μεγαλώνει τὸ μήκος του
Τὸ μικρὸ του πλάτος τὸ μικρὸ του κενὸ
Καὶ γενικὰ ὅλα πού ἔχει.

Τὸ μικρὸ κουτί ὄλο καὶ μεγαλώνει
Καὶ τώρα ἔχει μέσα του τὴ ντουλάπα
Ὅπου αὐτὸ ἦταν πρῶτα.

Καὶ ὄλο καὶ μεγαλώνει καὶ μεγαλώνει καὶ
μεγαλώνει
Καὶ τώρα ἔχει μέσα του τὸ δωμάτιο
Τὸ σπίτι καὶ τὴν πόλη καὶ τὴν χώρα
Καὶ τὸν κόσμο ὅπου αὐτὸ ἦταν πρῶτα.

Τὸ μικρὸ κουτί θυμᾶται τὰ παιδικὰ του χρόνια
Καὶ ἀπὸ τὸν ἀκράτητο καημὸ
Γίνεται μικρὸ κουτί πάλι.

Τώρα μέσα στὸ μικρὸ κουτί
Εἶναι ὁ κόσμος ὀλόκληρος μικρὸς μικρούτσικος
Εὐκόλα μπορεῖτε στὴ τζέπη νὰ τὸν θάλετε
Εὐκόλα νὰ τὸν κλέψετε εὐκόλα νὰ τὸν χάσετε.

Νὰ φυλάγετε τὸ μικρὸ κουτί.

ΤΟ ΤΙΠΟΤΕ

Τίποτε κοιμήθηκες
Κι ὄνειρεύτηκες πὼς ἦσουν κάτι

Τὸ κάτι ἔπιασε φωτιά
Ἡ φλόγα κουλουριάστηκε
Σὲ ἀγωνίες τυφλές.

Ξύπνησες Τίποτε
Καὶ ζέστανες τὴν πλάτη σου
Στὴ φλόγα τοῦ ὄνειρου.

Δὲν εἶδες τὴν ἀγωνία τῆς φλόγας
Ὅλοκληροὶ κόσμοι ἀγωνιάς
Ἡ πλάτη σου εἶναι μυωπική.

Τίποτε κοιμήθηκες πάλι
Κι ὄνειρεύτηκες πὼς ἦσουν τίποτε.

Ἡ φλόγα σβύστηκε
Ἡ ἀγωνία τῆς θρῆκε τὸ φῶς τῆς
Κι ἔσβυσε κι αὐτὴ μακάρια.

ΤΟ ΣΟΦΟ ΤΡΙΓΩΝΟ

Μία φορὰ κι ἓνα καιρὸ ἦταν ἓνα τρίγωνο
Εἶχε τρεῖς πλευρὲς
Τὴν τετάρτη τὴν ἔκρυβε
Στὸ πυρωμένο κέντρο του.

Τὴ μέρα ἀνέβαινε στὶς τρεῖς πλευρὲς του
Καὶ καμάρωνε τὸ κέντρο του
Τὴ νύχτα ἀναπαυόταν
Σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς γωνιὲς του.

Τὴν αὐγὴ κύταζε τὶς τρεῖς πλευρὲς του
Σὲ τρεῖς πυρωμένους τροχοὺς μεταμορ-
φομένους

Νὰ χάνονται στὸ ἀγύριστο γαλάζιο.

Ἔβγαζε τὴν τέταρτὴ του πλευρὰ
Τὴ φιλοῦσε τὴν ἔκοβε τρεῖς φορές
Καὶ στὸ παλιὸ μέρος ξανάκρυβε.

Καὶ πάλι εἶχε τρεῖς πλευρὲς.

Καὶ πάλι τὴ μέρα ἀνέβαινε
Στὶς τρεῖς κορφές του
Καὶ καμάρωνε τὸ κέντρο του
Καὶ τὴ νύχτα ἀναπαυόταν
Σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς τρεῖς γωνιὲς του.

ΤΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΕΝΟΣ ΠΑΡΑΜΥΘΙΟΥ

Μία φορὰ κι ἓνα καιρὸ ἦταν ἓνα παραμῦθι

Τέλειωνε
πρὶν τὴν ἀρχὴ του
Κι ἀρχίζε
Μετὰ τὸ τέλος του.

Οἱ ἥρωές του μπαίνανε στὸ παραμῦθι
Μετὰ τὸ θάνατό τους
Καὶ θγαίνανε ἀπὸ τὸ παραμῦθι
Πρὶν ἀπὸ τὴ γέννησή τους.

Οἱ ἥρωές του λέγανε
γιὰ μιὰ χώρα γιὰ ἓνα οὐρανὸ
Καὶ τί δὲ λέγανε.

Μονάχα δὲν μιλοῦσαν
Γιὰ κεῖνο πού καὶ οἱ ἴδιοι δὲν ξέρανε
Πὼς ἦσαν μόνο ἥρωες ἑνὸς παραμυθιοῦ.

Ἐνὸς παραμυθιοῦ πού τελειώνει
Πρὶν τὴν ἀρχὴ του
Καὶ πού ἀρχίζει
Μετὰ τὸ τέλος του.

Μετ.: ΡΕΝΟΣ Κ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑ

Πλασμένοι
νὰ σκεφτόμαστε
τὰ κρίνα,
θὰ πονᾶμε.

Μὰ
μᾶς φιμῶνουν
οἱ οὐρανοί,
οἱ πικραναθρεμμένοι.

Φριχτὸ
νὰ μεγαλώνωμε,
βουλιάζοντας
ἀκάθεχτα,
μὲς στὴν ὀμίχλη.

Ὅ κεραστάτης
τί πικρός,
μὲς στὴν ὄρφανία!

Ὅλονυχτίς ἀρδεύαμε
τὴ γύμνια τοῦ πελάου.

Σκουριάσαν ὅλα τὰ κλειδιά,
ν' ἀνοίξωμε τίς στράτες;

Ψές, μ' ὄδηγοῦσε ἓνα παιδί
μὲ φαγωμένα μάτια,
καθὼς γλεντοῦσαν οἱ ὀχιές
στ' ἄσεμνα μονοπάτια.

Νανουρίζει ἓνα τριζόνι,
βαθυπόρφυρη ἀνεμώνη.

Αἰμορραγοῦν τὰ καλοκαίρια!
Αἰμορραγοῦν!!

Ἔχω
στὴ θέση τῆς καρδιάς
τ' ἀσύννορο ἄστρο.

Μᾶς ἀποπέμπουν
τὰ νεκρά πεντάγραμμα.

Ἄθροίζω
τίς σελίδες
τῆς ἀποδημίας.

Νυστάζουνε
οἱ δείχτες τῆς αἰθρίας.

Τὰ κάδρα
ὡς ρημάξαν,
γλωσσοδέτες.

Κίτρινου φύλλου
λίκνισμα,
μαντάλωμα τῶν ὄρθρων.

Στὴν ἄλλην ὄχθη
τοῦ καιροῦ,
δὲς ξαστεριά
ποῦ πνέει!

Τροχίζω τὸν ἀντίλογο,
γι' αὐτοὺς
ποῦ τ' ἄστρα πνίγουν.

Μή, τοὺς ἑαρινοὺς οἰωνοὺς!

Στὰ ξεκούραστα ἀκροκλάδια,
σμίγουν τῶν ἀνθῶν τὰ χάδια.

Πῆραν τὴ θέση τῶν πουλιῶν,
πικρόβια ψάρια.

Φοβερό νὰ ξεχνᾶς.
Τρομερὸ νὰ θυμᾶσαι!

Τὴν παρουσία μου ἀπλοποιῶ.

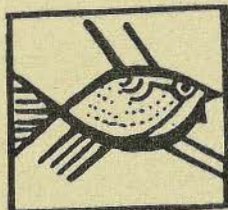
Ὅδουρμός, στὸν ἀπδονόκηπο.

Ἐμεῖς πενθοῦμε ἀναδρομικά.

Μπλέχτηκα στ' ἀλφαθητάρι
τοῦ πικροῦ νεροῦ.

Πάλι
αὐτὴ ἡ μετατόπιση τῆς πλάνης.

ΝΑΣΟΣ ΦΛΟΓΑΣ

Κ Α Θ Ε Μ Η Ν Α

ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΙ ΖΩΗ

ΕΟΡΤΑΣΜΟΣ — ΖΗΤΗΜΑ ΠΙΣΤΗΣ — ΔΙΕΘΝΕΣ
ΕΤΟΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Ο ρυθμός της ζωής είναι φυσικό να έχει στεγνώσει πολλά από τα παραδοσιακά θιώματα του λαού και να έχει εκφυλίσει μερικούς θεσμούς που αποτελούσαν άλλοτε μέσα χάρη στα οποία γευόμασταν κάθε τόσο, και με φυσικό κι άβιαστο τρόπο, τη θεβαιότητα αυτού που είμασταν και θέλομε να είμαστε. Και το πράγμα θα μπορούσε να μη έχει πολλή σημασία ή ακόμη και να προκαλούσε τη δικαιολογημένη από τη σημειούμενη πρόοδο ικανοποίηση αν οι συνθήκες του τόπου — οι τόσο δύσκολες και τόσο ιδιότυπες — δεν δοκίμαζαν με τη γνωστή οξύτητα την όλη πνευματική και έθνική ζωή μας.

Μά ακριβώς γι' αυτό, χωρίς να είσηγομαι οποιαδήποτε υπαγόρευση — τέτοιες ανέλευθες προθέσεις ή ενέργειες μόνο σε γελοιοποίηση ή και σε ξεστρατίσματα και καταστροφή οδηγούν — νομίζω πως από πλευράς Εκκλησίας και Κράτους τουλάχιστο θάπρεπε να μη υποδοθείτο ή εγκατάλειψη εκείνων ακριβώς των στοιχείων που δουλεύουν τους φυσιολογικούς δεσμούς με την ιδιοτυπία μας και μας σμίγουν με τις ρίζες μας. Έτσι κι' ο διάλογός μας με τους νέους τρόπους ζωής θάταν και φυσιολογικώτερος και γονιμότερος.

Μά για να μιλήσω πιό συγκεκριμένα αναφέρομαι σ' ένα-δύο παραδείγματα.

Στην εκπαίδευση έχομε περιορίσει το έφοτολόγιο για έξοικονόμηση κατά το δυνατό μεγαλύτερο αριθμού εργασίμων ήμερών. Μας διέφυγαν, όμως, ότι καταργήσαμε μερικές γιορτές που αποτελούσαν άλλοτε μοναδικές ευκαιρίες θρησκευτικής και οικογενειακής παρουσιολογίας. Κι' ακόμα εξοβελίσαμε στην πραγματικότητα όλες τις συνδεόμενες με την Παναγία γιορτές διατηρώντας μονάχα εκείνη του Εύαγγελισμού που άπορροφάται έξ ολοκληρώ από την επιβαλλόμενη σημασία που αποδίδομε στην έθνική επέτειο. Κι' όμως ή Παναγία είναι ή ιερώτερη για την ελληνική συνείδηση μορφή — δεμένη με ένα σωρό συναισθήματα, παραδόσεις και προσδοκίες. Το ίδιο κάναμε με τη γιορτή του Άπ. Άνδρέα που θεωρείται ένας από τους προστάτες του νησιού άγίους και με την περιπτωση του Άν Νικόλα που, όπως ή λαϊκή ψυχή τον συνδέει με το πιό ζωντανό στοιχείο της ζωής και δραστηριότητας του έθνους — τη θάλασσα, εκφράζει μιάν από τις πιό άρχαίες και πιό ώ-

ραίες ελληνικές παραδόσεις. Η πολιτεία, έξ άλλου, παραγνωρίζει ανάλογες θύμισες σαν τη Μ Πέμπτη ή τη γιορτή του Άγ. Πνεύματος που μεταφέρει ως τ'ς μέρες μας με τον πιό ζωντανό και συγκινητικό μαζί τρόπο όλοκληρη τη δύναμη της μακρυνής μας έθνικής παράδοσης σφραγίζοντας συγχρόνως με το νόημά της τον άρραβώνα του άρχαίου κόσμου με τον χριστιανικό έξαγιασμό. Κι' όμως, θα μπορούσε να αναζητηθή ή επιβαλλόμενη έξοικονόμηση χρόνου και στα σχολεία και τη δημόσια ύπηρεσία κάπου άλλου...

Άφήνω πως θα ήταν δυνατό και κατ' άλλο τρόπο να προστατευθούν ώρισμένα πράγματα. Θυμάμαι, φοιτητής στην Άθήνα, που κάποια Μ. Πέμπτη ένας άπλοικός άστυφύλακας έσκυψε από κάποια πόρτα για να φωνάξει στη νοικοκυρά «σας παρακαλώ, κυρία μου, χαμηλώστε λιγάκι το ραδιόφωνό σας» δεν ξέρετε πως είναι έθνικό πένθος σήμερα; Προφανώς ό καπμένος ό άστυφύλακος ήταν έπηρεασμένος από τις μεοίστιες γύρω του σημαίες (έμεις δεν συνηθήσαμε τον έπίσημο ή πένθιμο σηματοστολισμό σε ανάλογες περιπτώσεις) και ζούσε ή συνείδησή του την παράξενη γεύση των πανάρχαιων προγόνων του που ταύτιζαν τη θρησκευτική με τη δημόσια ζωή τους για να διατηρούν και διαρκώς να έμπλευτίζουν και τις ρίζες τους και τις έμπνεύσεις τους για να φτάσουν ως την κορυφή της με μοναδική παγκοσμιοτητα πολιτισμού τους.

Έδώ ή φιλοδοξία δεν έχει τέτοιες προεκτάσεις — έχει, όμως, την προέκταση της ανάγκης να διατηρήση ό λαός μας άλύγιστη τη δύναμη του χαρακτήρος του και της άντοχής του. Για να κατοχυρώση την έπιβισή του και να διασφαλίση την πορεία προς τη δικαίωση του...

* * *

Μιλώντας για την προαγωγή των άρχων και ιδεών που υπαγορεύονται από την άγωνία και τον άγωνα του λαού μας δεν μπορούμε, προδήλως, να έπαναπαυόμαστε άπάνω σε θεωρητική άντιμετώπιση μόνο. Άν πιστεύομε πως χρειάζεται να κρατήσωμε την ψυχή μας και να διασφαλίσωμε πέρα και πάνω άπ' όποια άναγκαίοτητα καθαρή και δυναμική την ελληνική συνείδηση του τόπου, κι' ακόμα πως το χρέος έπιβάλλει την έπίμονη αναζήτηση φωτισμένων τρόπων έξόδου από τη σημερινή δοκιμασία, πρέπει νάμαστε και σε θέση να διατηρούμε ζωντανές τις ιδέες μέσα στη ζωή και τα πράγματα και να τις δουλεύομε με συνέπεια και, προπαντός, με την πίστη που άπορρέει από το περίσσευμα της καρδιάς μας

και με φρόνημα άρχοντικό κι' άπροσκύνητο. Τουτό, όμως, προϋποθέτει πηγαία ελληνικότητα κι' όχι όπορτουρισμό, όπλαδή γνσιόδιτητα πεποιθήσεων κι' όχι τήν όποια όψιμη και σκόπιμη έθνική μανιέρα. Χωρίς τήν πνοή πού συγκλονίζει και δίχως τήν άσφαλή γνώση τών δεδομένων τίποτα δέν μπορεί νά κινηθί. Θα παραμονεύη πάντα όμφαλοσκοπισμός και τό τέλμα κι' ό όλισθηρός δρόμος τών έπικίνδυνων παρεξηγήσεων.

Δέν άποπειρώμεθα τή στιγμή αύτή όποιαδήποτε άνατομία. Απλώς έπισύρομε τήν προσοχή σέ μιάν άνάγκη πού δέν νοείται νά παραθλέπεται — κι' ιδιαίτερα σέ τομείς ευάισθητους πού συνδέονται με τήν δλη πνευματική, έθνική και πολιτιστική προκοπή του τόπου. Διεϊδωση άκροβατισμού, κούφων ..διανοητισμών και' όλιγοπιστίας σέ χώρους όπου υφάινεται ή ίδια ή μοίρα του λαού είναι άπλούστατα άνεπίτρεπτα.

Δυστυχώς στόν τόπο μας τό άποικιακό παρελθόν έξακολουθεί νά είναι βαρύ. Και δυνάμεις πού ειδικά παρασκευάσθηκαν για νά προκαλοϋν ζιππάσματα με τό λούστρο τους και ρωγμές με τήν πνοηριά τους συνεχίζουν συνειδητά ή άσυνειδητά νά μās ταλανίζουν. Και νά έξικινούνται ως τό θλιβερό τόλμημα νά μκτπρίζουν τήν ελληνική παιδευτική άγωγή και νά άποδίδουν — και καμιά φορά από θέσεως ισχύος — σημασία κουρελόχαρτου σέ κάθε τίτλο σπουδών σέ άνώτερη ή άνώτατη σχολή στήν Έλλάδα.

Είναι, όμως, ώρα για κάποιο συναγεμνό πού νά μπορέσει νά καταρρίψει τό άποικιακό καταστημένο και τή φιλισταϊκή νοοτροπία του για νά μπορέσει νά άναστηθί και νά άνήση ή καινούργια κι' έλεύθερη ελληνική σκέψη και δράση, και μαζί ή δημογυργική άνάταση κι' ή λύτρωση. Σε ώρες άγώνα, και μάλιστα ένός άγώνα επιθίωσης και δικαίωσης, μόνο ή ελληνική έγνοια τής νίκης μπορεί νά ύπάρχη.

* * *

Όλοκληρουνται κατ' αυτας έπί παγκοσμίω κλίμακος οι έκδηλώσεις για τό άπό τήν Ουνέσκο προκηρυχθέν «Διεθνές Έτος Παιδείας 1970». Κι' ή μιá μετá τήν άλλη οι διάφορες χώρες κάνουν τόν άπολογισμό τους και προδιαγράφουν τις μελλοντικές εκπαιδευτικές και πολιτιστικές προοπτικές τους, Τό ίδιο έγινε κι' άπό πλευράς μητροπολιτικής Έλλάδος και τής Κύπρου κι' έτσι ειχαμε νά σημειώσω με ίκανοποίηση πώς τό όλο πρόβλημα άντιμετωπίζεται με θαθεία έγνοια και μ' όλη τήν άπαιτούμενη προσοχή. Τό θέμα, όμως, είναι νά μπορέσω νά χωρήσωμε πέρ' άπό τούς λόγους στά έργα και νά καταστήσωμε ζωντανή πραγματικότητα τούς βασικούς στόχους τής σημερινής προσπάθειας πού είναι ή έκδημοκρατικοποίηση τής εκπαίδευσης και ή ισόβια παιδεία. Στήν πρώτη περίπτωση πέρ' άπό τήν έπιβαλλόμενη άμεση εφαρμογή του μέ-

τρου επέκτασης τής δωρεάν και ύποχρεωτικής εκπαίδευσης (και τουτό είναι λιγώτερο οικονομολογικό και περισσότερο θέμα πολιτικής πού άφορά στις ύποχρεώσεις του Κράτους έναντι του λαού) ύπάρχει και ή άνάγκη άνανέωσης και προσαρμογής τών παιδαγωγικών μας μεθόδων κι' ακόμα τής μεταρρυθμιστικής άναζωγόνησης του όλου εκπαιδευτικού πνεύματος πού όφείλει ν' άγκαλιάσει όλα τά θιώσιμα στοιχεία τής έθνικής μας πραγματικότητας συναιρώντας τα άρμονικά με τήν αλήθεια και τις επιδιώξεις του καθολικού σήμερα. Στή δεύτερη περίπτωση, κι' ανεξαρτήτως τής δυνατότητας τής πρós τά άνω ή μη άνάπτυξης τής εκπαίδευσής μας (έχομε πλήρη έπίγνωση τών σχετικών σκοπιμοτήτων και δυσχερειών) προβάλλει τό χρέος ένίσχυσης τής πολιτιστικής ζωής μας. Και είναι με ίκανοποίηση ιδιαίτερα πού σημειώνομε τήν ίδρυση στόν τόπο μας τών οργανισμών Έθελτισμού και θεάτρου και τής εξαγγελία για όργάνωση πολιτιστικού κέντρου.

Η παιδεία, τόσο σαν εκπαίδευση όσο και σαν πολιτιστική δραστηριότητα, πρέπει, άν πρόκειται νά έπιτελέσει τό σκοπό της, νά άποβή τρόπος ζωής.

ΦΡΙΞΟΣ ΒΡΑΧΑΣ

ΘΕΑΤΡΟ

Άρθουρ Μύλλερ: 'Ο θάνατος του Έμποράκου, θέατρο ΡΙΚ, σκηνοθεσία Νίκου Χαραλάμπους, σκηνογραφία Άντη Ίωαννίδη.

Συμφωνώ άπολύτως με τήν άρχή πώς πρέπει νά δοκιμάζονται διάφοροι σκηνοθέτες και σκηνογράφοι, ιδίως άπό τά έπίσημα θέατρα. Με αυτό τόν τρόπο δίνονται ευκαιρίες σέ πολλούς. Κυρίως τό κοινό γνωρίζει διάφορους σκηνοθετικούς τρόπους. Υπάρχει και ό πρακτικός σκοπός: ξεκουράζονται οι άλλοι σκηνοθέτες και δημιουργείται ταυτοχρόνως ή άμιλλα, πού είναι άναμφισβήτητο στοιχείο πρόόδου. Για όλους αυτούς τούς λόγους θεωρώ τή χειρονομία αύτή του θεάτρου ΡΙΚ πολύ καλή, άρκεί νά γίνη παράδοση και όχι νά μείνει άπλώς μιá μοναδική δοκιμή.

Ό «Θάνατος του Έμποράκου» του Άρθουρ Μύλλερ είναι πραγματικά ένα καταθλιπτικό έργο. Χωρίς νά ξεφεύγει βασικά άπό τήν κλασική δομή του θεατρικού έργου παρουσιάζει παρεμβολές και παρεκκλίσεις πού τό πλησιάζουν πρós τή μοντέρνα αντίληψη περιθέατρου. Γι' αυτό παρέχει και δυσκολίες άλλα και ευκαιρίες δημιουργικών λύσεων στόν σκηνοθέτη. Έχει στιγμές, πού λίγο νά ξεφύγουν οι έρμηνευτές άπό ένα καταθλιπτικό ρυθμό μπορεί νά προκληθούν αντίθετα συναισθήματα, χωρίς ν' άποκλείεται και τό γέλιο.

Στό έργο αυτό ό Νίκος Χαραλάμπους δοκίμασθηκε αλλά πέτυχε νά δώση τήν καταθλιπτικήν άτμόσφαιρα, τό βαρύ ρυθμό και τό φο-

θερό άγχος. Οί ήθοποιοί του κρατηθήκανε πάντοτε μέσ τὸ μέτρο. Ἡ χρῆσιμοποίηση τῶν προβολέων πάνω στὸ πρόσωπο ποὺ δροῦσε στὴ δεδομένη στιγμή, μὲ συσκότιση τῶν ἄλλων μερῶν, καθόριζε τὴ σκηνὴ καὶ προσήλωνε τὴν προσοχὴ μας. Βέβαια τὸ ήμικυκλικὸ θέατρο ὑποκρέωνε σὲ τέτοιες λύσεις, ἀλλὰ ὁ σκηνοθέτης βρῆκε τίς πιὸ λιτές, χωρὶς νὰ ἐπηρεάζεται τὸ ἔργο. Ἡ ἔρμηνεία τοῦ Βλαδίμηρου Καυκαρίδη ὑπῆρξε πραγματικὰ ἡ πρέπουσα: δὲν ἄφηνε τὸν ἑαυτό του νὰ ξεσπᾶ (γιατὶ συνήθως παίζει μᾶλλον ἐκκρηκτικὰ καὶ κυριαρχικὰ) ἀλλὰ παρέμεινε μέσ τὸ ἴδιο ἐπίπεδο τοῦ συνόλου. Ὁ Χάρης Παναγιώτου μὲ τὴν ἐκφραστικὰ καθαρὴ ἄρθρωσή του κι' ὅταν ἀκόμη ὁ θυμὸς τὸν ὑποκρέωνε νὰ μιλᾶ πολὺ γρήγορα, ἐρμύνησε τὸ ρόλο του σὲ ἰσάζιο βαθμὸ μὲ τὸν Καυκαρίδη, γιατί ἡ πραγματικὴ σύγκρουση ἀναφερόταν στοὺς δύο αὐτοὺς. Ἄλλω ὁ ἐξαιρετικὸς ἔπαινος ἀνήκει στὴ Δέσποινα Μπεμπεδέλη ποὺ δημιουργοῦσε μιὰ ἐξαιρετικὴ μᾶνα μὲ θαυμαστὴ ποικιλία μεταπτώσεων. Ὁ Πεττεμερίδης νομίζω πῶς δὲν ἦταν ὁ ἀπόλυτος κατάλληλος γιὰ τὸ ρόλο του.

Τὰ σκηνικά μὲ τὸ παντοῦ κατάμαυρο χρῶμα καὶ τίς εὐκολιᾶς κινήσεως τῶν ήθοποιῶν ἀπ' τίς διαφορὲς ἐπὶ μέρους ἐνόητες πρὸς τὸ χαμηλὸ ἐπίπεδο τῆς σκηνῆς, ποὺ χρησιμοποιήθηκε ποικιλοτρόπως, ἐπιβάλλανε τὸ καταθλιπτικὸ στοιχεῖο. Αὐτὴ ἡ παράδοση τῆς σκηνικῆς λιτότητας στὸ θέατρο ΡΙΚ φαίνεται πῶς εἶναι πολὺ ἐξυπηρετικὴ ἀπὸ κάθε ἄποψη. Κυρίως μᾶς προσήλθαν στὸ ἴδιο τὸ ἔργο χωρὶς ἄσκοπες διασπάσεις.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

Νάσου φλόγα, Γυμνές φωνές, 1970.

Ἄπλῃ, συμπαθῆς, μελαγχολικὴ μὰ καὶ στὴν ἴδια μὲ τίς προηγούμενες ποιητικὲς συλλογὲς μουσικὴ κλίμακα τονισμένη μᾶς ἔρχεται ἀπὸ τὴν Πάφο ἡ νέα ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ Νάσου φλόγα, «Γυμνές φωνές». Κάπως ἐπιφυλακτικὸς μᾶς βρίσκει ἡ ἐκδοσις ἐπτά ποιητικῶν συλλογῶν μέσα σὲ ἰσάριθμα χρόνια. Σίγουρα ἡ ποίηση τοῦ φλόγα ἔχει γνησιότητα καὶ εἰλικρίνεια, ἀναμφίβολα οἱ στίχοι του εἶναι ξεχείλισμα ψυχῆς, ἑλαδάρωμα, ἀνακούφιση ἀπ' ὅτι βγαίνει τὸν ποιητῆ. Μὰ ἀναρωτιέται κανεὶς γιὰ τὴ σκοπιμότητα μιᾶς ἐκδόσεως ποὺ ὅσο ὠραία κι ἂν λὲν κάτι, δὲν λείει κάτι τὸ νέο. Νέες ἐντυπώσεις, νέες ἐμπειρίες, νέο βάθος στὸν ἑαυτό του καὶ στὰ πράγματα δὲν δίνει ὁ ποιητῆς. Καὶ δὲν εἶναι ὅλ' αὐτὰ, ὅπως ἴσως θὰ νόμιζε κανεὶς, συνέπειες καὶ παρακολουθήματα μιᾶς ποιητικῆς μετακίνησης, μιᾶς ἀλλαγῆς ὀπτικοῦ πεδίου, ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων. Ἄς μὴ ξεχνοῦμε πῶς ἂν ὑπάρχη ὁ Καζαντζάκης μὲ τὴν ἀνάπαυ μετακίνηση καὶ θέαση τοῦ κόσμου, ὑπάρχει καὶ τὸ «κελλί» τοῦ Παλαμᾶ μὲ ὄχι λιγώτερη θέαση.

Παρ' ὅλ' αὐτὰ, αὐτὸ ποὺ ἔχει νὰ δώσῃ ὁ ποιητῆς τὸ δίνει ἤρεμα, ἀπαλά, μὲ «σουρντίνα» στὴ φωνὴ ὅπως θάλεγε ὁ Μελάς καὶ μᾶς βρίσκει ὀλοπρόθυμους νὰ συμμεριστοῦμε τὰ συναισθημάτα του. Ἄλλωστε, χωρὶς νὰ τὸ θέλῃς, εἶναι τόσες οἱ φορὲς ποὺ ἡ «ἐλπίδα» (ἀρνητικὰ) ἢ ἡ ἀπελπισία ἔρχονται καὶ ξανάρχονται στοὺς στίχους του, ποὺ σοῦ μεταδίδονται ἀκόμα καὶ ἔτσι μόνες τους, σὰν λέξεις ἀνεξάρτητες ἀπ' τὸ στίχο. «Χωρὶς ἐλπίδα... θ' ἀράζωμε στ' ἀζύπνητο μᾶς ὕπνου τὸ λιμάνι», «χωρὶς καμὴν ἐλπίδα γυρισμοῦ» σαλπάρει τὸ καράβι. Μιὰ πικρὴ γεύση στὰ χεῖλη ἀφήνει «ἡ ὀλοήμερη ἐπαφὴ μὲ τὴν ἀνία». Ἐνα («ὡς») εἶναι ἡ μεγαλύτερη παραχώρηση ποὺ κάνει ὁ ποιητῆς σὲ μιὰ μελλοντικὴ εὐδία. Μόνον ἡ φύση φαίνεται νὰ τοῦ χαρίζῃ μερικὲς στιγμὲς ποὺ νὰ μὴν εἶναι ἀποκλειστικὰ γεμάτες πόνο, ἀπελπισία, ὀδύνη. Σταθήκαμε ἰδιαίτερα στὸ τελευταῖο του ποίημα «Οἱ ξένες θάλασσες» ποὺ μοιάζει νὰναί ἡ συνισταμένη ὅλης τῆς ψυχῆς καὶ τῆς ποίησής του. Ἀκόμα στὸ ποίημα («Ἡ ἄδεια θέση») ποὺ ἡ ποιητικότητά του εἶναι τόση ποὺ ἄθελα κι αὐθόρμητα τὰ μάτια θολώνουν καθὼς τὸ διαβάζουμε.

Ρήνας Κατοελλῆ: «Δέκα χρόνια θέατρο», Κερύνια, 1970.

Ὅση ἀπόλαυση μπορεῖ νὰ προσφέρῃ μιὰ θεατρικὴ παράσταση, πνευματικὴ, αἰσθητικὴ καὶ ὅποια ἄλλη, ἄλλο τόσο κι ἀκόμα περισσότερο μόχθο χρειάζεται νὰ καταβάλῃ ὁ θεατρικὸς συγγραφέας πρῶτα, σκηνοθέτης κι ήθοποιοὶ ὕστερα γιὰ νὰ ἐπιτευχθῆ ἡ ἀπόλαυση τούτη. Κι ἕνας ποὺ ἔρχεται ὕστερα νὰ κρίνῃ ἕνα ἔργο ἢ μιὰ παράσταση πρέπει νὰ διαθέτῃ ἐν σπέρματι τὰ στοιχεῖα καὶ τῶν τριῶν αὐτῶν παραγόντων, (συγγραφέως, σκηνοθέτη, ήθοποιῶν). Φυσικὰ δὲν τρέφομε τὴν αὐταπάτη ὅτι τὰ διαθέτομε. Μὲ τὴ μικρὴ μας ὄμως πείρα, μὲ τὴν πραγματικὴ ἀγάπη γιὰ τὸ θέατρο καὶ τοὺς ἀνθρώπους του, ἄς μᾶς ἐπιτραπῆ νὰ δοῦμε τὴ δουλειὰ τῆς κ. Ρήνας Κατοελλῆ.

Ἄν τὸ νὰ κρίνῃ κανεὶς μιὰ θεατρικὴ παράσταση εἶναι δύσκολο καὶ ὑπεύθυνο ἔργο, τὸ νὰ κρίνῃ ἕνα θεατρικὸ ἔργο πρὶν τοῦτο ζωντανέψῃ, εἶναι ἀκόμη δυσκολώτερο. Ὅχι μόνον ὁ λόγος, ἡ σκέψη, οἱ χαρακτῆρες, τὸ μῆνυμα τοῦ ἔργου θὰ κριθοῦν, μὰ χρειάζεται νὰ τεθῆ σ' ἑνέργεια καὶ κάποια σκηνοθετικὴ φαντασία γιὰ νὰ πῆ ὁ κριτικὸς ἂν μπορῆ καὶ πῶς τὸ ἔργο τοῦτο νὰ σταθῆ. Διαβάζοντας ὁμως καὶ ὄχι παρακολουθώντας μιὰ θεατρικὴ παράσταση, προκύπτει ἄλλο καλὸ. Ἐχεις τὴ δυνατότητα ν' ἀπολαύσῃς περισσότερο τὴ σκέψη, τὸ λόγο, μπορεῖς νὰ ξαναγυρίσῃς σὲ μιὰ φράση. Κι ἔπειτα ἡ φαντασία ἀφήνεται ἐλευθερῆ νὰ δημιουργήσῃ, νὰ στίση χαρακτῆρες, νὰ πλάσῃ πρόσωπα. Λίγο εἶναι κι αὐτὸ;

Τὰ ἔργα τῆς κ. Κατοελλῆ, γιὰ τὴν ἀκρίβεια οἱ πέντε πρῶτοι τόμοι τῆς θεατρικῆς τῆς ἐργασίας, μᾶς ἐξέπληξαν ὅσο καὶ μᾶς εὐχαρί-

στησαν. "Οχι πώς δέν έχουν αδύνατα σημεία. Κάθε άλλο. Μά έχουν και στοιχεία θετικά όχι ευκαταφρόνητα.

Μας σταματσε ιδιαίτερα τὸ πρῶτο τοῦ πρῶτου τόμου («Οὐς τὸ ρομπὸτ συνέζευξε») πού πήρε καὶ τὸ πρῶτο βραβεῖο στὸν περυσινὸ διαγωνισμὸ τῆς τηλεόρασεως. Τὸ μόνο μειονέκτημα μερικὲς σκηνοθετικὲς δυσκολίες πού δέν ξέρω ἂν σ' αὐτὲς ἢ σ' ἄλλους λόγους ὀφείλεται ἢ μὴ παρουσιάσῃ του ἀκόμα ἀπὸ τὴν τηλεόραση. "Ομως εἶναι ἓνα ἔργο πού ἱκανοποιεῖ ἀπὸ κάθε ἄποψη. Ἡ κεντρικὴ ἰδέα ἐξυπηρετεῖται θαυμάσια μὲ ὅλα τὰ ἐπὶ μέρους, τίποτα περιττὸ δέν ὑπάρχει καὶ τὸ μῆνυμα τοῦ ἔργου, μιὰ αἰσιόδοξη νότα ἀνθρωπιάς, μιὰ πίστη στὴν καλὴ πλευρὰ τοῦ ἀνθρώπου πάει κατ' εὐθείαν στὸν ἀναγνώστη, πρὸ πάντων ἔτσι ὅπως τοποθετεῖται σὲ μελλοντικὴ ἐποχὴ, ἱκανοποιώντας καὶ τὴν ἀπαίτηση γιὰ («μοντέρνο») θέατρο. Κατήντησε τὸ «μοντέρνο» νὰ σημαίνει («παράλογο»). Κι ὅμως μοντέρνο ἠἄρρεπε νὰ σημαίνει ἀπλῶς τὸ νέο καὶ πρὸς τὸ περιεχόμενο, τὸ θέατρο πού ἀντλεῖ θέματα ἀπὸ τὴ σύγχρονη ἐποχὴ, πού θέτει προβλήματα καὶ δίνει κάποια ἀπάντηση (σφμαντικὸ τοῦτο τὸ τελευταῖο) στὰ ἀγωνιώδη ἐρωτήματα τῆς ἐποχῆς. [Ἐπάρχουν καὶ προβλήματα πού θὰ παραμείνουν πάντα τὰ ἴδια γιὰ ὅλες τὶς γενιὲς ὅσο ὑπάρχουν ἀνθρωποι γι' αὐτὸ καὶ θὰ ὑπάρχουν καὶ ἔργα αἰώνια πού ἢ («μῶδα») τοὺς δέν θὰ περάσῃ ποτέ, μ' αὐτὸ θέθαια εἶναι ἄλλο θέμα]. Κι ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη τὸ «Ρομπὸτ») εἶναι ἓνα σύγχρονο, μοντέρνο ἔργο.

Ἡ Κατοσελλῆ ὅμως δέν ἐμπνέεται μόνο ἀπὸ τὸ παρόν. Τὸ ἱστορικὸ θεατρικὸ εἶδος τὴν ἐλκύει ἐξ ἴσου καὶ θεωρῶ ἀπ' τὰ καλύτερά της τὸ ἱστορικὸ Βυζαντινὸ («Γραγῆθη») καὶ τὸ ἱστορικὸ Βιβλικὸ («Ἡ στέγη»). Στὸ πρῶτο μάλιστα ἐκπλήττει ἢ εὐρυμῆθεια τῆς συγγραφῆς ὡς πρὸς τὴ Βυζαντινὴ ὀρολογία καὶ τὸ κλίμα τῆς ἐποχῆς πού κατορθώνει νὰ δημιουργήσῃ.

Ἐνα πρόβλημα πού φαίνεται πολὺ νὰ ἀπασχολῆ τὴ συγγραφέα ἀφοῦ σὲ δύο θεατρικὰ της τὸ πρῶτο διαπραγματεύεται μὲ διαφορετικὸ τρόπο θέθαια, εἶναι ἢ ἀνακύκλιση τοῦ χρόνου, ἢ ἱστορικὴ ἐπανάληψη, οἱ ἐποχές καὶ οἱ ἀνθρωποι πού μ' ὅλη τὴν ἐξωτερικὴ ἀλλαγὴ μένουν οἱ ἴδιοι κατὰ θάθος, τὰ γεγονότα πού μᾶς φαίνονται καινούργια, μοναδικὰ κι ὅμως ἂν ριζοῦμε μιὰ ματιὰ πίσω θὰ δοῦμε πὼς ἀπειρες φορές ἔγιναν καὶ ξανάγιναν κι ἦταν γιὰ κάθε ἐποχὴ καινούργια καὶ μοναδικὰ. «Οἱ Σκλάβοι» καὶ «Ἀρχίζεις τώρα μιὰ καινούργια ἐποχὴ») εἶναι τὰ ἔργα μὲ τὸ θέμα αὐτό, πού ὅμως ἂν ἢ ἰδέα μᾶς θρῖσκει σύμφωνους ὅμως θὰ θέλαμε μιὰ μεγαλύτερη ἐπεξεργασία τῆς μορφῆς.

Ἐκεῖ ὅμως πού στεκόμαστε μὲ τὸ μεγαλύτερο δισταγμὸ εἶναι στὰ ἔργα πού θὰ μπορούσαν νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς κοινωνικά: («Οἱ Μελλοθάνατοι»), («Ἰσχύλου 35») καὶ («Εἶμαι ὅ,τι ἐπιθυμεῖτε μί' ἄλλο»). Στὸ δεύτερο καὶ στὸ

τρίτο ἰδίως ποῖδ μῆνυμα θέλει νὰ δώσῃ; Ποιὰ ἢ κεντρικὴ ἰδέα; Πὼς ὁ κακὸς μπορεῖ κατὰ θάθος νᾶναι καλὸς; Ἐμφίβολο. Μά κι ἔτσι νὰ συμβαίνει ἓνα σωρὸ ἐξωτερικὰ περιστατικὰ παρεμβάλλονται, ἄσχετα, διασπαστικὰ τῆς κυρίας ἰδέας. Ἐχουμε τὴ γνώμη πὼς καὶ τὰ τρία θὰ μπορούσαν νὰ ἀποτελέσουν θαυμάσιες νουβέλλες, ἂν θεατρικὰ ἔργα ὅμως δέν στέκουν.

Ἡ ἐμπνευση τῆς Κατοσελλῆ ἀπ' τὸν ἀγῶνα τῆς ΕΟΚΑ («Κι ὁ ἀνάξιος»), μονόπρακτο, («Ο Ἀνάξιος»), («ἓνα κρησφύγετο») εἶναι γνήσια καὶ πηγαία. Εἶναι ὅμως καὶ πιὸ γνωστὴ ἀπὸ παραστάσεις τοῦ («Ἀνάξιου») τὸ 1962, γι' αὐτὸ δέν θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν ἐδῶ. Δυὸ λόγια ὅμως ἀκόμα γιὰ τὴν παραγωγή της σὲ ἔργα στὴν Κυπριακὴ διάλεκτο. Αὐτὰ θὰ ἐκδοθοῦν σὲ θεατρικὸς τόμος (ΣΤ', Ζ καὶ Η') τοὺς ὁποίους δέν ἔχουμε ἀκόμα ὑπ' ὄψιν μας Κρίνοντας ὅμως ἀπὸ δύο πού ἔχουμε παρακολουθήσει στὸ ραδιόφωνο, πιστεύουμε εὐλικρινὰ πὼς εἶναι κρίμα νὰ σπαταλᾶται ἀπὸ μιὰ ἱκανὴ συγγραφέα χρόνος γιὰ τὴ δημιουργία τέτοιων κατασκευασμάτων, πιὸ πέρα ἀπὸ ἓνα ἀμφίβολο, στιγμιαῖο χαμόγελο δέν πρόκειται νὰ δημιουργήσουν τίποτε ἄλλο στὴ ψυχὴ τοῦ θεατῆ καὶ πεθαίνουν μὲλις τελειώσῃ ἢ ἐκπομπή.

Ἡ Κατοσελλῆ εἶναι ἀναμφίβολα μιὰ προικισμένη θεατρικὴ συγγραφέα, ἢ μοναδικὴ σήμερα στὸν τόπο μας. Καὶ δέν εἶναι ὀπωσδήποτε ἢ προκατάληψη τῆς πολυγραφίας πού μᾶς ὑπαγορεύει τὴ σκέψη πὼς ἢ δουλειὰ της θὰ κέρδιζε πολὺ περισσότερο σὲ θάθος ἂν λιγότευε σὲ πλάτος. Μά καὶ τὸ ὅτι ἐκτὸς ἀπ' τὸν («Ἀνάξιο») πού εἶναι ἀπ' τὰ πρῶτα της ἔργα, δέν ἔχει ζωντανέψει ἄλλο στὴ σκηνή, νομίζουμε πὼς εἶναι ἀπ' τοὺς βασικοὺς λόγους πού ἐμποδίζουν τὴν ἐξέλιξη ἐνὸς συγγραφέως. Ἐς ἐλπίσουμε πὼς ἢ τόσο ἀναμενόμενὴ Κρατικὴ σκηνὴ θὰ λύσῃ κι αὐτὸ τὸ πρόβλημα μὲ τὴν ὑποχρεωτικὴ παρουσίαση ὀρισμένων ἐργῶν Κυπρίων συγγραφέων. Ὅσο κι ἂν αὐτὰ θὰ ὑστεροῦν ἄλλων ἐργῶν, ὅμως εἶναι ὁ μόνος τρόπος γιὰ νὰ δημιουργηθῇ θεατρικὴ παράδοση καὶ αἰγά-αἰγά ἱκανοποιητικότερη θεατρικὴ παραγωγή.

ΚΙΚΑ ΟΛΥΜΠΙΟΥ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΒΡΑΒΕΙΑ

Ἐπὸ τῆς Μορφωτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἐπιχειρήματος Παιδείας ἀνακοινεῖται ὅτι, θάσει εἰσηγήσεως τῆς παρ' αὐτῇ Συμβουλευτικῆς Ἐπιτροπῆς Γραμμάτων, τὰ λογοτεχνικὰ βραβεῖα τοῦ Ἐπιχειρήματος Παιδείας διὰ τὸ ἔτος 1969 ἀπονέμονται ὡς ἀκολουθῶς:

1) Βραβεῖον ποιήσεως, εἰς τὸ βιβλίον «Δέντρα καὶ Θάλασσα», τῆς κ. Πίτσας Γαλάζη. 2) Βραβεῖον πεζογραφίας εἰς τὸ βιβλίον «Ἀνατολικὴ Μεσόγειος» τῆς κ. Ἡθης Μελεάγρου. 3) Βραβεῖον λογοτεχνικοῦ δοκιμίου εἰς τὸ βιβλίον «Θέματα καὶ Ἀπόψεις II» τοῦ κ. Ἀν-

δρέα Χριστοφίδη. 4) Βραβείον Συνολικῆς Προσφορᾶς εἰς τὴν ἐν Κύπρῳ Ἑλληνικὴν Λογοτεχνίαν εἰς τὸν κ. Ἄντην Περνάρην.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΓΙΑ ΤΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΒΡΑΒΕΙΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Θεωροῦμεν ὑποχρέωσή μας νὰ εἰσηγηθοῦμε πρὸς τὴν ἄρμοδιαν ὑπηρεσία τοῦ Ἑπουργείου Παιδείας τὰ πιὸ κάτω πού σχετίζονται μὲ τὰ Λογοτεχνικά Βραβεῖα:

(α) Συμφωνοῦμε νὰ μὴν ὑπάρχη ἔπαινος. Πρέπει συνεπῶς νὰ σθησθῆ τὸ βραβεῖο αὐτὸ ἀπὸ τοὺς ὄρους βραβείων τοῦ Ἑπουργείου Παιδείας. Ἄν ὅμως παραμείνῃ, ὀφείλει ἡ κριτικὴ ἐπιτροπὴ νὰ τὸ ἀπονέμῃ στὴν περίπτωση πού ὑπάρχει ἄξιο γιὰ ἔπαινο ἔργο. Δὲν ἐπιτρέπεται προκαταβολικὰ ἡ κριτικὴ ἐπιτροπὴ ν' ἀποφασίζῃ νὰ μὴ δώσῃ ἔπαινο γιὰ λόγους λεπτότητος ἢ γιὰ ν' ἀποφευχθῆ μείωσις στὴν ἀξία κάποιου ἔργου.

(β) Οἱ ὄροι τῶν βραβείων, πού εἶναι δεσμευτικοὶ ἀπολύτως γιὰ τὴν κριτικὴν ἐπιτροπὴν, ὀρίζουν μοίρασμα τοῦ πρώτου βραβείου ὄχι περισσότερο ἀπὸ δύο. Ἐφόσον ὑπάρχει ὁ ὄρος αὐτὸς δὲν πρέπει νὰ ἀποφεύγεται ἡ ἐφαρμογὴ του μὲ δικαιολογία τὴν πιθανὴ παρεξήγησις.

(γ) Τὰ μέλη τῆς κριτικῆς ἐπιτροπῆς τῶν βραβείων δὲν πρέπει νὰ ἔχουν ἔργο, πού θὰ ὑποβληθῆ γιὰ βράβευσις κατὰ τὸν ἐπόμενον χρόνον. Ἀπαραιτῆτως τὰ μέλη τῆς ἐπιτροπῆς αὐτῆς δὲν πρέπει νὰ ἀνήκουν στὴν ἐπιτροπὴ ἐπιλογῆς γιὰ ἀγορὰ βιβλίων ἀπὸ τὸ Ἑπουργεῖο Παιδείας, γιὰτὶ μὲ τὸν ἀποκλεισμόν ἢ ἀπόρριψιν μερικῶν ἀπὸ αὐτὰ τὰ βιβλία προκαταλαμβάνεται κατὰ κάποιο τρόπο, ἔστω καὶ μὴ ὑπολογισμοῦ, ἡ κρίσις μερικῶν πού θὰ ἀπαρτίσουν τὴν κριτικὴν ἐπιτροπὴ βραβείων.

(δ) Ὁ ὑπεύθυνος λειτουργὸς τῆς οἰκείας ὑπηρεσίας καὶ οἱ ὑφιστάμενοί του δὲν πρέπει ν' ἀποτελοῦν μέλη τῆς κριτικῆς ἐπιτροπῆς γιὰ τὰ βραβεῖα μὲ δικαίωμα ψήφου (καὶ σὲ περίπτωσι ἰσοψηφίας μὲ νικῶσα ψῆφον ὁ πρόεδρος — πρόεδρος πάντοτε εἶναι ὁ Μορφωτικὸς Λειτουργός), ἀλλὰ νὰ ἔχουν συμβουλευτικὸ καὶ ἐποπτικὸ χαρακτῆρα, κυρίως γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τῶν ὄρων.

(ε) Τὰ μέλη τῆς συμβουλευτικῆς ἐπιτροπῆς γιὰ ἐπιλογὴ βιβλίων, πού θ' ἀγοραστοῦν ἀπὸ τὸ Ἑπουργεῖο Παιδείας, δὲν πρέπει νὰ ἔχουν οἱ ἴδιοι βιβλίον γιὰ ἀγορὰ τῆ χρονιᾶ ἐκείνη. Τὰ βιβλία πού θ' ἀγοραστοῦν πρέπει νὰ διαιρεθοῦν σὲ δύο ἢ τρεῖς κατηγορίες ἀπὸ τὴν ἐπιτροπὴν.

(στ) Οἱ βραβευθέντες πρέπει ν' ἀποκλειστοῦν μελλοντικῶς ἀπὸ τὸ λογοτεχνικὸ εἶδος γιὰ τὸ ὁποῖο βραβευθῆκαν. Νὰ ἔχουν ὅμως,

τὸ δικαίωμα γιὰ βράβευσις βιβλίου των πού ἀνήκει σὲ ἄλλο εἶδος λογοτεχνικό. (Δὲ συζητοῦμε ὕστερα ἀπὸ πόσο χρονικὸ διάστημα).

(ζ) Ἡ κριτικὴ ἐπιτροπὴ πρέπει νὰ μελετᾷ καὶ νὰ κρίνῃ ὅλα τὰ βιβλία τῆς χρονιᾶς, ἀνεξάρτητα ἂν ὑποβληθῆκαν ἢ ὄχι σὲ κάποια ὑπηρεσία. Νὰ ἀποκλειστοῦν τὰ βραβευμένα ἀπὸ ἄλλον ὀργανισμό καὶ νὰ δηλώνεται τοῦτο στοὺς ὄρους διὰ τοῦ τύπου.

(η) Τὰ μέλη τῶν ἐπιτροπῶν πρέπει νὰ παίρουν κάποια χρηματικὴν ἀποζημίωσις.

ΚΥΠΡΟΣ ΧΡΥΣΑΝΘΗΣ

ΓΕΝΙΚΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

Κώστα Βαλέτα: Στοῦ Ταμπάκη τὸν καφενέ, Ἀθήνα, 1970.

Νίκου Χατζηπίωννου — Κοορρᾶ Εἰσαγωγὴ στὴ Νεοελληνικὴ Γλῶσσα καὶ Λογοτεχνία, Λευκωσία, 1970.

Γ. Π. Πολιτάρχη: Ποιητικὲς μορφές, Ἀθήνα, 1970.

Γ. Διλημπόη: Τὸ ἔβδομνάγλωσσο πουλί, Χίος, 1970.

Γ. Διλημπόη: Τὸ μεγάλο θέλημα τοῦ Θεοῦ, Χίος, 1970.

Γ. Διλημπόη: Μιά πεθερὰ μάννα, Χίος, 1970.

Γ. Διλημπόη: Ἀνάμεσα στὴν Οἰκουμένη, Χίος, 1968.

Χρ. Γεωργίου: Ρωγμές, Λευκωσία, 1970.

Ρήνας Κατσελλῆ: Δέκα χρόνια θέατρο, Κερθνία, τόμ. Γ', Δ', Ε', 1970.

Γ. Δέλιου: Γράμματα ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴν, Θεσσαλονίκη, 1970.

Ν. Βλάχου: Στις ἐπτανησιακές μας ρίζες, Α', Ἄγγ. Σικελιανός, Ἀθήνα, 1970.

Π. Χιδίρογλου: Ἀγιολατρεία καὶ μοναχικὴ ζωὴ τῶν Τούρκων Μωαμεθανῶν ἐν Κρήτῃ, Ἡράκλειον—Κρήτης, 1970.

Σολ. Μακρῆ: Οἱ πόρτες, Ἀθήνα, 1970.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

Ἐπιθεώρησις Λόγου καὶ Τέχνης (Λεμεσός) ἀρ. 9 — Ἐθνοφρουρὸς (Λευκωσία) ἀρ. 26 — Μακεδονικὴ Ζωὴ (Θεσσαλονίκη) ἀρ. 54 — Ἡπειρωτικὴ Ἔστις (Ἰωάννινα) 219/220 — Λύρα (Ζάκυνθος) ἀρ. 2/3 — Στερεὰ Ἑλλάς (Ἀθήνα) ἀρ. 21 — Νέα Σύνορα (Ἀθήνα) ἀρ. 8 — Πάντα Ἐμπρὸς (Λευκωσία) ἀρ. 94 — Σάλπισμα (Θεσσαλονίκη) ἀρ. 23 — Ὑγειονομικὴ Φωνὴ (Ἀθήνα) ἀρ. 247 — Ἰλιός (Ἀθήνα) ἀρ. 83 — Παρνασσός (Ἀθήνα) IB', ἀρ. 3 — Κρίκος (Λονδίνο) ἀρ. 238 — Νέα Ἐποχὴ (Λευκωσία) ἀρ. 87 — Ἐκλογὴ (Λευκωσία) ἀρ. 3 —

Ἄννου. Φορᾶν μαῦρα κ' ἔχουν στὸ κεφάλι ἓνα σφιχτοδεμένο μαντήλι. Μυρρίζουν πυρῖτι καὶ τὰ χέρια τους καὶ τὰ πρόσωπά τους εἶναι μαυρισμένα ἀπ' τὸ μετάλλευμα.

Δὲν τὶς εἶδα παρὰ μιὰ-δυὸ φορὲς ξεπλυμένες καὶ μὲ καθαρὰ ροῦχα γιὰτι τὶς βλέπω πάντα τὴν ὥρα πού γυρίζουν ἀπ' τὴ δουλειά.

Καὶ ξέρω καθεμιᾶς τὴν ἱστορία της. Μοῦ τὴν εἶπαν τὸ ἓνα βράδυ, τ' ἄλλο. Μοῦ ἀρέσει νὰ κουβεντιάζω μαζί τους καὶ νὰ τὶς ρωτῶ. Ἡ μιὰ ἔχει τόσα παιδιὰ κ' ἡ ἄλλη τόσα. Ξέρω πολλὰ πράγματα γιὰ τὰ παιδιά τους: Τὰ ὀνόματά τους, τὴν ἡλικία τους, τὴ τάξη εἶναι στὸ σχολεῖο, τοὺς βαθμούς τους, ἀν χτές ἦταν ἄρρωστα κ' ἀν σήμερα εἶναι καλύτερα ἢ ὄχι. Ἄλλα δὲν ἔχουν καθόλου πατέρα κ' ἄλλα ἔχουν ἓνα ἀκαμάτη ποῦρχεται τὶς νύχτες μεθυμένος στὸ σπίτι.

Τὶς χαίρομαι τὶς γυναῖκες μου κ' ὅπως εἶπα ἀνησυχῶ ὅταν ἀργήσουν κάνα ἀπόγιομα νᾶρθουν. Χτυπῶ μιὰ-μιὰ τὶς καρτέλλες τους κ' ἀπολαμβάνω κάθε τρυπίτσα πού κάνω.

Τὶς βλέπω ἔπειτα πού ψηλαφοῦν τὴν καρτέλλα καὶ κυτᾶν τὶς τρυπίτσες.

—Ἔτσι εἶναι, γιέ μου;

—Ἔτσι, ἔννοια σας.

Φοβοῦνται μὴν κάνω λάθος.

—Σωστά;

—Σωστά, ἔννοια σας.

—Νᾶχης τὴν εὐχή μου, γιέ μου. Ἄγράμματες γυναῖκες εἶμαστε.

Τὸ Σάββατο ἐκεῖνες οἱ τρυπίτσες θὰ ἐξαργυρωθοῦν καὶ θὰ γεμίση τὸ μαντηλάκι τους γρόσια. Κάνουν πέντε λεπτά ὡς νὰ τὸ δέσουν σφιχτὰ καὶ νὰ τὸ κρύψουν.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς δυσκολεύονται πολὺ τὸ Σάββατο νὰ πληρωθοῦν οἱ γυναῖκες μου μ' ἐκεῖνο ὄλο τὸ συνωστισμό. Γι' αὐτὸ τὶς περισσότερες φορὲς ἔρχονται σ' ἐμένα νὰ τὶς βοηθήσω.

—Εὐχαριστοῦμε, γιόκα μου. Ὁ Θεὸς νὰ σ' ἔχη καλά.

Ἄλλες μὲ λὲν «γιέ μου» καὶ «γιόκα μου». Μονάχα ἡ Ἄννου δὲ μὲ λέει ἔτσι. Εἶναι ἡ νεαρή πού ἀνέφερα προηγουμένως ἡ Ἄννου.

Ἡ Ἄννου δὲν ἔρχεται νὰ τῆς περάσω τὸ μεροκάματο. Μοῦ στέλνει τὴν καρτέλλα της μὲ τὶς ἄλλες. Θυμᾶμαι πὼς τὴν πρώτη φορὰ θύμωσα. Μόλις εἶχα ἀναλάβει καθήκοντα ὡς Προϊστάμενος τῶν Γραφείων τῆς Περιοχῆς. Ὁ προκάτοχός μου παύθηκε γι' ἀμέλεια καὶ μὲ μετέθεταν ἐμένα ἐσπευσμένως ἀπ' τὴ Λευκωσία. Ἦρθαν, λοιπόν, ἔξη γυναῖκες καὶ μοῦδωσαν ἑπτὰ καρτέλλες.

—Ποιὰ εἶν' ἡ ἄλλη; ρώτηξα.

—Δὲν ἦρθε, γιέ μου.

—Δὲν ἦρθε; Γιατί;

—Ἔτσι πάντα, δὲν ἔρχεται, γιέ μου. Ἔχει μικρὸ παιδί καὶ βιάζεται νὰ πάη στὸ σπίτι.

Τοὺς ἔδωσα πίσω τὴν καρτέλλα.

—Πέστε της πὼς ὅταν δὲν ἔρχεται δὲ θὰ τῆς χτυπῶ τὸ μεροκάματο.

Δὲ μπορούσα νὰ κάνω διαφορετικά. Ἀντικαθιστοῦσα κάποιον ἄλλο πού παύθηκε γι' ἀμέλεια. Ἐπειτα ἤμουναι καινούργιος. Ἐπρεπε κάτι ν' ἀλλάξω, κάποιον λάθος

νά ξεσκεπάσω.

Κ' ἦρθε ἡ Ἄννου τ' ἄλλο ἀπόγιομα, μισὴ ὥρα ὕστερα ἀπ' τις ἄλλες. Δὲ θάταν περισσότερο ἀπὸ εἰκοσιδύο χρονῶν.

Πλησίασε ἀργὰ κι' ἀδέβαια καὶ μὲ κύταξε μὲ τὰ μεγάλα μαῦρα μάτια της.

—Καλῆσπέρα.

Τὸ εἶπε σχεδὸν ψιθυριστά. Ὅστερα ἔβγανε ἀπ' τὸ μαντηλάκι της τὴν καρτέλλα καὶ μοῦ τὴν ἔδωσε.

—Ἐσὺ εἶσαι ἡ Ἄννου Χρήστου;

—Μάλιστα.

—Δὲ σοῦ πέρασα χτὲς τὸ μεροκάματο γιατί οἱ κανονισμοὶ λέν νά φέρνῃ ὁ ἴδιος ὁ ἐργάτης τὴν καρτέλλα.

—Καλά, θάρχωμαι. Γιὰ τὸ παιδί εἶναι μονάχα πού βιάζομαι.

Ἦταν δυὸ χρονῶν, εἶπε, τὸ παιδάκι της. Ὀλημέρα πού αὐτὴ ἔλειπε στὴ δουλειὰ τ' ἄφηνε στὴν ἀδερφή της.

Ὁ ἄνδρας της;

—Πέθανε πρὶν ἕξι μῆνες.

Κ' ἐρχόταν πιά κάθε ἀπόγιομα. Ὅσπου τὴν ἄλλῃ, τὴ μετὰλλῃ μέρα τῆς εἶπα:

—Σκέφτηκα πὼς θὰ μποροῦσες νά μοῦ στέλνης τὴν καρτέλλα σου ὅπως πρὶν.

Εἶπε ἕνα «εὐχαριστῶ» καὶ κοκκίνισε ὅπως κοκκινίζει καὶ κάθε Σάββατο ποῦρχεται νά πληρωθῇ. Εἶναι ἡ μόνη μέρα πού τὴ βλέπω. Παίρνω τὴν καρτέλλα της στὸ ταμεῖο καὶ τῆς φέρνω μιά χούφτα γρόσια κ' ἐκείνη τὰ δένει στὸ μαντηλάκι της καὶ φεύγει. Δὲν τὴν κρατῶ οὔτε μισὴ στιγμὴ περισσότερο. Εἶν' αὐτὴ μονάχα πού δὲν κρατῶ, εἶναι μαζί της μονάχα πού δὲν κουβεντιάζω καθόλου.

Δὲν ξέρω ἂν ξεχωρίζω τὴν Ἄννου. Μὰ ὄχι, δὲν τὴν ξεχωρίζω. Εἶναι κι' αὐτὴ σὰν τις ἄλλες γυναῖκες μου πού περιμένω κάθε ἀπόγιομα ν' ἀκουμπήσουν μανρισμένες στὸ γραφεῖο μου καὶ νά ξετυλίξουν ἀπ' τὰ μαντηλάκια τους τις καρτέλλες τους.

Ὅσὸσο αὐτὸ γινόταν ὡς χτὲς. Χτὲς ἦρθε ἡ συφορά. Ἦταν Σάββατο χτὲς κ' εἶχαμε πληρωμὴ. Μιά ὥρα ἀργότερα μὲ φώναξε ὁ Διευθυντῆς τοῦ Μεταλλείου. Μοῦπε ὅτι ὑπῆρχε καταγγελία πὼς μιά ἐργάτρια τῶν μπάζων, ἡ Ἄννου Χρήστου Νο 1849, δὲν ἐργάστηκε καθόλου αὐτὴ τὴν ἐβδομάδα κι' ὅμως εἶχε τὴν καρτέλλα της περασμένη καὶ πληρώθηκε. Μοῦ ζήτηξε νά ἐξετάσω τὸ ζήτημα καὶ νά τοῦ πῶ τὴν ἐλαύριο.

Ἔστεια ἀμέσως καὶ φώναξα τὴν Ἄννου. Ἦρθε μὲ τ' ἀγοράκι τῆς ἀδερφῆς της. Τὴ ρώτηξα ἂν ἦταν ἀλήθεια αὐτὸ πού μοῦπε ὁ Διευθυντῆς.

Μοῦ ἀπάντησε μὲ σκυμμένο κεφάλι καὶ πιὸ ψιθυριστὰ ἀπὸ κάθε ἄλλῃ φορὰ: Ναί, ἦταν ἀλήθεια. Δὲν εἶχε δουλέψει καθόλου αὐτὴ τὴν ἐβδομάδα.

Ἔνοιωσα τὸ αἷμα ν' ἀνεβαίνει στὸ κεφάλι μου.

Δὲν εἶχε δουλέψει; Γιατί ἔστειλε, λοιπόν, τὴν καρτέλλα της; Καὶ ποιά ἦταν ἡ δική μου θέση πού ἔδινά ἐμπιστοσύνη καὶ περνούσα τὰ μεροκάματα;

Ἔμενε σκυφτή.

—Λοιπόν;

—Χρειαζόμουν λεφτά, είχα τὸ παιδί ἄρρωστο.

Τὰ μάτια της γέμισαν δάκρυα.

Ἦ ὄχι, ἔ ὄχι, Ἄννου Χρήστου. Ἀκόμα κι' ἂν εἶχες τὸ παιδί ἄρρωστο ἤμουν αὐτὸ ἐγὼ στὴ μέση.

—Πέστε το στὸ Διευθυντή. Ἔχει κι' αὐτὸς παιδιά.

Εἶχε κι' ὁ Διευθυντὴς παιδιὰ μὰ δὲν τῆς τὸ συγχώρεσε. Ἡ Ἐταιρεία δὲν εἶναι φιλανθρωπικὸ κατάστημα. Κ' ἐγὼ πολὺ κακὰ ἔκανα πού χτυπούσα μεροκάματα χωρὶς νᾶρχεται ἡ ἴδια ἢ ἐργάτρια. Ἐλπίζει νὰ μὴν ξαναγίνῃ αὐτό. Ἡ Ἄννου ν' ἀπολυθῆ ἀμέσως.

Ἔμεινα καὶ τὸν κύταζα.

Θὰ τῆς κρατούσαμε, βέβαια, τὰ λεφτὰ ἀπὸ προσεχεῖς πληρωμές, εἶπα.

—Δὲν εἶναι αὐτὸ τὸ ζήτημα.

Τὸ λάθος ἦταν μᾶλλον δικό μου, εἶπα. Ἀγρόματη γυναῖκα ἦταν. Δὲν ἔπρεπε νὰ τῆς ἀφήσω αὐτὸ τὸ περιθώριο.

—Πηγαίνετε, σᾶς παρακαλῶ.

—Μάλιστα.

Σήμερα εἶναι Κυριακή. Αὔριο τ' ἀπόγιομα στὶς πέντε ἢ ὦρα θᾶρθουν οἱ γυναῖκες μου πού καθαρίζουν τὸν πυρίτη ἀπ' τὰ μπάζα κάτω στὸ λιμάνι. Θὰ πλησιάσουν μιά-μιά.

—Καλησπέρα, γιέ μου.

Θ' ἀνοίξουν τὰ μαντηλάκια τους καὶ θὰ μοῦ δώσουν τὶς καρτέλλες τους. Ἐξῆς γυναῖκες, ἔξῃ καρτέλλες. Τῆς Ἄννου δὲ θᾶνα μέσα.

(1938)

Ο ΦΥΣΤΙΚΑΣ

Χρόνια δλάκερα. Κι' ακριβῶς στις ὀχτὼ τὸ θράδν τὸ καλοκαίρι, στις ἔξη τὸ χειμῶνα. Οὔτ' ἓνα τέταρτο πιδ ἔνωρις, οὔτ' ἓνα τέταρτο πιδ ἄργά. Μὲ τὸ χτύπημα τοῦ ρολογιοῦ τῆς ἐκκλησιᾶς θ' ἀκουγόταν κ' ἡ φωνή του ἀπ' τὴν ἄκρηα τοῦ σκακιοῦ:

—'Αστραγαλάκια, φυστίκια Κερνιώτικα, χαλεπιανά.

Γαλήνια φωνή, ἡσυχη, χωρὶς ξελαρυγγίσματα. Δὲ ζητοῦσε νὰ παινέση. Τὶ νὰ παινέση; Δὲν ἦταν πραγματευτῆς π' ἀλλάζει καθεμέρα πραγματίεις. Ἐδωπέρα τὸ ἐμπόρευμα ἦταν γνωστό. Τὰ ἴδια ἀστραγαλάκια, τὰ ἴδια φυστίκια πὸν πούληθηκαν καὶ πέρσι καὶ προπέρσι. Λέει μονάχα: «Περνῶ ἀπ' τὸ σπίτι σας». Τίποτ' ἄλλο.

Ἄνέβαινε ἡ φωνή του ἀπαλά, κυμάτιζε μιά στιγμῆ, τρεμούλιαζε σὰ φοβισμένο πούλακι (μὲ τὰ πούπουλά του, μ' ὄλα του) πὸν πρώτη του φορὰ πετοῦσε τόσο ἀψηλά κ' ὕστερα κατέβαινε κ' ἔσθηνε ἄργά.

—'Αστραγαλάκια.

Κρατοῦσε δυὸ μικρὰ καλάθια τὸ ἓνα στὸ δεξιὸ χέρι καὶ τ' ἄλλο στ' ἀριστερό. Μπορεῖ νὰ μὴν ἦταν γεμᾶτα τὰ δυὸ καλάθια, μπορεῖ ν' ἀρκοῦσε κ' ἓνα καλάθι μὰ ὁ φυστικᾶς κρατοῦσε δυὸ, ἔπρεπε νὰ κρατοῦσε δυὸ. Θὰ μοῦ φαινόταν πὼς θάχανε κάτι ἀπ' τὴν ἰσορροπία του ἂν καμμιὰ φορὰ τὸν ἔβλεπα μ' ἓνα.

Μὲ μετρημένα κ' ἀβίαστα βήματα περνοῦσε λιγάκι σκυφτός, καμπουριασμένος.

—Καλησπέρα.

Θὰ σὲ καλησπéριζε κ' ἄς δὲν εἶχες ἀγοράσει ποτέ σου οὔτε μιᾶς δεκάρας ἀστραγαλάκια. Ὅλους τοὺς καλησπéριζε. Καὶ τὸ καλοκαίρι πὸν καθόταν ὁ κόσμος στὸ δρόμο δὲν πρόφτανε νὰ χαιρετᾶ:

—Καλησπέρα... Καλησπέρα... Καλησπέρα.

Γυρνοῦσε τὸ κεφὰ ἰ δεξιὰ-ἀριστερὰ καὶ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, χωρὶς ξεχωριστὴ οἰκειότητα μὲ κανένα χαιρετοῦσε ἐπίσημα κ' ἄψυχα σὰ νὰ μὴν ἦταν κ' ὁ χαιρετισμὸς παρὰ κάτι πὸν θὰ τὸν βοηθοῦσε νὰ περπατᾶ, νὰ τραβήξῃ τὸ δρόμο του. Δὲν τὸν ἔναιαζε ἂν τὸν πρόσεχες ἢ κύταζες ἄλλου, ἂν θ' ἀκουγες ἢ ὄχι. Αὐτὸς θὰ καλησπéριζε. Καὶ σιγὰ-σιγὰ μπῆκε κ' ὁ χαιρετισμὸς στὴν ἰσορροπία. Ἐνοιωθα πιδ πὼς κ' ὁ χαιρετισμὸς χρειαζόταν γιὰ τὴν ἰσορροπία τοῦ φυστικᾶ.

Κ' ἡ γειτονιά; Ἡ γειτονιά τὸν σεβάστηκε. Αὐτὴ ἡ ἴδια γειτονιά ποῦκοβε κάθε φορὰ τὸ δρόμο τοῦ γιαιουρτᾶ καὶ τοῦ νεροφόρου καὶ τοῦ τσουρεκᾶ γιὰ νὰ τοὺς πειράξῃ καὶ νὰ γελάσῃ. Μ' ὄλους διασκέδαζε ἡ γειτονιά: μὲ τίς ὑπρέτριες πὸν πρωτοερχόντουσαν στὴν πόλη ἀπ' τὰ χωριά τους, μὲ τὰ παιδιά, μὲ τοὺς σκύλους, μὲ τίς γάτες. Μονάχα μὲ τὸ φυστικᾶ δὲ διασκέδαζε — δὲν ξέρω γιὰτί, ἔχει μιά περιεργη ψυχολογία ἡ γειτονιά, ἔχει κάτι ἀρχές, κάτι προαισθήσεις, κάτι διαισθήσεις,

είναι μὰ παράξενη συνισταμένη ἀνθρώπου, μὰ παράξενη μεταποίηση ἀνθρώπου.

—“Ένα γρόσι χαλεπιανά.

—“Ένα γρόσι φυστίκια.

Οὔτε μιὰ λέξη παραπάνω.

—Μάλιστα.

“Ένα «μάλιστα», τίποτ' ἄλλο.

Σταματοῦσε, κατέβαζε ἀργὰ καὶ προσεχτικὰ τὰ καλάθια του — τόσο προσεχτικὰ σὰ νᾶταν γεμᾶτα αὐγά, τόσο ἀργὰ σὰ νὰ χαιρόταν τις στιγμὲς πού μεσολαβούσαν ὡς νὰ καθήσουν τὰ καλάθια χάμω (—Νά, πρόκειται νὰ πουλήσω, πουλῶ)— ἔσκυβε, ἔψαχνε νὰ βρῆ τὰ χαλεπιανά ἢ τὰ φυστίκια καὶ σοῦδινε ἕνα χαρτί.

—“Ορίστε.

“Τστερα περίμενε νὰ τοῦ φέρης ἀπ' τὸ σπίτι τὸ γρόσι. Κι' ὅσο νᾶρθης ἔμεινε σκυφτός νὰ σιάχνη τὰ χαρτιά στὰ καλάθια του σὰν ἀπὸ ἀμηχανία, σὰν ἀπὸ ντροπή. Τᾶχε, λές, χαμένα ἐκείνες τις στιγμὲς. Οὔτε νὰ φωνάξῃ δὲ μπορούσε. Νὰ φωνάξῃ; Πῶς νὰ σταθῆ ἔτσι ἀπέναντί σου καὶ νὰ φωνάξῃ; “Όταν περπατᾶς εἶναι διαφορετικό.

Καὶ πραγματικὰ μόλις ξαναπαιρνε τὰ καλάθια καὶ ξαναξεκινούσε ἔβρισκε πάλι τὸν ἑαυτό του καὶ τὴν κυματιστὴ φωνή:

—“Αστραγαλᾶκια, φυστίκια Κερυνιώτικα, χαλεπιανά.

Τ' ὄνομά του κανένας δὲν τὸ ρώτηξε, κανένας δὲν τ'ᾔξερε. “Ήταν ὁ φυστικός, ὁ φυστικός (δὲν ἀρκεῖ;) πὸν δίχως ἄλλο θ' ἀκουγόταν στὴ γειτονιά μας ἢ φωνὴ του στὶς ὄχτῳ τὸ βράδυ τὸ καλοκαίρι, στὶς ἔξι τὸ χειμῶνα.

—“Αστραγαλᾶκια.

“Όσοι δὲν εἶχαν ἀκούσει τὸ ρολοὶ τῆς ἐκκλησιᾶς ἀκουγαν τὸ φυστικὰ καὶ τὸ ἴδιο ἔκανε.

—Πῶ, πῶ, παιδί μου, ἄκου τὸ φυστικὰ. Πῶς πέρασε ἢ ὦρα!

Μὲ βροχή, μὲ χιόνια ὁ φυστικός θὰ περνοῦσε. Τὸ χειμῶνα δὲν εἶχε, βέβαια, νὰ καλησπερίσῃ κανένα στὸν ἔρημο δρόμο μὰ τὸν ἀκούγαμε ἀπ' τὴ φουφού ἢ ἀπ' τὰ κρεββάτια μας.

—“Αστραγαλᾶκια, φυστίκια Κερυνιώτικα, χαλεπιανά.

“Έφτανε ἢ φωνὴ του σὰ μήνυμα ἀπ' τὸν ἔξω κόσμο, σὰν παραπονεμένο μήνυμα τοῦ δρόμου, τοῦ νεκροῦ δρόμου πὸν εἶχαμε ἀφήσει ὄλοι — ὄλοι ἐχτὸς ἀπ' τὸ φυστικὰ.

“Ήταν ἕνας κοντὸς ἀδύνατος ἀνθρωπάκος πενήντα (στὴν τελευταία μας ἀνάμνηση) - πενηντατέντε χρονῶν. Στὴ γειτονιά μας νύχτα τὸν εἶχαμε γνωρίσει, νύχτα τὸν ξέραμε. Μὰ τὸν ξέραμε καλά. Χιλιάδες φορὲς στάθηκε κάτω ἀπ' τὸ φῶς τοῦ φαναριοῦ νὰ δώσῃ ἀστραγαλᾶκια. Εἶχε κάτι ἀγαθὰ γαλανὰ μάτια καὶ μιὰ χονδρὴ μύτη καὶ φοροῦσε ἕνα πλεχτὸ σκοῦφο στὸ κεφάλι.

Τὸν ἀπαντούσαμε, βέβαια, μερικοὶ καμμὰ φορὰ σ' ἄλλη γειτονιά καὶ κάναμε χαρά.

—Μαρούλα, ὁ φυστικός μας!

Ἄπείδιδε πολλά ἐκεῖνο τὸ «μας». Κ' ἡ ἀλήθεια εἶναι πὼς τὸν ἀγαπούσαμε. Θυμᾶμαι πὼς τὸν γνοιόσθηκε ἡ γειτονιά ἓνα βράδυ πού τὸν ἔκοψε μιὰ ἀναπάντεχη ὕροχὴ καὶ τὸν ἔκανε μουσικίδι. Ἐτρεξαν ἀμέσως καὶ τοῦφεραν ἓνα ἄλλο στεγνὸ σακκάκι.

Ἦταν τὴν ἐπαύριο τὸ ἐπέστρεψε ὁ φυστικός ἢ γειτόνισσα δὲν τὸ δέχτηκε.

—Δὲ βαρύνεσαι, σπουδαῖο πρᾶγμα τώρα.

Ἦταν ἡ κυρὰ-Χρήστα πού τοῦχε δώσει τὸ σακκάκι, ἡ μητέρα τοῦ Γιώργου, τοῦ καλύτερου πελάτη του.

Ἦταν τὸ χαϊδεμένο παιδί τῆς γειτονιάς ὁ Γιώργος. Τόβαναν νὰ τοὺς τραγουδήσει, τὸ πείραζαν γιὰ νὰ τοὺς πῆ κάνα πρόστιχο λογάκι νὰ γελάσουν. Κ' ἦταν δὲν ἦταν πέντε χρονῶν. Μὲ τὸ γρόσι στὸ χέρι στεκόταν τις καλοκαιριῆς κάθε βράδυ στὴ μέση τοῦ δρόμου καὶ περιμένε. Τὰ παρατοῦσε ὅλα ἐκεῖνη τὴν ὥρα καὶ τὰ παιγνίδια καὶ τὰ τραγούδια. Ἄφουγκραζόταν καὶ μόλις ἄκουγε ἀπὸ μακριὰ τὴ φωνὴ τοῦ φυστικᾶ ἔτρεχε νὰ τὸν προαπαντήση.

—Δῶσ' μου φυστίκια.

Ὡστόσο γιὰ τὸ Γιώργο πρέπει νὰ πῶ περισσότερα. Γιατὶ ἓνα βράδυ δὲ στάθηκε νὰ περιμένη τὸ φυστικά. Ἦταν ἄρρωστος στὸ κρεβάτι. Κ' ἔμεινε στὸ κρεβάτι καὶ τὴν ἄλλη καὶ τὴν ἄλλη καὶ τὴν ἄλλη μέρα. Εἶχε τύφο. Ὅστερα ἢ κατὰστασή του χειροτέρευε κ' ἔκοψαν τὸ δρόμο νὰ μὴν περνᾶν αὐτοκίνητα καὶ κάρρα.

Ὅσο γιὰ τὸ φυστικά εἶχε κόψει τὴ φωνὴ του πολὺ πρὶν κόψουν τὸ δρόμο. Περνοῦσε σιωπηλός, ἔρριχνε μιὰ ματιὰ στὸ σπίτι καὶ ρωτοῦσε τὴ γειτόνισσα παρακάτω:

—Πὼς εἶναι;

Πρῶτὴ του φορὰ κουβέντιαζε. Κ' ἦταν ἡ κουβέντα του μιὰ μονάχα ἐρώτηση (καὶ τὸ ρῆμα χωρὶς κἀν ὑποκείμενο ἴσως γιατί ἦταν πρόδηλο ἢ ἴσως γιατί θᾶπρεπε νὰ προφέρῃ ἓνα ὄνομα πού δὲν εἶναι κάποτε εὐκόλο πρᾶγμα, ξέρετε) — μιὰ ἐρώτηση ἔτσι εἰπωμένη πού ἤθελε ἀπλῶς μιὰ μονολεκτικὴ ἀπάντηση.

Μονάχα ἓνα βράδυ ἔκανε κάτι περισσότερο. Στάθηκε στὴν πόρτα τοῦ ἄρρωστου, κατέβασε τὰ καλάθια του, μπῆκε δειλὰ (ἓνα βῆμα, μισὸ βῆμα) καὶ ρώτηξε:

—Πὼς εἶναι;

Ἦταν φανερὸ πὼς ἤθελε νὰ ζητήξῃ νὰ δῆ τὸ Γιώργο. Μὰ ἡ κυρὰ-Χρήστα δὲν ἄντεξε.

—Τοῦφερες φυστίκια;

Καὶ λιπ θύμησε. Ὁ φυστικός τᾶχασε. Ἐσκυψε, πῆρε τὰ καλάθια του κ' ἔφυγε γρήγορα-γρήγορα. Καὶ δὲν ξαναρώτηξε πιά στὸ σπίτι τοῦ παιδιοῦ, μονάχα αἰὶ τις γειτόνισσες ὅπως πρὶν, πότε τὴ μιὰ, πότε τὴν ἄλλη, πότε (ἔξαχασμένος) ὅλες.

—Εἶναι λιγάκι καλύτερα;

—Εἶναι λιγάκι καλύτερα;

Ὡσπου μιὰ φορὰ δὲ χρειάστηκε νὰ ρωτήξῃ κανένα. Ἀπάνω ἀπ' τὴν πόρτα τοῦ Γιώργου κυμάτιζε ἓνα κομμάτι μαῦρο ροῦχο.

—Ἐχασες τὸν πελάτη σου, τοῦπε μιὰ γειτόνισσα λυπημένα.

Στάθηκε μιὰ στιγμή σκεπτικός. Μπορεῖ νάθελε νὰ μιλήσῃ ἀπάνω σ' αὐτὸ μὰ δὲ μίλησέ. Καὶ ξαναπροχώρησε.

Καὶ περνοῦσε πάλι κάθε βράδῳ ἴδιος ὅπως πάντα.

—Καλησπέρα.

Μονάχα πὸν — ποιὸς ξέρει, ἴσως γιὰ τὸ χατήρι τοῦ Γιώργου, ἴσως γιὰ τὸ χατήρι τῆς μάνας — δὲ φώναζε πιά. Πέρασε πολὺς καιρὸς νὰ ξαναφωνάξῃ. Μὰ κάποτε ξανάρχισε, ξανάρχισε ἔτσι ξαφνικά, ἀναπάντεχα:

—'Αστραγαλάκια, φυστίκια Κερυνιώτικα, χαλεπιανά.

Ἦταν πιά δλάκερος ὁ παλιὸς φυστικός, ὁ παράξενος φυστικός πὸν ζοῦσε στὴ γειτονιά μας δέκα λεπτά κάθε βράδῳ, ὅση ὥρα χρειάζόταν νὰ φτάξῃ ἀπ' τὴ μιὰ ἄκρη τοῦ σοκακιοῦ στὴν ἄλλη. Ταχτικός, μὲ βροχή, μὲ χιόνια.

—Καλησπέρα σας.

Ἦταν πιά δλάκερος ὁ παλιὸς φυστικός, ὁ παράξενος φυστικός πὸν ζοῦσε στὴ γειτονιά μας δέκα λεπτά κάθε βράδῳ, ὅση ὥρα χρειάζόταν νὰ φτάξῃ ἀπ' τὴ μιὰ ἄκρη τοῦ σοκακιοῦ στὴν ἄλλη. Ταχτικός, μὲ βροχή, μὲ χιόνια.

—Ἦταν πιά δλάκερος ὁ παλιὸς φυστικός, ὁ παράξενος φυστικός πὸν ζοῦσε στὴ γειτονιά μας δέκα λεπτά κάθε βράδῳ, ὅση ὥρα χρειάζόταν νὰ φτάξῃ ἀπ' τὴ μιὰ ἄκρη τοῦ σοκακιοῦ στὴν ἄλλη. Ταχτικός, μὲ βροχή, μὲ χιόνια.

Καὶ καθὼς περνοῦσε περισσότερο ἢ ὥρα, τὸ εἶπε δυνατά, τὸ συζήτησε.

Ἔνα παιδάκι βαρέθηκε νὰ περιμένη κι' ἄρχισε νὰ κλαίῃ.

—Σάπα καὶ θὰ στείλω τὸ Γιάννη στ' Ἄνοιγμα νὰ σοῦ ἀγοράσῃ, τὸ παρηγόρησε ἡ μάνα του.

Καὶ δὲν εἶχε ἀπλῶς ἀργήσει μὰ δὲν πέρασε καθόλου ἐκεῖνο τὸ βράδῳ ὁ φυστικός.

—Ποιὸς ξέρει, μπορεῖ νὰν' ἄρρωστος, τὸν λυπήθηκαν.

Ἦταν πιά δλάκερος ὁ παλιὸς φυστικός, ὁ παράξενος φυστικός πὸν ζοῦσε στὴ γειτονιά μας δέκα λεπτά κάθε βράδῳ, ὅση ὥρα χρειάζόταν νὰ φτάξῃ ἀπ' τὴ μιὰ ἄκρη τοῦ σοκακιοῦ στὴν ἄλλη. Ταχτικός, μὲ βροχή, μὲ χιόνια.

—Θὰ πέθανε ὁ καῦμένος, εἶπαν.

Ἦταν πιά δλάκερος ὁ παλιὸς φυστικός, ὁ παράξενος φυστικός πὸν ζοῦσε στὴ γειτονιά μας δέκα λεπτά κάθε βράδῳ, ὅση ὥρα χρειάζόταν νὰ φτάξῃ ἀπ' τὴ μιὰ ἄκρη τοῦ σοκακιοῦ στὴν ἄλλη. Ταχτικός, μὲ βροχή, μὲ χιόνια.

Η ΕΡΕΥΝΑ

Ήταν ένα συγνεφιασμένο δισταχτικό πρωινό, απ' εκείνα τὰ παράξενα πρωινὰ πὸν λὲς πὼς κάτι θὲν καὶ δὲν τ' ἀποφασίζουν, πὼς κάτι τοὺς ἀποφάσισαν καὶ δὲν τὸ θὲν καὶ κρατᾶν ἐκεῖ ἀπάνω λιποβαρῆ κι' ἀσυμπλήρωτα τὰ σύγνεφα νὰ μᾶς κυτᾶν καὶ νὰ τὰ κυτᾶμε. Μόλις εἶχα ἔρθει στὸ Γραφεῖο καὶ μόλις εἶχα ἀνοίξει τὶς ἐφημερίδες νὰ ρίξω μὰ ματιὰ. Κάθε μέρα αὐτὴ ἡ ἀνήσυχη, ἡ ἀγωνιώδης ματιὰ δυόμισυ χρόνια τώρα πὸν κρατοῦσε ἡ Ἐπανάσταση στὸ νησί. Ἡ δουλειὰ ἦταν δευτέρη σκέψη — ἂν βγάναμε κὰν δουλειά.

Μιὰ στιγμή ἄκουσα τὰ γνώριμα βαρεῖα βήματα τῶν Ἑγγλέζων στὶς σκάλες τῆς πολυκατοικίας. Σχεδὸν συγχρόνως μπῆκε ταραγμένος ὁ κλητήρας.

—Ἑγγλέζοι!

Βγήκα ἀμέσως στὸ χῶλλ γιὰ νὰ μὴν προκαλέσω ὑποψίες. Ήταν δυὸ ἀξιωματικοὶ ἀλεξιπτωτιστὲς (κοκκινোসκούφηδες, ὅπως τοὺς λέγαμε), ἓνας στρατιώτης κ' ἓνας Τοῦρκος ἀστυνομικὸς.

Καλημέρισαν καὶ ρώτηξαν ἂν αὐτὰ ἦταν τὰ Γραφεῖα τῆς Ἐμποροβιομηχανικῆς Ὀμοσπονδίας.

Ἦρθαν νὰ κάνουν ἔρευνα, εἶπαν. Μὲ παρακαλοῦσαν νὰ περιορίσω τοὺς ὑπαλλήλους στὸ χῶλλ.

Στάθηκε ὁ στρατιώτης στὴν εἴσοδο κ' οἱ ἄλλοι, ἔπειτα ἀπὸ μιὰ καταποτιστικὴ θεώρηση, ἄρχισαν γρήγορα κ' ἔμπειρα. Ἄδειαζαν τὶς βιβλιοθήκες, ἀναποδογύριζαν τὰ κάδρα, χτυποῦσαν τοὺς τοίχους καὶ τὰ πατώματα νὰ δοῦν ἂν ὑπῆρχαν κρύπτες. Στὸ Γραφεῖο μου ἔβγαναν τὰ συρτάρια, κύταξαν ἓνα-ἓνα τὰ ἔγγραφα. Ὅσα ἦταν Ἑλληνικὰ καὶ τὰ ὑποψιαζόντουσαν τὰ περνοῦσαν στὸν Τοῦρκο ἀστυνομικὸ νὰ τὰ διαβάση.

Μιὰ στιγμή βρήκαν μιὰ φωτογραφία τῶν παιδιῶν μου.

—Your children?

—Yes.

—Four?

—Yes.

—Good.

Δὲν ἔδωσαν περισσότερη προσοχή. Ὅμως τὰ παιδιά εἶναι πάντα ἓνα καλὸ ἐπιχείρημα κ' ἡ φωτογραφία εἶχε ἔρθει ἀκριβῶς στὴν ὥρα. Γι' αὐτὸ προσπάθησα νὰ τοὺς συγκρατήσω στὸ θέμα.

—Τὸ κοριτσάκι εἶναι ξανθὸ καὶ γαλανὸ σὰν Ἑγγλεζούλα, εἶπα.

—Is she? (Ἀλήθεια;) μοῦ ἀπάντησε ὁ ἓνας ψυχρὰ κι' ἀδιάφορα.

—Ἐβλεψε τὰ δυὸ τῆς χρόνια πρὶ λίγες μέρες, ξαναεἶπα.

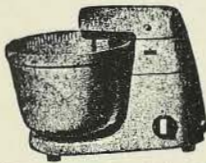
Δὲν πήρα ἀπάντηση. Ήταν φανερὸ πὼς δὲν ἤθελαν συνέχεια. Δὲν ἤθελαν

ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΗΛΙΑΔΗΣ ΛΤΔ.

Χωρίς λεφτά;

ΛΕΥΚΩΣΙΑ
ΛΕΜΕΣΟΣ
ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΣ
ΛΑΡΝΑΚΑ
ΜΟΡΦΟΥ

BRUNN
«ΟΙΚΙΑΚΑ
MIXERS»

GALA

ΑΓΓΛΙΚΑ ΠΛΥΝΤΗΡΙΑ
10 ΤΥΠΩΝ
ΑΥΤΟΜΑΤΑ - ΗΜΙΑΥΤΟΜΑΤΑ

Parkinson
Cowan

«ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΕΩΣ»
ΙΟΕΤΗΣ ΔΩΡΕΑΝ ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΣΙΣ

ΚΟΥΖΙΝΑΙ
ΓΚΑΖΙΟΥ

ΚΟΥΖΙΝΑΙ
ΠΛΥΝΤΗΡΙΑ

ΤΗΛΕΟΡΑΣΕΙΣ

Pam

ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΕΩΣ

PHONOOLA

ΜΕΓΑΛΗ ΠΟΙΚΙΛΙΑ ΜΟΔΕΛΛΩΝ
25'' ΕΓΧΡΩΜΕΣ

ΨΥΓΕΙΑ ΕΜΠΟΡΙΚΑ
ΨΥΓΕΙΑ ΟΙΚΙΑΚΑ

(ΜΕ ΞΕΧΩΡΙΣΤΟΝ
ΘΑΛΑΜΟΝ)

IGNIS

ΟΙ ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΣΤΑΙ
12,000 ΨΥΓΕΙΩΝ
ΗΜΕΡΗΣΙΩΣ

GALA

ΨΥΓΕΙΑ
ΟΙΚΙΑΚΑ - ΕΜΠΟΡΙΚΑ
ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΕΩΣ

ΗΛΕΚΤΡΙΚΑ ΣΙΔΗΡΑ - ΚΑΠΗΡΟΘΗΚΕΣ
ΤΑ ΚΑΛΥΤΕΡΑ ΤΗΣ ΑΓΟΡΑΣ
ΑΓΓΛΙΚΗΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΕΩΣ

ΠΑΙΓΝΙΔΙΑ !
ΠΑΙΓΝΙΔΙΑ !

ΔΙΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΣΑΣ

Η ΕΓΓΥΗΣΙΣ ΜΙΑΣ ΚΑΛΗΣ ΑΓΟΡΑΣ